

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**ANATOLİ GAZETESİ VE ERMENİ MİLLETİNİ KONU ALAN
HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1894-1897)**

Yüksek Lisans Tezi

HASAN BARIŞ PARTAL

KASIM 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ANATOLİ GAZETESİ VE ERMENİ MİLLETİNİ KONU ALAN
HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1894-1897)

Yüksek Lisans Tezi
HASAN BARIŞ PARTAL

DANIŞMAN
PROF. DR. RECEP KARACAKAYA

KASIM 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Hasan Barış Partal

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Recep Karacakaya

İMZA SAYFASI

Hasan Barış Partal tarafından hazırlanan ‘ANATOLİ GAZETESİ VE ERMENİ MİLLETİNİ KONU ALAN HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1894-1897)’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Recep Karacakaya
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Üyeler:

Prof. Dr. Turhan Kaçar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Fatih Sancaktar
İstanbul Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 18 Kasım 2019

ÖZET

***ANATOLİ* GAZETESİ VE ERMENİ MİLLETİNİ KONU ALAN HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1894-1897)**

Partal, Hasan Barış

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Recep Karacakaya

Kasım, 2019. 96 sayfa.

Karamanlı olarak isimlendirilen Ortodoks Hıristiyan olan ve Türkçe konuşan cemaate yönelik altmış yıldan fazla yayın yapan *Anatoli*'yi farklı kılan, yayınlarında Türk dilini Rumi (Yunani) harfler yazarak kullanmış olmasıdır. Gazete kimliğiyle birinci dereceden tarihsel kaynak niteliğine sahip olan *Anatoli*'nin, bir cemaat gazetesi olarak 1894-1897 yılları arasında yaşanan Hınçak ve Taşnak komitelerinin örgütlediği, Türk tarihçiliğinde “Ermeni Olayları” olarak adlandırılan hususa sayfalarında nasıl ve ne kadar yer verdiği ile gazetenin bu süreçte ne minvalde yayın yaptığı değerlendirilerek literatüre kazandırılması hedeflenen çalışmamızda *Anatoli*'de yayınlanan ve konumuz kapsamına giren haberler incelenerek tarih yazımı teknikleri gözetilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anatoli, Karamanlılar, Ortodoks, Türkçe konuşan Hıristiyanlar, Ermeniler, 1894-1897

ABSTRACT

***ANATOLI* AND THE EVALUATION OF THE NEWS ABOUT ARMENIAN SOCIETY BETWEEN 1894-1897**

Partal, Hasan Barış
Postgraduate Thesis

Istanbul Medeniyet University, History Department

Supervisor: Professor Recep Karacakaya, Ph.D.

November, 2019. 96 pages.

What makes *Anatoli* different is being a newspaper published more than sixty years in Turkish language with Greek (Rumi) script whom readers were Turcophone Orthodox Christians called as Karamanids. Newspapers are being considered as primary resources in the science of history which *Anatoli* is one of them. In this research, we analyzed the news written about Armenian society and we also have evaluated the editorial policy of *Anatoli* especially during the uprisings organized by Hınçak and Taşnak Parties took place between 1894 and 1897. This study focused on the news written about the these conflicts but through the eye of Karamanids' journalists and aimed to bring *Anatoli* into light for further academic researches.

Key Words: Anatoli, Karamanids, Turcophone Ortodox Christians, Armenians, 1894-1897

ÖNSÖZ

Tezimizde amaçlanan, 1894-1897 yılları arasında yaşanan olayların Türkçe konuşan ve yazan Rum Ortodoks milletine mensup Karamanlıların en uzun ömürlü yayın organı *Anatoli*'nin sayfalarında ne derece yer aldığını saptamak ve elde edilen sonuçları değerlendirmek olmuştur. Bu sayede dindaş olmalarına karşın farklı mezheplerden olan iki cematten birinin (Türkçe konuşan Rum Ortodoks Milleti mensubu cemaat olan Karamanlıların), diğerinin (Ermenilerin) gündemine yer verip vermediğini, veriyorsa hangi çerçevede verdiğini görmektir. Bu çalışma ile başlıkta zikredilen yıllar arasında, başta İstanbul ve Anadolu'da olmak üzere yaşanan Ermeni isyanlarının tarihçesini yazmak amaçlanmamıştır. Bu dönemde yaşanan olayların *Anatoli* gazetesine yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkçe konuşan Ortodoks cemaat hakkındaki araştırmalarımız süresince, çoğu kez “Karamanlılar” hakkında yazılmış ansiklopedi maddelerine, sınırlı sayıda kitap ve doktora tezlerine ulaşıldı. Fakat nitelikleri ve hitap ettiği kitle açısından alanının özgün gazetesi olan *Anatoli*'yi konu alan birkaç kitap bölümü ya da sempozyum bildirisi dışında kaynağa rastlanmamıştır. Ender görülen niteliklere sahip olan fakat bir o kadar da ilerleyen sayfalarda anlaşılacağı üzere ihmal edilen gazete, tarih bilimi için önemli kaynaklardan biridir. İstanbul'da Türkçe olarak Rumî harflerle yayım yapan *Anatoli* gazetesinin, 1894-1897 yılları arasında yaşanan olaylar süresince Ermeni toplumu konu alan haberleri, gazetenin yayım politikası, teknik bilgileri, yazarları ve ulus kavramına bakışı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ankara'da bulunan Millî Kütüphane'deki süreli yayınlar bölümünde muhafaza edilen *Anatoli*'nin 1894-1897 yıllarına ait nüshalarına ulaşıldığında, materyalin eskiliği nedeniyle uzun süre başında çalışmanın mümkün olmadığı anlaşılmış ve dijital kopyaları temin edilmiştir. Materyalin iyi yönü, 48 aylık dönemin bir ayı haricinde kesintisiz olmasıdır. En sıkıntılı yönü ise Milli Kütüphane'den gelen nüsha fotoğraflarının farklı ölçeklerde olması ve yetersiz netlik sebebiyle okumanın güçleşmesidir. Gazete sayfalarının dijitalleştirilmesi çabalarımız, kütüphane personeline 90 derece açıdan gelen ışıkla çekilen fotoğraflarda sayfanın arka yüzünde bulunan görece fazla mürekkeple basılmış olan bazı harflerin yansımaları nedeniyle mümkün olmamıştır. Elektronik metin haline getirme çabaları çok belirgin harfler dışında kısıtlı kalmıştır.

Öncelikle elimizdeki gazete sayfaları, 1897 yılı başlarına denk gelecek şekilde sondaja tabi tutulmuştur. Ocak-Şubat-Mart aylarına ait sayıların içeriklerine ait dizini Excel tablosu yardımıyla, sayılar halinde, toplam dört sayfada yer alan haberler içerik ayırt etmeden taranmıştır. Yapılan sondaj sonrası eldeki verilere bakılarak çalışma Ermeni toplumunu kapsayan haberlerle kısıtlanmıştır. Bunun sonucu olarak çalışma kapsamı 1894 Ocak-1897 Aralık arası yayımlanan tüm nüshaları içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu genişletme esnasında adı geçen dönemde yayımlanan nüshalar teker teker taranarak numaralarına göre sıraladıktan sonra aylara ve yıllara göre düzenlenmiş dosyalarda gazetenin esas aldığı Gregoryen takvim dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Sınırlı olmak kaydıyla bazı nüshalarda yayın numaralarının tespit edilemeyecek kadar silik olması nedeniyle zorluklar yaşanmıştır.

Çalışmamızın Giriş bölümünde *Anatoli*'nin ait olduğu Türkçe konuşan ve yazan cemaatin kökenlerine dair teorilere yer verilmiştir. Birinci bölümde; Osmanlı'da basının gelişim seyrine ve Rum Ortodoks cemaatin yayınlarına değinilmiştir. *Anatoli* gazetesinin geçmişi, nüshalarının fiziksel özellikleri, yazarları, okuyucu kitlesi ve kamuoyu üzerindeki etki çapı bu bölümde incelenmiştir. Araştırmamızın ikinci bölümünde gazeteninin siyasi olaylarla ilgili yayınladığı haberlere yer verilmiştir.

Anatoli gazetesinin ilgili yıllara karşılık gelen nüshaları, Ermeni toplumunu konu alan haberler ekseninde tarandığında karşımıza çıkan içeriğin ana hatlarıyla üç başlıkta toplandığı görülmüştür. İlki o dönemde yaşanan olayları anlatan haberlerdir ve Patrikler Aşıkyan, İzmirliyan ve Ormanyan dönemi olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. İkinci başlıkta ise gerçekleşen ziyaretler, din değiştirme, Sis Manastırı başlıklarında gruplandırılmış haberler verilmiştir. Tezimizin üçüncü bölümünde ise *Anatoli* gazetesinde dini ve toplumsal hayatla ilgili yayınlanan haberlere yer verilmiştir. Eğitim, sağlık hizmetleri, sahtecilik, tamirat ve tadilat, asayiş, yangın ve hırsızlık haberleri gibi gündelik hayata dair haberler bu başlıkta değerlendirilmiştir. Ermeni kilisesini, özellikle Patrik Matyos dönemine denk gelen ve yaşanan olaylarla görülen yakın ilişkisinden dolayı Kilise'ye ve bu kilise mensuplarının devlet ve elçilikler ile olan ilişkilerini haber veren metinler çoğunlukla *ziyaretler* başlığında sınıflandırılmıştır.

Haberlerin Latin harfleri ile yazımı esnasında anlaşılması güç olacağı tahmin edilen kelimelerin parantez içinde verilmesi yerine günümüz Türkçesindeki anlamlarıyla yazılması tercih edilmiştir. İçeriklerin yazımı esnasında büyük-küçük harf, noktalama ve bazı isimlerin yazılışında imla kuralları yerine orjinal metinde yazılan hallerine sadık kalınmıştır. Bu sayede, metni kaleme alan muharrir farklılıkları gözlemlenebilmiştir.

Çalışmamızdaki haberler konularına göre işlendiğinden, gelecekteki araştırmacıların çalışılan içeriklerden rahatlıkla yararlanabilmeleri adına tüm haberler ekler bölümünde kronolojik olarak sıralanarak bir dizin eşliğinde verilmiştir. Bunlardan başka, çalışma esnasında kaynaklarını kullanma imkanı yakalanan Atina'daki Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nin kütüphanesinde rastlanan 1852'den 1897'ye kadar geçen sürede değişik tarihlere ait gazete başlıkları eklerde verilmiştir.

Konunun seçilmesinde ve hazırlık sürecinde bana ışık tutan değerli danışmanım, hocam Prof. Dr. Recep Karakaya'ya çok teşekkür ederim. Beni bu hedefimde cesaretlendiren ve yüksek lisans yolunu açan Doç. Dr. Adnan Eskikurt'a teşekkürü borç bilirim. Öğrenimim boyunca dikkatimi çalışmaya doğru yönlendiren, meslektaşım olmaktan onur duyduğum Nişantaşı Üniversitesi Doktor Öğretim Üyesi Dr. Sedat Bornovalı'ya

şükranlarımı sunarım. Bu süreçte beni Venedik Ca' Foscari Üniversitesi'ne misafir öğrenci olarak kabul eden ve 2019 yılında kaybettiğimiz hocamız Prof. Dr. Maria Pia Pedani'yi de teşekkür ile anmak isterim. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Kütüphanesi'nin başta Menduh Bey olmak üzere tüm çalışanlarına ve üyelerine, tezime fikir aşamasından itibaren çalışma metotları yönünden ışık tutan Padova Üniversitesi'nden Dr. Serap Mumcu Geronazzo'ya, araştırmalarım süresince ziyaret ettiğim kurumların üyelerine, Ankara Milli Kütüphane'de bu araştırmaya kaynaklık eden tarihsel belgeleri gün yüzüne çıkaran Elif Bayraktar'a, Patrikhane arşivinden Yorgo Benlisoy'a, aradığım yayınların temininde usanmadan yardımcı olan Muhittin Eren Beyefendi'ye, Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'ndeki elimizde olmayan nüshaların kopyalarına ulaşmamı sağlayan Stavros Anestidis'e, Anadolu Medeniyetleri Araştırmaları Merkezi, SALT Galata, İstanbul Orient Enstitüsü, Giorgio Gini, Marciana ve Querini kütüphanelerinin yetkili ve çalışanlarından başka tezin konusunu teşkil eden içeriklerin taranmasında sabır ile bana yardımcı olan Gülper Öcalan'a, yazılan metni satır satır gözden geçiren tez editörüm Birol Şanlı'ya ve dahası bu süreçte beni cesaretlendirirken aynı zamanda her türlü aksiliğime katlanarak sabır göstereren başta annem ve kızkardeşim olmak üzere tüm dost, arkadaş ve komşularına teşekkür ederim.

Kasım 2019, İstanbul

Hasan Barış Partal Kavala

bana bir harf öğreten herkese.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. OSMANLI DEVLETİ İLE RUM MİLLETİ'NDE BASIN VE <i>ANATOLİ</i> GAZETESİ	
1.1 OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN	14
1.2 RUM MİLLETİ'NDE BASIN	16
1.3 <i>ANATOLİ</i> GAZETESİ	18
1.3.1 NÜSHALAR	19
1.3.2 OKUYUCU KİTLESİ	19
1.3.3 SAYFA DÜZENİ	23
1.3.4 YAYINCILAR	
1.3.4.1 Kulalı Evangelinos Misailidis	25
1.3.4.2 Theagenis E. Misailidis	29
1.3.4.3 Nikolaos Theologidis Soullides	29
1.3.4.4 İoannis Kalfoğlu	30
1.3.5 YAYIN POLİTİKASI VE ETKİSİ	31

2. *ANATOLİ* GAZETESİNDEKİ SİYASİ OLAYLARLA
İLGİLİ HABERLER

2.1 Horen Aşıkyan Dönemi Haberleri	33
2.2 Matyos İzmirliyan Dönemi Haberleri	39
2.3 Kaymakan Partogimeos ve Patrik Ormanyen Dönemi	51

3. *ANATOLİ* GAZETESİNDEKİ DİNİ VE TOPLUMSAL
HAYATLA İLGİLİ HABERLER

3.1 Ermeni Katolik Kilisesi Haberleri	76
3.2 Ziyaret Haberleri	77
3.3 Sis Manastırı Haberleri	81
3.4 Din Değişirme ve Himaye Haberleri	84
3.5 Toplum Haberleri	85
3.6 Tamirat Küşad Haberleri	86
3.7 Yangın Haberleri	88
3.8 Asayiş Haberleri	89
3.9 Tarihi Eser Kaçakçılığı ile İlgili Haberler	91
SONUÇ	93

KAYNAKÇA

ÖZGEÇMİŞ

EKLER

EK1 *Anatoli* Dizini

EK2 *Anatoli*'de Yayımlanan Haberlerin Kronolojik Listesi ve Özetleri

EK3 İlgili Yılları Kapsayan *Anatoli* Nüsha Numaralarının Listesi

EK4 Seçme *Anatoli* Başlıkları

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.g.md.	Adı geçen madde
A.g.t.	Adı geçen tez
A.g.y.	Agı geçen yazı
Bel.	Belge
Bkz.	Bakınız
B.Ü.	Boğaziçi Üniversitesi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dh.	Dahiliye
Dos.	Dosya
Ed.	Editör
EMST.	Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi
EUSAS.	Erciyes Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Sempozyumu
HR.	Hariciye
Haz.	Hazırlayan
İ.	İrade
KMS.	Küçük Asya Araştırmalar Merkezi
N.	Nüsha
No.	Numara
OBE.	Osmanlı Belgelerinde Ermeniler
OBEFi	Osmanlı Belgelerinde Ermeniler Fransız İlişkileri
Res.	Resmi
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol.	Cilt
Yay.	Yayınlayan
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Çalışma konumuz olan *Anatoli* gazetesi hakkında bilim dünyasına kazandırılmış sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Bugüne kadar yaptığımız araştırmalar esnasında *Anatoli* hakkında yazılmış bir kitaba rastlanmamıştır. Hâkeza karşılaştığımız yabancı kaynaklar arasında da bu yönde bir bulgu yoktur. Daha çok kitap bölümü ya da sempozyum bildirisi niteliğinde yazılmış makalelerden oluşan *Anatoli* hakkındaki yazılara bu çalışmanın dipnotlarında atıfta bulunulmuştur¹.

İstanbul'daki Orient Enstitüsü'nde mevcut yıllarla (1888-1891) beraber on iki yıllık (1888-1899) kesintisiz nüshalarına sahip olduğumuz Türk dilinde yayımlanmış bu gazete, birinci derece tarihsel malzeme olma niteliğine sahip olmasıyla dikkate değerdir. Gazetenin içerdiği metinlerin işlenmesinden elde edilecek veriler sayesinde itikad ve akaide dair yazılar cihetiyle İlahiyat; ecnebiye, dahiliye, Yunanistan, kilise ve müteferrika sınıfındaki haberleriyle Tarih; ölüm ilanları, okur mektupları ve biyografiler yönüyle Sosyoloji; yayımlanan arkası yarın tefrikaları yönüyle Türkoloji gibi bilim dallarında çalışan araştırmacılar için birinci derecede değerli bir kaynaktır.

Ankara'daki Milli Kütüphane'nin süreli yayımlar koleksiyonunda yer alan *Anatoli*'nin 1891'den 1894'e kadarki döneme ait toplam dokuz ciltte (1894 yılının Aralık ayı hariç olmak üzere) dokuz yıllık sayıları bulunmaktadır. Bunlardan başka, İstanbul'daki Orient Enstitüsü'nde dijital kopyasını edinemediğimiz 1888-1890

¹Karamanlıca adlandırılan, Yunan harfleri ile basılan Türkçe yayımların en uzun ömürlüsü olan *Anatoli* hakkında yazılan kitap bölümü ve makaleler şunlardır;

Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "The Anatoli Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press" içinde; Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Editörler) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010) ss. 109-123.

Balta, Evangelia. Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014) ss. 250-254.

Benlisoy, Stefo. "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century" (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010) ss. 119-242.

yılları arasına ait üç cilt bulunmaktadır. Merkezi Atina'da bulunan ve araştırmalarımız esnasında faydalandığımız Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nin kütüphanesinde bulunan sayıların fotokopileri daha çok 1860'lı yıllara ait olup, biraz dağınık haldedir.

"*Anatoli* gazetesinin yayımlandığı zamandan bugüne abone vatandaşlarımızın kayıtları incelendiği takdirde oğlun, babasının aboneliğini sürdürmediği görülür. Bunun sebebi, gazeteyi okuyan ebeveynlerin çocuklarının öğrenim görmesine önem vermeleri ve böylece Yunan harfli Türkçe yayımlanan bu Karamanlıca gazeteye daha fazla ihtiyaç duymamalarıdır. Bu *Anatoli* gazetesi için bir şeref ve gurur meselesidir. Çünkü amacını başarmıştır."²

Genç kuşağın Yunanca öğrenmesine önem verilmesi ile giderek Türkçenin etkisini kaybetmesine neden olan *Anatoli* 1851 yılında, dördüncü sayfasında adı dizgici olarak zikredilen Ioannis Lazaridis ile birlikte yayımlanmaya başladı. Manuel Gedeon ise 1877 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında yayımlanan Yunanca *Anatoli* gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yapmış görünmektedir.³ 1923 yılına kadar yayım hayatına devam eden *Anatoli* gazetesi için okuyucularının yazdığı bir mektupta şöyle denilmektedir;

"*Anatoli* gazetesi tesis olduğu günden bu ana değin beş, üç sene yayımlanmış olmakla içinde bulunduğu sene ile beraber elli dördüncü yılına ayak basan mezkur gazete Dersaadet'te ilk tab olunduğu zamanlarda şimdiki gibi birkaç Rumca beş, yedi Osmanlıca ve o kadar Ermenice gazeteler ile Tilegrafos namında bir Rumca gazete basılmakdaydı bunların şu anda hiçbirisi bulunmayıp *Anatoli* mukadderatı sabikasını ikmal etmek için saye u terakki vaye-i Hazreti Padişah ile yayımlanmaktadır. *Anatoli* devlete, mezhebe, millete ve vatana hizmetleri sebkat etmiş olduğu takdirde mukaddes maksadın ifası uğrunda dahi çalıştığı inkar olunmaz iken ne sebepler metni hizmet ettiği kavim ve ahali tarafından mukabeleten hizmet gösterilmediği."⁴

1894 yılı sayılarında Ermeni başlığı ile sınıflandırılan haberler 1895 Nisan ayından sonra asayiş, *Umumi Emn-u Asayiş* başlığı altında verilmeye başlamış ve yine aynı

²Ioannis Limnidis "Evangelinos Misailidis", Mikrasiatikon Imerologion o *Astir* 1914, s. 170 vd.) aktaran; Balta, *a.g.e.*, s. 251.

³Balta, *a.g.e.*, s. 250.

⁴*Anatoli* 4757, 4 Ocak 1896

dönemde gazetenin Efrenç ve Hicri takvim ile birlikte verdiği Rumi tarih hizmeti sona ermiştir.

Anatoli gazetesinin yayımlanması için öncü ve başrolde olan Evangelinos Misailidis 1872 yılında şöyle yazıyordu:

“Ortodoks ahalinin Yunan harfli Türkçe yazılı basınının ilk ve tek temsilcisi olduğumuzu söylemekten gurur duyuyoruz. Rumca öğrenmeye böyle belli belirsiz şekilde biraz çalışmalarının yanı sıra aynı zamanda Avrupa Türkiye’indeki Rum dindaşlarımız devletin temel dili olan Türkçe bilgilerini geliştirdiler ki değişik heyetlerde görev alan hem din adamları hem de ihtiyar heyeti üyeleri yeri geldiğinde balık gibi sus pus oturmasınlar.”⁵

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nde bulunan *Anatoli* sayılarının fotokopilerinden elde edilen örnekler ekte sunulmuştur. Gazete başlıkları olarak bulunan sayılar 50, 902, 308, 571, 1001, 1040 ve 125 şeklindedir. Ankara’daki Milli Kütüphane’nin süreli yayımlar koleksiyonundan edindiğimiz dijital kopyalardan 1895, 1896 ve 1897 yıllarına ait dört gazete başlığı yine ekte sunulmuştur.

İstanbul’da bulunan Orient Enstitüsü’nün kütüphanesinde 1888’den 1892’nin sonuna kadar olan *Anatoli* sayıları mevcut olup⁶ 2019 itibariyle bunları dijitalleştirme çalışmaları devam etmektedir.

Anatoli gazetesinin şu ana kadar Evangelia Balta tarafından çıkarılmış listesi kendisinin *Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz* adlı eserinin 251. ve 252. sayfalarındaki dipnotlardan bulunabilir.

Türkçe konuşup, Türkçe yazan Hıristiyanlığın Ortodoks koluna mensup olan ve literatürde Karamanlılar olarak tabir edilen topluluk üzerine yazılmış hatırı sayılır miktarda inceleme bulunmaktadır. Bu topluluğun kökenlerinin ne olduğuna ilişkin açıklama getirmeye çalışan görüşlerin iki yönde toplandığı görülmektedir.

Gündelik hayatında Türk dilini kullanan ve Hıristiyan olan bu cemaat hakkında öne sürülen birkaç görüşten birinde, bu halkın Selçuklulardan önce Anadolu’ya gelen ve

⁵D. Solomonidis, *I dimosiografia tis Smyrnis (1821-1922) [İzmir Gazeteciliği (1821-1922)]*, Atina: 1959, s. 143. aktaran: Balta, *a.g.e.*, s. 248.

⁶Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, "Reading the Identity of 'Karamanlı' Though the Pages of *Anatoli*" içinde Evangelia Balta ve Matthias Kappler ed. *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010) s. 93.

Doğu Roma Devleti'ne paralı askerlik yapanların devamı olduğunu ileri sürülür. Bir diğesinde ise bu topluluğun eski çağlardan bu yana Yunan anakarasından uzak düşmelerinden dolayı dillerini unutan ya da bir şekilde dilleri unutturulan halktan oldukları iddia edilir. Son olarak, üzerinde hiç durulmamış olan bir diğ görüşte ise Karamanlıların aslında Selçuklularla beraber Anadolu'ya geldikleri fakat Müslümanlık yerine Hıristiyanlığı seçtikleri savunulmaktadır.

16. yüzyıla ait mühimme defterlerinden birinde, Livane vilayetinde Aznavuroğullarından Torun oğlu Ahmed'in İslam'a geçtiği fakat daha sonra tekrar Hıristiyanlığa döndüğüne dair bir soruşturma talebinin Erzurum kadılığına yazılmış olduğu görülmektedir⁷. Karamanlılar isminin zikredildiği kaynaklardan biri de Hans Dernschwam'ın⁸ 16. yüzyılda kaleme aldığı ve editörlüğünü Franz Babinger'in yaptığı, Prof. Dr. Yaşar Önen tarafından Türkçeye çevrilen, “İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü” adlı eseridir. Yazar, “Caramanos” şeklinde adlandırdığı bu halkın Caramania'dan gelmiş olmaları gerektiğini belirtmektedir. İstanbul'un fethinden sonra yaşanan göçler sonrası Suriçi mahalline yerleşen ahalinin⁹ semtlerine de geldikleri Aksaray, Büyük Karaman ve Küçük Karaman gibi (Fatih'te bulunan Draman semtinin Karaman isminin kısalmasıyla oluşma ihtimali gibi)¹⁰ yerlerin adlarını verdikleri görülür. Bugün İstanbul'un en orta yerini teşkil eden bu alanlardan başka Yedikule ve Samatya'nın yanı sıra Gedikpaşa'da da yoğunlaşan bu cemaat Türkçe konuşuyor olmalarına rağmen inanç noktasında Ortodoks Hıristiyan oldukları için Osmanlı millet sistemi çerçevesinde “Rum” milletine tabi tutuluyorlardı. Türkçe düşünüp söyleyen bu topluluğun geçmişte hangi yolla Hıristiyanlığı seçmiş olduklarına dair elde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Nihayetinde, mezartaşları ile bina kitabelerinde görülen izlerinden başka 700'ü aşkın basılı eser bırakan bu

⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) II*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 28, 1995) s. 285.

⁸Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien*, ed: F. Babinger, (Munich-Leipzig: 1923) s. 52.

⁹Yahya Başkan, “Fatih Sultan Mehmet Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus”, *Tarih Dergisi*, S. 55, 2012/1 (İstanbul: 2013), ss. 107-134.

¹⁰“[...] zira asıl Karamanlı ararsan İstanbullulardır. Cümle İstanbulluların ahvaline şaşırırım ki Üsküdar'dan öte bulunan tüm Anadolulara Karamanlı tabir ederler. Bu adet yalnız İstanbul'da olup başka diyara mahsus değildir. Gerçi Anadolu'nun bir ufak sancağı Karaman'la bir olunmakla bütün Anadoluların Karamanlı denilmesi lazım gelirse nesf-i İstanbul'da Sultan Mehmet civarında büyük Karaman ve Küçük Karaman ismi ile iki Karaman bulunduğu takdirde İstanbullulara asıl Karamanlı denilmesi lazım gelmez mi?” Evangelinos Misailidis, *Temaşa-i Dünya ve Cefâkar u Cefakeş*, haz: Robert Anhegger ve Vedat Günyol (İstanbul: Cem Yayımevi, 1986) s. 134.

topluluğun maddi kültür üretimleri 1930'lu yıllardaki nüfus mübadelesinden sonraki dönemde son bulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk işleri bakanı da olan, asker ve siyasetçi Abdülkadir Cami Baykurt¹¹ Bizans'ın sınırlarını korumak amacıyla teşkilatlanmış Türklerin Ortodoks mezhebine girişlerini ele almaktadır. Osman Turan'ın 1948 yılının Ocak ayında basılan *Bellekten* dergisinin 45. sayısında yayımlanan Selçuklu Devri Vakfiyeleri yazı dizisinin üçüncüsü olan “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”¹² başlıklı çalışmasındaki “vakıf köylerin etnik durumu” alt başlığında, vakfiye ve defterlerdeki kayıtlardan hareketle şunlar söylenmektedir:

“Filhakika bu düşünce ile meselenin tahkiki için Osmanlı devrinde yapılmış olan arazi tahrir defterlerine başvurmak lüzumunu duyunca, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, bu köylerin, hiç olmazsa kısmen Hıristiyanlarla meskun olduğunu gördük. Bu hususta dikkati çeken bir nokta, bu köylerle civarında bulunan diğer bazı köylere mensup halkın, Müslüman olsun Hıristiyan olsun, umumiyetle öz Türkçe isimler taşımış olmalarıdır. Hatta defterlerin bazılarında öz Türkçe isimler taşıyan müslümanları Hıristiyanlardan tefrik etmek, ancak o köydeki Hıristiyanları zimmî adı altında ayrıca kaydetmiş olmaları ile mümkündür. Bu, üzerinde durulması gereken bir meseledir.”¹³

Araştırmamız süresince Semavi Eyice'nin bu topluluğa ilişkin yaptığı üç çalışmaya ulaştık. Bunlardan ilki 1962 yılının Nisan ayında *Bellekten*'de yayımlanan bibliyografya çalışmasıdır¹⁴. İkincisi, yine *Bellekten*'de 1975 yılının Ocak ayında yayımlanan “Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler”¹⁵ makalesi ve son olarak 1977 yılında yayımlanan *Fındıkoğlu Armağanı* içerisinde yer alan “Rum Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Nevşehir Salnamesi”¹⁶ başlıklı makaledir. Bu makalelerin ilki olan bibliyografya çalışmasında o güne değin ileri sürülmüş görüşlerin derlendiği görülmektedir ki buna diğer başlıkta tekrar değineceğiz. Eyice “Bunların Türkler

¹¹Cami Baykurt, *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler*, (İstanbul: Sanayi-i Nefise Matbaası, 1932).

¹²Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Bellekten* XII, S. 45, 1948 Ocak, s. 67.

¹³Turan, *a.g.m.*, ss. 68-70.

¹⁴Semavi Eyice, “Karamanlıca Bibliyografya”, *Bellekten*, C. XXVII, Sayı. 102, (1962; Nisan) ss. 369-374.

¹⁵Semavi Eyice, “Anadolu'da “Karamanlıca Kitâbeler”, *Bellekten*, C. XXXIX, Sayı 153, 1975, ss. 25-48.

¹⁶Semavi Eyice, “Bir Nevşehir Salnâmesi”, *Fındıkoğlu Armağanı*, (İstanbul: İ.Ü. Yayınları, 1977), ss. 77-102.

tarafından Türkçe konuşmağa zorlanmış Yunanlılar olduğu yolundaki hipotezlere karşılık birçok bakımdan dayanak bulan, bunların Hıristiyan Türkler oldukları yolunda hipotezler bulunmaktadır.” diyerek açıkca olmasa da birinci teoriye yakın durduğunu göstermektedir. On yıl sonra ise “Birçoklarının iddia ettikleri gibi, bunların zorla Türkçe konuşmağa mecbur edilmiş Rumlar olduklarına ihtimal vermek mantık dışıdır.” demektedir.

Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*¹⁷ adlı kitabında “Tarih biliminin sosyoloji metoduna, cemiyetleri tahlil ve sınıflandırma işine nazari esaslarına ihtiyaç duymaktadır.” demektedir; ayrıca “Sayıca az barbar bir topluluk, nasıl oluyor, kendisinden nüfus ve medeniyet seviyesi bakımından üstün olan bir cemiyete, kendi dinini ve dilini nasıl kabul ettirebiliyor? Tersine olması gerekmez mi idi?” diye sormaktadır.

Orhan Türkdoğan, farklı dönemlerde kaleme aldığı yazıların birleştirildiği ve 2016 yılında basılan kitabında¹⁸ “bir suretle Hıristiyan olmuş” bu topluluğun kökenleri üzerine yaptığı araştırmalarını aynı Eröz’ün de yaptığı gibi boy adlarının yerleşim yerleri ve coğrafi mekanlarda karşımıza çıkışları üzerine kurar. O güne kadar konu hakkında görüş beyan etmişlerden farklı olarak Karamanlıların köklerini Karamanoğlu Beyliği’nin kökenleri ile aynı noktaya götürür. Hıristiyan Ortodoks olan bu Türklerin Afşar boyundan¹⁹ geldiğini öne süren yazar, Yunus Emre’den başlayarak birçok ünlü tasavvufçu yetiştiren çevrede Babailikten başka; “Abdallık, Bektaşilik, Hurufilik, Kızılbaşlık ve Kalenderilik adı altında toplanan Batıniyye zümrelerinden biri de Karamanoğullarıdır” iddiasını savunmaktadır. Janos Eckmann'a atfen²⁰ “Karamanlı kavramının aynı zamanda Türklerin büyük bir kısmının 14. yüzyılda Karamanoğlu Beyliği'nin yönetimi altında toplanmalarından kaynaklandığına dair” görüş ileri sürülerek Yazıcıoğlu Ali ve Şikâri gibi isimlere kadar uzanmaktadır. Eserinin 56. sayfasında mübadeleyi kastederek Bernard Lewis'e atfen²¹; “Bu işin (mübadele) Hıristiyan Türklerin Yunanistan'a, Müslüman

¹⁷Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983).

¹⁸Orhan Türkdoğan, *Günümüzde Karamanlar ve Hazar Türkleri, Sosyolojik Bir Alan Araştırması*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016).

¹⁹Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 45.

²⁰Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 56.

²¹Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Ankara: TTK, 1984), s. 352.

Yunanlıların da Türkiye'ye sürgüne gönderilmesinden ibaret olduğunu ileri sürer ve devşirme sisteminin Türkleri idari kadrolardan nasıl uzaklaştırıldığına” işaret eder²².

Işın Demirkent'in *Bellekten*'de farklı tarihlerde yayımlanan iki makalesinde Bizans'a hizmet eden Türk soylu kumandanlardan bahsedildiği görülmektedir. Bizans'ta üstün başarılar elde etmiş olan bu Türkler “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos” diğeri ise “Tatikios - Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı”²³ başlıklı makalelerde ele alınmıştır. Karamanlı olarak bugün karşımıza çıkan topluluğun bu komutanlar ve benzerlerinin devamı olduğu pekala öne sürülebilmektedir.

1990'lı yılların başında Mustafa Ekincikli²⁴ ve sonlarında ise Yonca Anzerlioğlu²⁵'nin gibi yazarların doktora tezleri de bu çerçevede karşımıza çıkan çalışmalardır. Anzerlioğlu'nun Ekincikli'den geniş ölçüde yararlandığı, ondan farklı olarak Yunanistan'da buradan gitmiş olan Karamanlıların çocuklarıyla yaptığı sözlü tarih çalışmasının ses kayıtlarına eserinde yer verdiği görülmektedir.²⁶

Osman Gümüş'ün kaleme aldığı *XVI. Yüzyıl Larende Kazasında Yerleşme ve Nüfus* adlı eserde²⁷ de yer adlarından hareket edilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış ve eserin 193. sayfasında Suraiya Faroqhi'den bir alıntı yapılarak şöyle dendiği görülmektedir: “İki ihtimal bulunmaktadır; birincisi bu insanlar ortaçağda Hıristiyanlaşmış Türklerdir, ikincisi ise Yunan olmayan Anadolu halklarının Türkleşmesi sonucu oluşmuşlardır”. Yine aynı eserde, Yaşar Kurt'un 1993 yılında yazdığı *XVI. Yüzyılda Sivas Sancağında Kişi Adları* adlı çalışmasına atıfla köylerde yaşayan nüfus üzerinde baskının bir fayda getirmeyeceğini vurgulayarak birazdan konu edineceğimiz iddianın aksi yönünde görüş beyan ettiği görülür.

²²Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 58.

²³Işın Demirkent, *Bizans Tarihi Yazıları*, (İstanbul: Dünya Kitapları, 2005).

²⁴Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları (Başlangıçtan Milli Mücadele Sonuna Kadar)* yayımlanmamış doktora tezi, tez no: 9876.

²⁵Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, (İstanbul: Siyasal Kitabevi, 2016).

²⁶Bunlardan başka bu konuda görüş beyan etmiş olan fakat eserlerine kütüphanelerde rastlayamadığımız iki kaynak daha bulunmaktadır; ilki Hasan Fehmi Turgal'ın *Anadolu Selçukileri* adlı eseri, diğeri de Janos Eckmann'ın *Türk Dili Edebiyatı* dergisinde yayımlanan çalışmalarıdır.

²⁷Osman Gümüş, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, (Ankara: TTK, 2001).

Yunan yazar Gerasimos Augustinos ise ²⁸ Ramsay'den iki alıntı yaparak düşüncesini ortaya koyar:

"Rumların ortak bir kan bağı yok ama aynı zamanda en farklı ırkların yani Kapadokyalıların, Burdurluların, İsavriyanlıların, Antalyalıların, Pontusluların, vs. doğrudan torunları durumundalar. Dil açısından ayrılıyorlar; bir kısmı sadece Yunanca, bir kısmı sadece Türkçe, çoğunluk ise iki dili birden konuşuyor. (...) Fakat belki de ırk farklarının, Ortodoks Rum Kilisesi'nin çeşitli gruplarınca hissedilmesini engelleyen şey aralarındaki uzaklık. Eskilere dayanan kabile yapısına dayalı farklılık çizgileri, bütün Rumlar tarafından açık ve güçlü bir şekilde hissedilegelmiştir."

Aynı eser içerisinde²⁹ Ramsay'in;

"Türkiye'nin her yerinde birleştirici bir faktör olarak dinin gücü özellikle Ortodoks Kilisesi'nde göze çarpmaktadır. Tüm Ortodoks Kilisesi mensupları kendilerine Helen diyor; herkes kendisini öyle hissediyor. Irk ve dil açısından farklılık gösteriyorlar ve İslam denizinin birbirinden ayırdığı adalar misali birbirlerinden genel olarak kopmuş durumdadır. Fakat Isauria (Beyşehir) ile Pisidia'daki (Hamid) ve Kapadokya ile Pontus bölgesindeki küçük cemaatler kendilerini Yunanistan Helenler ile bir tutuyorlar; bunun sebebi hepsinin Ortodoks Kilisesi'nde birleşiyor olmaları..."

sözlerine atıf yapılmaktadır. Johann Strauss ise paylaştığı tespitinde oldukça haklı görünmektedir:

"Modern tarihçiler batıdaki millet anlayışından hareket ederek Osmanlı'nın bünyesinde bulunan her dini grup için bir edebiyat kimliği yaratma eğilimine girdiklerinden, ne Hıristiyan-Türk edebiyatı kapsamına giren Karamanlıca edebiyat ne de Ermenice harflerle yazılan edebiyat sadece Türk ulusal mirası olarak kabul edilmemekle kalmaz, ne Yunan ne de Ermeni geleneğinin de parçası sayılmazlar."³⁰

İkinci görüş yeknesak bir görüş olmayıp esasen Karamanlıların Türk soyundan olmadığını, ya Grek asıllı ya da Anadolu'nun evvelce yaşamış bakiyelerinden türkleşenler oldukları iddiasını ileri sürer.

Bu konunun detayına girmeden 19. yüzyılda yaşarken "Milletin Öğretmeni" olarak

²⁸Augustinos Gerasimos, *Küçükasya Rumları*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997 Kasım, s. 48.

²⁹Gerasimos, *a.g.e.*, s. 312.

³⁰Johann Strauss, "Who Read What in the Ottoman Empire (19th 20th centuries) *Arabic Middle Eastern Literatures* Vol. 6, No: 1, (2003) s. 39-76. aktaran: Stefo Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century" (Doktora Tezi, B.Ü., 2010).

isimlendirilmiş Evangelinos Misailidis'in Karamanlıların kökenlerine dair bugün yanlış olduğu bilinen fakat seslendirildiği dönemlerde özellikle şehir hayatı içinde bulunan Karamanlılarca kabul edilme ihtimali yüksek olan görüşü zikretmek gerekir. 1870'li yıllarda basılan *Temaşa-i Dünya Cefakar u Cefakeş* adlı romanın 1988 baskısının 134. sayfasında bulunan açıklamanın o dönemin kimlik algısını anlamak için dramatik bir örnek olacağı kanaatindeyiz:

“Karamanlılara dahil etmekle İstanbullulardan dahil etmiş olursun, zira asıl Karamanlı ararsan, İstanbullulardır. Cümle İstanbullular'ın ahvaline teacüp ederim ki, Üsküdar'dan ötede kaffe-i Anadolululara Karamanlı tabir ederler. Bu adet yalnız İstanbul'da olup, başka diyara mahsus değildir. Diğer Anadolu'nun bir ufak sancağı Karaman tabir olunmakla, kaffe-i Anadoluluların Karamanlı denilmesi lazım gelir ise, nefsi İstanbul'da Sultan Mehmed civarında Büyük Karaman ve Küçük Karaman ismi ile iki Karaman bulunduğu takdirde, İstanbullu'ların asıl Karamanlı denilmesi lazım gelmez mi?”

Bu ifadelerden 19. yüzyıldaki kimlik algısının en azından Misailidis'in gözünden bir resminin çıkarılabileceği kabul edilebilir³¹.

1988 yılında büyük ölçüde aslına sadık kalınarak günümüz Türkçesine dönüştürülen bir önceki paragrafta bahis mevzu edilen eserin önsözünü yazan Robert Anhegger³² ise bu nüfusu “Türkçe konuşan Ortodokslar” diyerek tarif etmenin doğru olduğunu ileri sürer.

Spyros Vryonis, Mehmet Eröz ve Faruk Sümer'in karşıt görüşlerine yer verdikten sonra Türkçe konuşan Ortodoksların iki kökten geldiğini öne süren Anhegger'in şöyle diyerek aslında Sofoklis Houdaverdoglu Teodotos'un iddiasını da doğru bulmadığı anlaşılmaktadır:

“Birincisi, Bizans zamanından kalma Hıristiyan Türkler. Örneğin 1500'lerde Aksaray, Niğde, Kayseri vb. bölgelerde, aralarında Yörüklerin de bulunduğu Hıristiyanlar yaşıyordu. Şer'i mahkeme sicillerinde bunların Türkçe adlar kullandıkları görülmektedir. İkincisi ise Yunanca yerine Türkçeyi benimseyen Hıristiyanlar. Bu durum XX. yüzyıl'ın başına değin sürmüştür. Bunun Devlet zoruyla böyle olduğu savı doğru değildir.”

³¹ Misailidis, *a.g.e.*, ss. 134-135.

³² Misailidis, *a.g.e.*, Önsöz.

Semavi Eyice'nin 1962 yılında kaleme aldığı makalesindeki³³ altıncı dipnotta bulunan bu bilgi neredeyse konuya dair yazan hemen herkes tarafından çoğunlukla da aktaran ismi zikredilmeden kullanılmıştır. Bu bilgi, 1932 yılında Atina'da düzenlenen Bizans Kongresi'nde³⁴ sunduğu bildiride yer almıştır. Anadolu Rumlarının dillerinin kesileceği tehdidi ile Türkçe konuşmaya zorlandıklarını öne süren Houdaverdoglou'na, yine Eyice'nin dipnotundan anlaşıldığı üzere Sykutris isimli bir başkasının itiraz ederek bu savı gereksiz olduğu iddiasıyla reddettiği yazılmıştır.

Faruk Sümer'in bu konudaki görüşü farklılık arzeder. 1960 yılının Ekim ayındaki *Bellekten*'de yayımlanan “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?” başlıklı makalesinde tahrir defterlerinden ve *Dîvân-ı Lugâti't-Türk*'teki Türkçe kelimelerin göçebe ve yerleşik Türkçesinde kullanımından hareket ederek ulaştığı sonuçları sıralar. Ona göre, Anadolu'ya gelen Türklerin sayısı üzerinde, takribi de olsa bir bilgi vermek herhalde mümkün değildir. Sümer “lâkin pek kesin olarak bilinen bir husus, bu ülkede yurt tutmuş olan Türklerin sayısının yerli halklara nazaran kat kat fazla olduğudur” demektedir. Türkiye'nin bilhassa orta, güney ve batı bölgelerindeki Hıristiyan kavimlerin kendi öz dillerini unutarak Türkçe konuşmaları, Türk gelenek ve davranışlarını benimsemeleri ve hatta dini ve kavmi adları dururken Türkçe adlar da almaları en başta bu konu ile ilişkili görülür. Yani Sümer'e göre, yerli Hıristiyan kavimleri pek ezici Türk çoğunluğu arasında kaldıkları yerlerde zamanla Türkleştiler. “Bunların aslında Türk ırkından oldukları hakkındaki iddialar bize göre esaslı delillere dayanmıyor” diyen Sümer, “şayet Türk ırkından idilerse Anadolu'nun asıl yerli halkının ne olduğuna cevap vermek güç olacaktır” çıkarımını yapmaktadır³⁵.

Avraam Galanti Bodrumlu 1928 yılında basılmış “Vatandaş Türkçe Konuş!” adlı eserinin “Türkçeyi Niçin Yunan Harfleriyle Yazmışlardır” başlıklı ikinci bölümünde Karamanlıların kökenlerine ilişkin görüşlerini sıralar³⁶. Kayseri merkezli Karaman Niğde havalisinde Yunancanın Hıristiyanlık ile birlikte egemen olduğunu söyleyen Galanti “bölge rahiplerinin Yunanca bildiklerini ahalisinin de dua lisanı olan

³³ Semavi Eyice, *Anadolu'da “Karamanlıca” Kitâbeler*, s. 27.

³⁴ Sofoklis Houdaverdoglu Teodotos, *La littérature grecque turcophone*, (Actes: 1932), ss. 90-92.

³⁵ Faruk Sümer, “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, *Bellekten*, C. XXIV, Sayı. 96, 1960, s. 576.

³⁶Avraam Galanti, *Vatandaş Türkçe Konuş*, çev: Ömer Türkoğlu, (İstanbul: Kebikeç Yayınları, 2000)

Yunancayı, Türkçeyi ana lisan edilene kadar konuştukları kabul olunur” diyerek Karamanlıların kökenlerini yerel ahaliye bağlar. Bizans'ın nüfuzunun güçlü olduğu çağlarda Türk ebeveynlerden doğmuş çocukları alarak kurdukları askeri teşkilattan haber veren Galanti, nihayetinde şöyle demektedir³⁷:

“Selçuk nüfuzu kesb-i kuvvet ettiğinden, vuku bulan muharebelerin neticesi olarak halk öteye beriye dağıldıktan sonra, Yunanca mütakellim Bizanslı olmayan muhtelif anasının eski harsı yavaş yavaş sönmeye başlayarak, yerine gittikçe kuvvet bulan Türk harsı ve lisanı kaim olmaya başlamıştır.”

Spyros Vryonis ise Karamanlıların dil yönüyle Türkleşmiş Yunanlılar olduğu görüşünü savunan önde gelen isimlerdendir. Eserinin 453. sayfasında yer verdiğine göre, 1437 yılında Basel'de yapılan konsey toplantısına sunulan bir raporda³⁸ aralarında piskoposların da bulunduğu bu insanların sadece Türk gibi giyinmediği aynı zamanda Türkler gibi konuştukları hatta ibadetlerindeki duaları Yunanca iken vaazlarını Türkçe yaptıkları yazılmıştır. Yine aynı yazar Babinger'e atf ile Giovanni Maria Angiolello'nun Konya Meram'daki gözlemlerini aktarır. Birkaç istisna ile Türkçe konuşan bu Hıristiyan topluluğun dua kitaplarının Türkçe ve Arapça harflerle yazıldığını ifade etmektedir. Ona göre bu teoriler arasında en güvenilir olanı, bunların, Selçuklu ve Osmanlı yönetimi altında Türkçe konuşur duruma gelmiş, önceleri Rumca³⁹ konuşan topluluklar olduğudur.

Talat Tekin'in *Tarih ve Toplum* dergisinde 1984'de yayımlanan yazısında ise beklenmedik bir şekilde Vryonis'i destekler bir görüşü, 16. yüzyıl kaynağına dayandırarak ileri sürer. Oxford'un Old Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma eserde, Tunuslu Hacı Ahmet adlı bir coğrafyacının Güney Amerika'daki Peru ülkesinden haber verirken şunu aktarmaktadır:

³⁷ Galanti, *a.g.e.*, ss. 12-13.

³⁸ Spyros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*, (American Council of Learned Societies, 2008) ss. 453-454. “Notandum est, quod in multis partibus Turcie repentuntur clerici, episcopi et arciepiscopi, qui portant vestimenta infidelium et locuntur linguam ipsorum et nihil aliud sciunt in grece proferre nisi missam cantare et evangelium et epistolas. Alias autem orationes multi dicunt in linguam Turcorum.” Aktaran: S. Lampros "*Ipomina peri ton Ellinikon Choron ke Ekklesion kata ton Dekaton Pempton Eona*" N.E., VII (1910), s. 366.

³⁹ Buradaki Rumcadan kasıt Yunanca olup kullanım kanaatimizce hatalıdır. Balta, *Gerçi Rum isek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014) s. 120.

“...bundan evvel bu vilayetün halkı cemi'si putperest idiler. Lâkin haliya Hispanyol tayfasından dil ve kaide öğrenmişler imiş. Ve nice (nasıl) ki Anadolu'nun ve Karaman'ın halkı dahi Türk tayfasından aynı şekilde dil ve kaide öğrendiler.”⁴⁰

Hali hazırda Karamanlı tarihi ve edebiyatı üzerine çalışmalarını sürdüren Evangelia Balta'nın İş Bankası Yayınları'ndan çıkan ve akademik hayatı boyunca yayımlanan makalelerinden oluşan son kitabında⁴¹ yer alan -on beş yıl ara ile kaleme alınan- iki makaledeki tarih yazımı sorunsalının tarif şeklinin değişimi yönüyle dikkatleri çekmektedir. 1985'de kaleme aldığı makalesinde⁴² ele aldığı önsözlerin, bir topluluğun tamamının duygu ve düşüncelerini yansıttığı gibi bir hataya düştüğü görülmektedir.

1985 yılında Evangelia Balta şöyle demektedir:

“a) Bir görüşe göre bu topluluklar Yunan/Helen kökenlidirler. Ya zorla ya da Batı Anadolu'nun kıyılarında yaşayan ve Rumca⁴³ konuşan diğer Ortodokslardan uzak ve kopuk kaldıklarından Türkçe konuşmaya mecbur kalmışlardır.

b) İkinci görüşe göre ise bu topluluklar Türk soyundan gelmedirler; bu insanlar Anadolu'da Selçuklu yönetimi kurulmadan önce Bizans toprakları içine girip yerleşmişler ya da Bizans ordusuna paralı asker olarak katılmışlar ve -yeni Efendilerinin dillerini benimsemeden- sadece dinlerini değiştirmişlerdir.”

2000 yılında ise Evangelia Balta aynı konuyu şu kelimelerle açıklamaktadır:

“a) Bu halk Rum kökenli⁴⁴ olup, yalıtılmış koşullarda yaşamaları ve Anadolu'ya yerleşmiş Türk kavimleriyle sürekli etkileşim dolayısıyla Türkçe konuşur hale gelmişlerdir ya da bir diğer görüşe göre zorlama ve baskı sonucu Türkçe konuşur olmuşlardır.

⁴⁰ Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Kanuni Devrinde Yazılmış ve Şimdiye Kadar Bilinmeyen Bir Coğrafya Kitabı” *Kanuni Armağanı*, (Ankara: TTK, 1970), s. 213. aktaran: Talat Tekin, *Yeni Türkçenin Kökeni ve Gelişimi*, S. 3. (İletişim Yayınları, 1984), s. 20.

⁴¹ Evangelia Balta, *Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe Söyleriz* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), s. 117.

⁴² Balta, *a.g.e.* içerisinde “*Türkçe Konuşan Anadolu Ortodokslarının Ulusal Bilinçlenme Sürecinde Karamanlıca Kitapların Önsözleri*” s. 117.

⁴³ Yazar burada Rumca ile Yunancayı kastetmektedir. Halbuki böyle bir dil olmadığını en iyi bilenlerden biri Balta'dır. En azından bu açıklamada Rumca kelimesinin Yunancaya karşılık gelmediği vurgulanmalıdır.

⁴⁴ Burada yazarın Rum kökenliliğinin Yunanlılık olmadığını vurgulamayı unuttuğunu farzediyoruz.

b) Bu halk, Osmanlı fetihlerinden önce Bizans topraklarına göç edip yerleşen ya da Bizans ordularında paralı asker olarak yer alan Türklerin soyundan gelmektedir, yeni Efendilerinin dinini benimsemekle birlikte dilini kabul etmemişlerdir.”

Şu anda kadar görüşlerini saydığımız yazarların hiçbirinin bu sınıflandırmaya üçüncü bir görüşü eklemeyi gerekli görmedikleri anlaşılmaktadır. Türkdoğan'ın eserinin⁴⁵ 83. sayfasında yer alan ve 1996 tarihinde *Türk Dünyası Tarih Dergisi*'nde yayımlanan ve araştırmamız esnasında temin edemediğimiz, dönemin Türk Ortodoks Patrikhanesi lideri Selçuk Erenerol⁴⁶ ile yaptığı söyleşide şöyle dediği aktarılmaktadır:

“Babamdan bize söylenen Orta Asya'dan gelen Selçuklu boyundanız. Bilindiği üzere, Büyük Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra dağılan kalabalıklar Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bunların bir kısmı Müslümanlığı bir kısmı da Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Biz işte Selçuklu Türklerinin ikinci grubuna mensubuz, siz de Müslüman koluna. Bu yüzden kan kardeşi ve kültür kardeşiyiz. Hepimiz aynı ağacın köküne bağlıyız. Türklerin önemli bir kesimi de Balkanlarda Hıristiyanlaşmış, Musevileşmiştir. Bu yüzden Gagauzlarla da birlikteliğimiz vardır. Hatta Anadolu'da kalmayıp Bulgaristan, Yugoslavya, Moldovya'ya kadar gitmiş bulunan Gagauzların bir devamıyız. Ancak Peçenek ve Uz gibi topluluklarla bir ilgimiz yoktur.

⁴⁵Orhan Türkdoğan, *Günümüzde Karamanlar ve Hazar Türkleri*, Sosyolojik bir alan araştırması, (Çizgi Kitabevi, Konya, 2016) s. 83.

⁴⁶İlk Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu Baba Eftim'in oğlu.

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VE RUM MİLLETİ'NDE BASIN

1.1 OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN

Orhan Koloğlu tarafından kaleme alınan *Osmanlı'dan 20. Yüzyıla Basın Tarihi* adlı eserde Osmanlı basın tarihi dört başlıkta sınıflandırabiliriz⁴⁷. 1828-1878 yılları arasındaki dönem resmi ve özerk basın olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. 1878'den 1908'e kadar geçen seneler Abdülhamid Dönemi olarak adlandırılırken, 1908'den 1923'e kadar geçen süreyi kapsayan II. Meşrutiyet ve Mütareke Dönemi olarak adlandırılabilir.

Osmanlı topraklarında basılan ilk gazete, Fransız elçiliğinin basımevinden 1795 yılında çıkan *Bulletin Des Nouvelles* gazetesidir. Hemen bir sene sonra aynı elçilik basımevinden *Gazette Française de Constantinople* adıyla dört sayfalık, aylık çıkan gazete yayım hayatına başlar. 1821'de *Spectateur Oriental*, 1824'de *Le Smyrnéen*, 1828'de *Le Courrier de Smyrne* derken II. Mahmut'un emriyle 1831 yılında ilk yarı resmi gazetemiz olan *Le Moniteur Ottoman* yayıma başlar. 1831 yılı aynı zamanda Osmanlı'da Türkçe yayımlanan (Mısır'da yarı Türkçe yarı Arapça olup 1821'de yayıma başlayan *Vakayi-i Mısriye* ile Hanya'da yayımlanan 1830'da yayıma başlayan *Vakayi-i Giridiye* sayılmazsa) ilk gazete olan *Takvîm-i Vekâyi* Türkçenin dışında Farsça, Arapça, Ermenice ve Yunanca olarak yayım yapmıştır. *Takvîm-i Vekâyi*, işlenen “vatan” kavramı ve kullandığı sade dil⁴⁸ ile dikkatleri çekmektedir.

1831-1833 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Elçiliği'nde kâtiplik görevini yürütürken aynı zamanda ticaretle de meşgul olan İngiliz William Churchill'in 1840

⁴⁷Bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan XXI. Yüzyıl Basın Tarihi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006) s. 64.

⁴⁸Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), s. 250.

yılında çıkarmaya başladığı ilk Türkçe özerk gazete olan *Cerîde-i Havâdis*⁴⁹ ise 1860 sonrasında önemini yitirmeye başlar. Basın dilinin gelişmesinde en önemli isimlerden olan İbrahim Şinasi, 1861'de önce Âgâh Efendi tarafından kurulan *Tercüman-ı Ahval*'de kısa bir süre yazdıktan sonra 1862'de kendi gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*'ı yayımlamaya başlar.

1860-1870 arasında da yarı resmi *Türkiye* gazetesi yayım hayatına devam etmiştir. Gazetelerin bu dönemde daha çok bir eğitim aracı sayıldığı görülmektedir⁵⁰. Çalışmamızın ana kaynağı olan *Anatoli*'nin de bu çerçeveye uygun hareket ettiği müşahede edilmektedir.

II. Abdülhamid döneminin karakteristiği 1870'li yılların sonlarında kendini gösterir. 1879'dan 1887'ye kadarki kısım ilk ve sansürün kendini iyice hissettirdiği 1888'den 1908'e kadarki kısım ikinci dönem olarak ikiye ayrılabilir. İlk dönemde yılda dokuz-on yeni yayım çıkarken, çalışmamıza konu aldığımız yılları kapsayan dönemde bu sayı yılda bir yayıma düşmüştür. 1894'den itibaren gazetelerden başka kitapçıklar da sansür uygulamasına tabi tutulur. Esasen bakıldığında Sultan Abdülhamid'in yeni kanun çıkarmadığı, mevcut kanunlardan yararlanarak sansür uygulamasını devam ettirdiği görülmektedir⁵¹. II. Abdülhamid döneminde basın ve yayım, Tanzimat Dönemi'ne nazaran gelişirken okuyucu sayısının da arttığı dikkati çekmektedir⁵².

1878 yılında yayım hayatına Ahmet Mithat ile başlayan *Tercüman-ı Hakikat* ise Sultan Abdülhamid ile benzer görüşlere sahip olması ile dikkati çeker. 1875'de ilk denemesini yapıp 1882'de Şemseddin Sâmî ile yeniden yayım hayatına dönen *Sabah* ve 1894'te ise Ahmet Cevdet ile *İkdam* gazetesi yayım hayatına başlarlar. 1891'den itibaren *Servet-i Fünûn* dergisi Edebiyat-ı Cedide akımının önderi olacaktır⁵³.

Osmanlı'nın yurtdışındaki basını ikiye ayrılabilir; hızlı reform, anayasa ve parlamenter rejim konusunda ısrarlı olan yayımlar ile ayrılıkçı olarak tabir edilebilecek Arap ve Ermeni yayımlarının sayısı yüzü geçmektedir.

⁴⁹ “Ceride-i Havadis” maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. VII. ss. 406-407.

⁵⁰Koloğlu, *a.g.e.*, s. 64.

⁵¹Koloğlu, *a.g.e.*, s. 63.

⁵²Berkes, *a.g.e.*, s. 368.

⁵³Koloğlu, *a.g.e.*, s. 65.

1.2 RUM MİLLETİ'NDE BASIN

Osmanlı Devleti'nde İstanbul merkezli olmak üzere gelişen Rum Milleti yayımcılığına ait gazeteler ve kitaplar geniş bir yer tutmaktadır. Bu başlıkta bu gazetelerin isimleri ve yayımlandıkları yerler verilmiştir. İlk kez II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) döneminin patriği olan Gennadios'un Rum harfleri ile Türkçe yazdığı dua metni ile başlayan Karamanlıca edebiyatın 19. yüzyılda matbaanın gelmesi ile verimli bir çağa girdiği görülmektedir.

İstanbul'da yayımlanan Yunanca gazetelerin başında *Takvîm-i Vekâyi*'nin Yunancası olan *Otomanikos Monitor* (Osmanlı Gözlemi; 1835) gelmektedir. *Vizantis (Bizans; 1850-1888)*, *Tilegrafos tou Vosporou (Boğaziçi Telgrafi; 1850)*, *Anatolikos Astir (Anadolu Yıldızı; 1861)*, *Neologos (Yeni Söz; 1863)*, Patrikhane'nin yayım organı olan *Ekklisiastiki Aliteia (Kilisevi Hakikat; 1881-1922)*. Rum Milleti'ne yönelik yayım yapan basının ikinci merkezi olan İzmir'de yayımlanan Yunanca gazeteler ise şöyle sıralanabilir: *Filos ton Neon (Gençlerin Dostu; 1831)*, *Astir en ti Anatoli (Anadolu'nun Yıldızı; 1832)*, *Mnimosini (Hafıza; 1833)*, *Ionikos Paratiritis (İyonyalı Gözlemci; 1837)*, *Amalthia (Bolluk Boynuzu; 1838)*, *Anatolikos Monitor (Anadolu Gözlemi; 1845)*, *Efemeris tis Smyrnis (İzmir'in Gazetesi; 1849)*, *Proodos (Gelişme; 1871)*, *Ionia (İyonya, 1874)*, *Smirni (İzmir; 1876)*, *Nea Smirni (Yeni İzmir; 1876)*⁵⁴.

1200 tirajlı *Nea Efemeris*'i (*Yeni Gazete*), *Moniteur Oriental*'in (Doğu Gözlemi) sahipleri tarafından aynı binada çıkarılan 6000 tirajlı *Tachydromos*'u (*Haberci*), *Avgi*'nin (*Şafak*) devamı olup *Thraki*'nin (*Trakya*) yerine geçen ve aynı zamanda İstanbul'un en eski Yunanca gazetesi olan 3500 tirajlı *Constantinoupolis*'i, *İkdam* ile ortak olup onun imkânlarıyla çıkarılan hatta sair zamanlarda 5000 olan tirajı Pazar günleri 7000'e kadar çıkabilen *Proodos*'u (*İlerleme*) okuyamayan; Karamanlı olarak tabir edilen Türk dilini konuşmak ve Ortodoksluk paydasında bir araya gelen halk ayrıca 6 ile 14 yaş arası okuyucu çocuklar için yayımlanan haftalık resimli gazete

⁵⁴Girgin, *a.g.e.*, ss. 22-27. "Sırpça, Arnavutça, Ulahça, Kürtçe, Romence, İtalyanca ve Almanca dillerinde, sınırlı etkinliklere sahip bazı gazeteler de yayımlanmıştır. 1850 yılında, İstanbul ve İzmir'de iki Türkçe gazeteye karşılık, 4'ü Fransızca, ötekiler ise, Rumca, Ermenice, Bulgarca, İtalyanca, Yahudice olmak üzere 16 Türkçe olmayan yayım bulunmaktadır. 1873 yılında, yalnız İstanbul'da, 13'ü Türkçe olan 43 gazete yayımlanmaktadır. Bunların 19'u gündüktür. 1876'da, İstanbul'da yayımlanan 47 gazetenin 13'ü Türkçe, 1'i Arapça, 9'u Rumca, 9'u Ermenice, 3'ü Bulgarca, 2'si İbranice, 7'si Fransızca, 2'si İngilizce ve 1'i Almancadır." *a.g.e.*, içinde 3.2.8 numaralı başlık.

olan 3000 tirajlı *Pedikos Cosmos* (*Çocuk Dünyası*), tüccarlar için Yunan Ticaret Odası Bülteni şeklinde çıkan ve çoğunlukla ekonomi haberlerine yer veren haftalık 700 tirajlı *Deltion Aghoron* (*Çarşı/Pazar Bülteni*) adıyla da bilinen gazeteden ya da kadınlar için yayımlanan 500 tirajlı *Bosphorus* (*Boğaziçi*) gibi yayımlardan istifade edemiyorlardı⁵⁵.

Öte yandan, Nevşehirli Dimitrios Karasavas tarafından 1910'ların sonundan 1920'lerin sonlarına kadar yayımlanan *Asya* gazetesi de bulunmaktadır. Evangelia Balta'nın eserinde şöyle bahsi geçer: "Merhum Evangelinos Misailidis'in Karamanlıca *Anatoli* gazetesi gibi yirmi yıl boyunca yayımlandı. Tıpkı Nevşehirli Dimitrios Karasavvas'ın yayımladığı, artık çıkmayan '*Asya*' gibi..."⁵⁶

Asya kadar uzun ömürlü olmasa da *Anatol Ahteri* (*Anadolu Yıldızı*), *Şafak*, *Terakki* ve Nikolaos Kamalakidis tarafından bir yıl boyunca günlük, iki yıl da haftalık olarak yayımlanan *Aktis* gibi yayımlar da hayat bulmuştur⁵⁷.

Anatoli'nin İstanbul'da yaşayan okuyucular eliyle İç Anadolu'ya gittiğini ve burada popüler bir bilgi alma kaynağına dönüştüğünü gösteren veriler, merkezi Atina'da bulunan Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin kayıtlarında bulunmaktadır. Aşağıdaki alıntıda *Anatoli* ve ona benzer fonksiyona sahip diğer gazetelerin adları sıralanmaktadır.

"Ürgüp'e haftada iki veya üç kez posta yoluyla geliyordu. Yunanistan'dan *Skrip* ve *Telegrafos*, İzmir' den *Amaltheia*, *Konstantinopolis*'ten Rumca *Proodos*, *Neologos*, *Tachidromos* ile Karamanlıca olan Karayorgis'in *Asya*'sı ile Misailidis'in *Anatoli*'si geliyordu. Birinci Dünya Savaşı esnasında ise Yunanca gazeteler Ürgüp'e gelmediği için onun yerine Ürgüplüler *Anatoli* ve *Asya*'yı okumaktadır."⁵⁸

Kurtuluş Savaşı sonrasında anavatanı Kapadokya olan kurumların Yunanistan'a gitmesi ile *Anatoli*'nin yayımı kesintiye uğradı. 1924 yılında mübadillerden Chariton Polatoğlu'nun sahibi olduğu, çift dilde yayım yapan ve altbaşlığında "haftalık siyasi

⁵⁵Balta, *a.g.e.*, s. 251.

⁵⁶Ekatontaetiris tis en Konstantinoupolei Ephorias toj Ellinikon Scholon tis en Neapoleos Kappadokias (Nevşehir) 1820-1920; [*Kapadokya'daki Rum Okulları Konstantinopolis Müfettişliğinin Yüz Yılı 1820-1920* (İstanbul: 1920, ss. 88-89.)] aktaran: Balta, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁷Balta, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁸Balta, *a.g.e.*, s. 253.

ve sosyal gazete, tüm Yunanistan'daki muhacir örgütlerinin organı" yazan *Prosfygiki Foni (Muhacir Sadası)* adlı gazete Karamanlıca yayım yapan basın organlarının sonuncusu olur.

1.3 ANATOLİ GAZETESİ

Araştırma konumuz olan *Anatoli* gazetesi gündelik hayatta kullanılan anlaşılır bir Türkçe ile yayımlanmıştır. Rumî olarak adlandırılan Yunan alfabesinin kimi harfleri özelleştirilmiştir. Örneğin, Misailidis tarafından Yunanca'da olmayan Ç, B, Ü ve Ş gibi Türkçe sesler için düzenlemeler yapıldığı görülür. Geç 19. yüzyıl Anadolu'sunun diline hakim olan bir araştırmacı veya az biraz gayretle bu harfleri öğrenen herhangi birisi rahatlıkla bu ve benzeri tarihsel kaynakları okuyabilir. Özellikle ilk birkaç saat zorlamanın ardından gözler metne alıştıktan sonra okuma eyleminin oldukça süratli hale geldiği gözlemlenmiştir.

Evangelinos Misailidis tarafından İstanbul'da basılan gazete (1850-1922), 1866 yılında Karamanlıca olarak Osmanlı'da yayımlanan dokuz Yunanca gazetenin arasında görülmektedir. 1883 yılında *Anatoli*'nin başkentteki beş Yunanca gazete arasında ilk sırada geldiği not düşülmüştür. "*Anatoli*, Küçük Asya'daki Rumların kullanımı için Yunan harfleri ile Türkçe yazılmıştır. Haftada iki kere çıkar. Yıl 46." *Anatoli* geçen zaman içerisinde önce haftada üç gün, 1895 yılı itibariyle de Pazar ve bayram günleri hariç her gün çıkmaya başlar⁵⁹.

Karamanlıca basına benzer örnekler imparatorluğun değişik etnik gruplarında da görülmekteydi. Ermeniler ve Yahudilerden başka Yanya ve Hanya'da Osmanlı alfabesi ile Yunanca gazeteler basıldığı bilinmektedir. Girit'teki Yunanca konuşan Müslümanlar için Arap harfleri ile basılan gazeteler, topluluğun bağlı olduğu din ile ilişkili olarak Yunan veya Ermeni harfleri ile de yazılabilmekteydi. Bernard Lewis'in de işaret ettiği gibi "Müslümanı kafirden ayırt etmede gözle görülen ve dışa yönelik

⁵⁹Balta, *a.g.e.*, s. 260. (A. Palaiologlou, *Imerologion tis Anatonis. Politeiographikon, filologikon kai epistimonikon tu eros 1883*, 2.yıl. [*Şark Günlüğü*. Politika, edebiyat ve bilim, 1883 yılı], Press of Thrace, (İstanbul: 1882), s. 90.

işaret dil değil, yazı idi."⁶⁰ Bu nedenden ötürü Karamanlıca basın 1800'lü yılların yayım kataloglarında Yunanca basın künyesinde kayda geçirilmiştir⁶¹.

Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan'daki kütüphanelerde yapılan araştırmalarda yirmi bir adet Karamanlıca gazete ve süreli yayımı içeren bir ön katalog hazırlayan Evangelia Balta'ya göre Karamanlıca basının doğduğu yer İzmir olsa da esas hayat bulunduğu şehir İstanbul'dur. Özetle, bu basın türü 19. yüzyılın ortasından hemen önce Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun tanıdığı özgürlüklerin sonucunda İzmir'de ortaya çıktı ve mübadele sonucu Yunanistan'a yerleşen Türkdil mübadillerin gazeteleri olarak 1935'e kadar varlığını korumayı başardığı anlaşılmaktadır.

1.3.1 NÜSHALAR

1894 yılının Ocak ayı başından 1897 yılının sonuna kadar geçen sürede yayımlanan 977* nüshadan 37 eksik ile 50x37,5 cm ölçeklerinde her biri dört sayfalık *Anatoli* sayısı mevcuttur. (*4912 numarası iki farklı tarihte olmak üzere iki kere basılmıştır.) Gregoryen takvim esasında aylara ayrılmış nüsha numaraları listesi eklerde verilmiştir.

1.3.2 OKUYUCU KİTLESİ

“Rumi-ül huruf ve Türki-ül ibare kitaplar lisanı Türki ile mütakellim olan bunca Anadolu ahalisinin zamanı evvelden beri hiçbir lisan bilmediği halde okuyup yazmak için icad ettiği bu usul ile cidden şayan teftişdir. Anadolu kıtasını ziyaret edenler ahalemizin istimal ettirdiği bu usule şaşırduklarından eserlerinde bahsediyorlar. Elbette Rumca hurufatın lisan-ı Türki'ye tebdil ve tatbiki müşkil bir keyfiyet idi. Zira şimdi istimal olunan noktalı hurufatın sûreti münasebede icadı müşkülata tesadüf ettiğiinden başka umumlaşması dahi zor idi. Görünüyor ki bu gibi kitaplar tasnif etmeye teşebbüs olduğunda Rumca hurufat olduğu gibi istimal olunur imiş. 1720 tarihlerinde yazılma levhalar şimdi kıraat olduğunda ne kadar noksan yazılmış olduğunu ispat eder. Bu gibi kitaplar görünür ki 18. yüzyılın sonunda icad olunmuş ve Rumca'dan Türkçe'ye tercüme edenler ekseriyetle Kayserili olup o zamanlarda matbaalar umumlaşmamış

⁶⁰Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Londra: 1968, aktaran: Balta, *a.g.e.*, s. 236.

⁶¹Balta, *a.g.e.*, s. 247.

olduğundan ya Venedik'de yahut İstanbul'da patrikhane matbaasında tab ettirirler imiş. Bu gibi eski kitaplar pek çok ise de bazıları hayreti mucip olmaktadır. Kayserili Papaz Andreas gayet sade bir lisanda 1785'de Venedik'te bir tercüme tab etmiş. Bir defa daha çok kitaplardan anlaşılır ki bu usul üzere tâb olunan kitaplar mezhebdirler.”⁶²

Yukarıdaki 5457 sayılı nüshadaki içerik aslında bizlere *Anatoli*'nin sadece bir gazete matbaası olmayıp aynı zamanda yoğun bir üretim faaliyetinde bulunan, kitap da basan bir matbaa olduğunu göstermektedir. Bu metin, Karamanlıca olarak adlandırılan Rûmî alfabe ile yazılmış Türkçe eserlerin tarihçesine adeta bir giriş niteliğindedir. İşte *Anatoli*'nin okuyucu kitlesi bu yayımları satın almaya gücü yetenler ile bir fırsatını bularak okuma şansını yakalayan meraklı ve oldukça dindar olan ahali olsa gerektir.

Bu araştırma ile söz konusu yüzyılın kapanışına denk gelen dönemde Türkçe konuşan Ortodoks cemaatinin en uzun ömürlü yayımı ve Osmanlı basın tarihinin bilinen en uzun ömürlü gazetelerinden biri olan *Anatoli*'nin, 1894-1897 arasında yayımlanan nüshalarını okuyan kitlenin ortak paydası Ortodoksluk ve Türkçe konuşan ve yazan nüfus olmasıydı.

Karamanlıca basının ve onun en büyük yayım organı olan *Anatoli*'nin başlıca okuyucuları, İstanbul'un Türkçe konuşan Rum milleti mensubu olup sermaye sahibi olmaya başlayan, iktisadi ve ictimai statüye sahip kişilerdi. İstanbul'a yeni göç etmiş tüccar ve zanaatkarlardan oluşan hatırlı müşterilerinin en güzel örneklerini *Anatoli*'nin çoğunlukla üçüncü sayfasında yayımlanan ölüm ilanları ile ticari ilanlarda gözlemlemek mümkündür⁶³.

1923 yılında başlayan Müslüman-Ortodoks nüfus mübadelesi öncesinde Anadolu'daki nüfusları 50.000 civarında gösterilen Türkçe konuşan Kapadokya Rumlarının 1928'de Yunanistan'da yapılan sayıma göre nüfusları 103.642'dir. Bunların yarıya yakını Kapadokya, Doğu Karadeniz ve Anadolu'nun diğer bölgelerinden gelmişlerdir⁶⁴.

⁶²*Anatoli* 5457, 7 Şubat 1897.

⁶³Balta, *a.g.e.*, s. 251.

⁶⁴Harakopoulos, Maximos, *Ρωμοί της Καππαδοκίας: από τα Βάθη της Ανατολής στο Θεσσαλικό Κάμπο, η Τραυματική Ενσωμάτωση στη Μητέρα Πατρίδα*, (Atina: Pedio, 2014) aktaran: Gülen Göktürk, Kapadokyalı Rumların Aydınlanma Çabasına *Anatoli* Gazetesi Üzerinden Bakmak, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. XII, S. 3. (Eskişehir, 2017), ss. 37-48.

1867 yılında yayımlanan 1049 sayılı nüshadan, tüm Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan hayırsever müşterilerin sayısının 125 kişiden ibaret olduğu okunmaktadır. Halbuki Anadolu'da gazeteyi okuması gereken 120.000 nüfus olduğunun herkesçe bilindiği söylenerek bu durumda gazete satın alma oranınının 1000'de 1 olduğu sonucu çıkarılmaktadır⁶⁵.

Momos gazetesi Kasım 1873'de *Anatoli* için şunları yazmaktadır;

“Ulusal gazetedir, Salı ve Cumaları çıkar. Babasının dilini konuşur ama bazen de saf Yunancadır ki o zaman hiçbir şey anlamazsın. Merkezi ve matbaası Tanburacı Han'dadır yani gazete orada hazırlanır, orada basılır. İyi gazetedir ama biraz tuzludur, çünkü Misailidis üç kuruş ister, hiçbir bakkal da satın almaz⁶⁶.

İlk yılın sonu olan Aralık 1851'de 118 abonesi bulunan gazeteye her abone 110 kuruş yıllık ücret ödüyordu. Gazetenin toplam geliri 12.980 kuruş iken sadece kağıt masrafının yıllık 15.000 kuruş olduğu dikkate alınırsa gazetenin başlangıçta zararda olduğu söylenebilir. 1853 yılına gelindiğinde ise gazete abone sayısının 155'e çıktığı görülmektedir. 1867 yılı başlarına ait bir nüshada ise gazetenin 125 abonesinin adlarının bulunduğu detaylı bir listeye rastlandığı yazılmaktadır. Çalışmamızın kapsadığı yıllar itibariyle abone sayısının 300'ü biraz aşkın olduğu görülmektedir⁶⁷.

Miladi takvimle 23 Ocak 1896'da yayımlanan 5200 sayılı nüshada, *Suale Cevap* başlıklı yazıda Kalsoğlu bu sayının, 400 küsurdan 300 küsura düştüğünü söylemektedir.

“Dünkü nüshamızda bir zatın mektupla bizlere müşterilerimizin azlığından şikayet etmemizden dolayı sual ettiğini yazmış idik. İşte cevabı; geçen Ağustos birinden yani gazetenin idaresinin uhdemizde ihalesinden beri 47 yeni müşteri olmuş fakat noksan para verenlerden dolayı 33 kişinin abonelikleri kabul olunmadı ve olunamıyor. Paraları göndermediklerinden dolayı 60 kadarının gazetelerini kestik. Parasızlıktan

⁶⁵ *Anatoli* 1049, 26 Ocak 1867, aktaran: Stefo Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century", s. 139.

⁶⁶ *Momos*, 8 Kasım 1873, S. 5, s. 36. Ayrıca bkz: Stratis Tarinas, *O Elinikos Tipos tis Polis [İstanbul'da Rumca Basın]*, İstanbul, 2007, s. 143. Tarinas, *İstanbul'daki Rum Yayıncılık Tarihine Bir Katkı*, s. 24-25. “Mikra Asia yani *Anatoli*. [...] Kalo fimerida, ve lakim biraz tuzluca, yati Misailidi tria grosia irevi ke kanena pakkali den perni. Etniki gazeta ine, bastizi kate Triti ke kate Paraskevi. Tu papa tu glossa milai ama kamia vola to kaçirdizi ke milai sirf ellenika ke kukutsi den agnatizis. Grafio tu tipografio tu Tamburaci han ine, sankim ekei bera yazdizi bastizi gazeta tu dimek isterim.”

⁶⁷ *Anatoli* 48, Aralık 1851, aktaran: Benlisoy, ss. 138-139.

dolayı abone olmayı istemeyenler şu altı ay zarfında 50'den fazladır. Şu halde mevcut 400 zam olunan ki toplam 447 müşteriden şimdi elimizde 304 müşterimiz bulunmaktadır. Aralık ve Ocak zarfında olan taşra abonelerine rica ederiz vazifelerini düşünerek paraları posta ile göndersinler, posta masrafını 160 kuruşun içinden etsinler, isteyenler de pul gönderebilirler.”⁶⁸

Paul Fesch'in İstanbul'a yaptığı ziyaretten sonra 1907 yılında kaleme aldığı *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul* adlı kitabında Yunanca gazeteler başlığı altında *Anatoli*'yi de sayarken 600 nüsha sattığı yönünde bilgi verir ve şöyle yazar; “Rumi harfler ile Türk dilinde basılır, küçük boydadır. Eskiden yalnız Türkçe bilen Karamanlı denilen Rumların gazetesidir. Onların içinde belli bir kısım hâlâ yalnızca Türkçe bilirler.”⁶⁹

Aslında gazetenin satılan nüshaların adedinden kat kat fazla okunduğunu gösteren en güzel örnek, muharrirlerin “otlakçı” olarak tabir edip en erken telif ücreti talebi örnekleri arasında gösterilebilecek şu satırlarla serzenişte bulunmasından çıkarılabilir:

“Bazıları gazetelerini on, beş kimseye verip okuttuktan sonra bundaki okuduğu güya yetişmediği gibi Anadolu'ya dahi yolladıkları halde ve Anadolu'daki abonelerimizden bazıları bizzat köylerde âyân odasına doldurur gibi memleketin ahalisini kahve ve tatlı parasını bâri acımaksızın evlerine toplayıp okuttukları halde ve bazı ademlerin abone olmak yerine şundan bundan gazete isteyip okudukları vakit *Anatoli* nasıl ilerleyebilir.”⁷⁰

“Her gazetenin terâkkisine hiç olmazsa nizâmında hareketine mâni olan iki şeyden birincisi müşterilerimizin vakti saatinde bedellerini göndermemeleri ve ikincisi dahi Allah'tan korkmaz insanlardan utanmaz otlakçılardır ki eksilmedikten başka her tarafta artmaktadırlar. Hâmiyetli müşterilerimizin gazetelerini postadan çalarak zâyî etmek ve bunları aleyhimize gücendirmektedirler ve müşterinin artmamasına sebep olmaktadır. Hemen ecirlerini Allah'tan bulsunlar.”⁷¹

⁶⁸ *Anatoli* 5200, 11 Ocak 1896.

⁶⁹ Paul Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, çev: Erol Üyepazarcı (İstanbul: Pera Yayıncılık, 1999) s. 64.; *Anatoli* 5151, 14 Ocak 1895.

⁷⁰ *Anatoli* 48, ARALIK 1851, aktaran: Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century", s. 140.

⁷¹ *Anatoli* 3991, 10 Aralık 1888, aktaran: Benlisoy, a.g.t., s. 140.

1.3.3 SAYFA DÜZENİ

Anatoli gazetesi 37.5x53 santimetre ölçeklerinde olup toplam dört sayfadır. 1894 yılı başı itibariyle haftada üç gün olmak üzere yayımlanırken, 1895 yılı sonu itibariyle (1896 yılı sonundaki bir kesinti dışında) Pazar ve bayram günleri dışında haftada altı gün yayımlandı.

Anatoli'nin birinci sayfasının en üst kısmında gazetenin adı, matbaanın adresi, fiyat bilgileri, abonelik şartları gibi bilgileri verilmektedir. Ayrıca Gregoryen, Hicri ve Efrenci (Miladi, Jülyen) düzene göre tarih yazmaktadır.

Gazetenin birinci sayfasında dini ve mezhebi içeriğe sahip çoğu zaman imzasız yayımlanan başlıklara rastlanmaktadır. Örneğin, 1897 yılı başlarında yaşanan Girit anlaşmazlığı konusunda 5466 sayılı nüshanın yanında 5478, 5480, 5494 sayılı nüshalar örnek gösterilebilir. Öte yandan gazetenin birinci sayfasında (çok elzem olmadıkça) dini meselelerin dışına çıkılmadığı görülür. *Müşkil meseleler, vakıf ve siyaset, oruç ve tövbe, insan ve ölüm, zelzele* gibi başlıklarda içerikler okunmaktadır.

Gazetenin ikinci ve üçüncü sayfalarında yer alan haberler başlıksızdır. Bunun yerine anahtar kelimeler kullanıldığı görülür. Bu kelimeler *tevcihat, nişan, selamlık resm-i ali'si, yevm-i mahsus, teftişat-ı iane-i askeriye, zelzele, sefarethaneler, cinayet, asayiş ve derdest* şeklindedir. Yine aynı sayfalarda görülen başlıklar ise *Dahiliye, ecnebiye, Galata borsası, tüccariye, Anadolu demiryolları, gemi kazaları ve harik-yangın* başlıklarına 1896 sonrasında *Islahat* başlığının da eklendiği görülür.

Gazetenin çoğunlukla ikinci, yer yer üçüncü sayfasında yer alan fakat hiçbir zaman da atlanmayan ana başlık türlerinden bir tanesi de *Yunanistan* başlığıdır. Bu başlıkta Yunan kralı ve kraliçesi, yöneticileri, elçileri ve Yunanistan'da yaşanan gelişmelere yönelik bilgiler gayet saygılı bir halde anılarak verilmektedir.

Eklesiyastika (Kilise) başlığı altında ise Ermeni patriklerinin seçimlerine, günlük randevularına, ziyaretlerine yer verildiği görülmektedir. Dinî, kilisenin idarî yönüne ait haberlerden başka yayımlanan haber türlerini *asayiş, taşra asayiş, İstanbul, nakliye, haberleşme, seyahat, gemi trafiği, harp, Protestanlar, misyonerler,*

Ermeniler, yangın, gazeteye gelen okuyucu mektupları, tekzipler, düzeltmeler, hava durumu, gıda-içecek, tüccariye, ekonomi, sıhhiye, Ramazan, sigara-tütün, vefat, biyografi ve eleman ilanları olmak üzere sıralamak mümkündür.

Gazetenin çalışmamıza konu olan 1894, 1895, 1896 ve 1897 yıllarına ait Ankara'daki Milli Kütüphane'den edinilen dijital kopyalarına dair bilgiler şu şekildedir. 1894 yılı 4757 sayılı nüshadan başlayarak 4911 sayısına kadar, 1894 yılı içinde Ankara'daki Milli Kütüphane'de bulunmayan Aralık ayına ait sayılar hariç tutulur ise elde bulunan nüsha sayısı 139'dur. Eksik olanlarla birlikte 163 sayı yayımlandığı anlaşılmaktadır. 1895 yılına gelindiğinde tüm aylara ait sayılar sadece iki nüsha eksik ile mevcuttur. 1895 yılı sayıları 4912'den başlayarak 5191'e kadar devam eder ve bu yıl basılan toplam nüsha sayısı ise 280'dir. 1896 yılına baktığımızda 5192'den başlayıp 5429'a kadar devam ettiği görülen sayılardan sadece üç tanesi eksik olup toplam nüsha sayısı 239'dur. Çalışmamızın kapsadığı dönemin son yılı olan 1897'ye ait sayılar 5430'dan 5723'e kadar devam etmektedir. Çalışmamızı kapsayan dört yılda basılan toplam nüsha sayısı 976 olup elimizde 939 adedi bulunmaktadır. Bu dönemde ay başına düşen en az nüsha 1894 yılında ayda 11 nüsha iken, ay başına en yüksek olan ise 1897 yılının Mayıs, Temmuz ve Ekim aylarındaki 27 nüshadır. Gazete 1 kuruş karşılığı olan 40 para üzerinden haftada üç gün satılmaktaydı. Pazar ve bayram günleri hariç her gün yayım yapmaya başladığı dönemde gazetenin fiyatında yarı oranında indirim yaparak 20 paraya düşüren gazete yönetiminin, haftada üç güne dönüş yapıldığında nüsha bedelini eski meblağda tutmak yerine 30 paraya çıkardığı görülmektedir.

Gazetenin alacaklarını tahsil etmek için yaptığı uyarılar sıklıkla tekrar eder ve bu uyarıların arasından edinilen bilgilere göre; gazetenin Isparta, Alaşehir, Antalya, Bafra, Trabzon, Amasya, Sivas, Ankara, Karaman, Konya, Niğde olmak üzere birçok farklı şehirde aboneleri bulunmaktadır. Müdürlüğünü ve muharrirliğini Kalfoğlu'nun yaptığı 1895-1896 yıllarında gazetenin abone sayısı 40 civarında artmış fakat toplamda yüzde 25 azalış ile 309'a gerilemiştir.

1898 yılı çalışma kapsamının dışında kalmasına rağmen Nisan ayının 27. gününde gazete künyesindeki büyük değişiklikler dikkat çeker. Künyede bulunan “sayı” ifadesinin “aritmós” ve “sene” ifadesinin “ethos” olarak Yunan dilinde yazılmaya

başlandığı, ayrıca Hicri ve Efrenci takvimlerin başlıktan çıkarılmış olduğu görölmektedir.

Gazete, 21 Aralık 1896'dan itibaren tekrar haftada altı gün yayım politikasına geçer. Bunun hazırlık süreci 5459 sayılı nüshada “*bazı sebeplerden dolayı Perşembe günü tab olunan gazetemiz neşri tehir edilmiştir*” ifadesi ile haber verilmektedir. 5447 ve 5458 sayılı nüshalarda ise, gazetenin kullandığı dil ve tarihçesi konusunda yazılmış metinlerden bir tanesinde “Rumca Hurufat” başlıklı yazıya rastlanmakta, *Anatoli* matbaasının o güne değin bastığı kitapların ad ve fiyat bilgileri de bu haberde okunabilmektedir.

Kaynağımızda okuyucu mektupları dışında imza bulunan yazı sayısı çok kısıtlı olsa da sürekli yazıları kaleme alanlar üslup ve alfabe kullanımı yönleriyle tahmin edilebilmektedir.

1.3.4 YAYIMCILAR

Çalışmamıza konu olan yıllarda gazetede adlarını gördüğümüz ve yayıma emeği geçenlere değinmeden önce gazetenin kurucusu Evangelinos Misailidis'ten bahsetmek yerinde olacaktır.

1.3.4.1 Evangelinos Misailidis

1840'da⁷² İzmir'de gazetecilik hayatına adım atan Kulalı Evangelinos Misailidis'in (25 Mart 1820, Kula - 3 Ocak 1890, Fener) hayatı hakkında en geniş bilgi 1914 yılına ait *Astir* sayısında yayımlanan Ioannis Limnidis tarafından kaleme alınan biyografidir. Dilek Kübra Gürgöl tarafından yazılan ve *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*'nde “Karamanlı Yazar Evangelinos Misailidis'e Dair Yazı” başlıklı çalışmanın içinde bulunmaktadır.⁷³ Karamanlıları Anadolu Helenizminin

⁷²Şimsek, Şehnaz Şişmanoğlu, “The Anatoli Newspaper and the Heyday of Karamanli Press” içinde Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Editörler) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010) s. 111.

⁷³İ. Limnidis, “Evangelinos Misailidis”, *Mikrasiatikon Imerologion O Astir (Yıldız) Anadolu Takvimi*, (İstanbul: 1914), ss. 170-172. Aktaran: Dilek Kübra Gürgöl, “1914 Yılına Ait “Astir” Almanağında Yer Alan Karamanlı Yazar Evangelinos Misailidis'e Dair Yazı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 29. (İstanbul: 2016/1) ss. 98-107.

parçası olarak gören aşağıdaki pasaj Misailidis'in fonksiyonunu çok güzel özetlemektedir;

"Bay Misailidis kendisini, *Anatoli*'yi, yalnızca tüm siyasi haber ve sair bir araya getiren bir gazete olarak yayımlamakla kısıtlamadı ve de onu tarih ve coğrafyadan fiziğe genelde tüm bilimleri ve sanatları kapsayan farklı bilgilerin gerçek bir hazinesi yaptı. Benzer şekilde her konudaki makalelerle birlikte bilhassa sayısız kilise metnini ve hukuki metinleri de tercüme etti ve yayımladı. Hele İstanbul'un fethinden bu yana o bahtsız dindaşlarımızın etnik aidiyetlerinden tamamen koştukları ve onları bir arada tutan tek bağın din olduğu düşünüldüğünde, tüm bunların faydaları ve işe yararlılığı açıkça görülür. Tüm bunlara ek olarak sayısız toplumsal tetkik bir kısa hikaye ve romanı da Anadolu Helenizmine okunmaları ve incelenmeleri için sundu."⁷⁴

1820 senesinin 25 Mart'ında doğan Misailidis, İzmir'in İncil Okulu'nda ilk öğrenimini gördükten sonra meşhur Kayiris'in derslerini takip etmek üzere Andros Adası'na gitmiştir. Esasen arzu ettiği okul artık mevcut olmadığından Atina'ya gelmiş ve Ulusal Üniversite'ye girmiştir. Bir süre sonra, Filadelfias Sofronios Efendi kendisini Alaşehir okullarında öğretmenlik yapmaya ikna etmiştir. Daha sonra İskenderiye Patriği Anthimos Efendi tarafından patriklik tercümanlığına getirilen Misailidis nihayetinde Isparta Okulları öğretmenliğine atanmıştır. Isparta'daki hizmetinden sonra İzmir'e gelerek *Amalthia* gazetesinin yazı kuruluna girdi. İzmir'de açtığı matbaasında *İrfanname* adıyla Yunan harfleriyle Türkçe bir kitap yayımladığı esnada leride *Anatoli*'de de kullanacağı noktalı harfleri geliştirdi.

Misailidis, 1845 yılında başlayıp iki sene boyunca Anadolu'nun Türkçe konuşan Rum cemaatine siyasi haberleri iletmeyi amaçlayan *Pelsaret-il Maşrik*'i ve resimli *Mekteb-i Fünun-u Meşrik* dergisini yayımlar. İzmir'de haftalık siyasi gazete *Şark*'i matbaasının yangınına kadar sürdürür. Akabinde kalıcı olarak İstanbul'a 1850 yılında yerleşir. Önce *Fünûn-i Şarkiyye Risale-i Hâvâdis*'i yayımlar ve bir sene sonra da adını *Anatoli* olarak değiştirir⁷⁵.

1855 senesinde yani gazetenin kuruluşundan beş sene sonra Tahtakale'deki Tanburacı Han'da bulunan matbaasını kuran Misailidis, *Anatoli* gazetesinden başka Yunanca

⁷⁴ Ioakeim Valavanis, "İ Allilografiaen tois Mikrasonois" Parnassos, 12 (1888-89), s.59. aktaran; Balta, *a.g.e.*, s. 250.

⁷⁵Balta, *a.g.e.*, s. 249.

olarak *Mikra Asia* adında diğerk bir gazete ile *Kukurikos* ismindeki mizah gazetesinden başka çeşitli türlerde kitaplar yayımlar.

Evangelinos Misailidis Efendi basın alemine girişinin ellinci yıldönümünde hastalanır ve 3 Ocak 1890'da vefat eder. Devlet ve millete karşı geçen seçkin hizmetlerinden dolayı Hükümet-i Osmâniyye Rütbe-i Sâniye Mütemayiz ve Mecîdiyye nişanları ihsan edilen Evangelinos Efendi aynı zamanda Yunan hükümeti tarafından verilen Sotiros Hristu nişanına sahip olmuştur. Kurduğu ve kırk yıl idare ettiği *Anatoli* gazetesinin yanı sıra tercüme ettiği ve yayımladığı kitapları nedeniyle onun için “*Anadolulu hemşerilerimize karşı yerine getirdiği seçkin hizmetlerini yazmaya kalem acizdir*” diyen Limnidis’e göre gazetenin varlığını sürdürememesi yitık addedilen dilin (Yunanca) yeni nesil tarafından öğrenilmiş olması ve Türkçe bilen neslin ortadan kalkmaya başlaması şeklinde özetlemektedir;

“Yalnız şunu diyebiliriz ki, *Anatoli*’mizin bugünkü hali ekseriyetle merhum hocamızın ta İzmir’den başlayıp elli sene devam ettiği telkinât ve teşvîkatının bir semere-i hasenesidir. Bu iddiamız belki bazılarınca bir mübalağaya addedilmiştir. Lakin bunu ufak bir misal pek güzel ispat edebilir. Şöyle ki “*Anatoli*” gazetesinin kurulmaya başlamasından bu ana kadar olan abone defterleri bir kere gözden geçirilecek olursa görülecektir ki abone olanların çocukları bu gazete aboneliğini sürdürmemiştir. Bu da “*Anatoli*” gazetesini okuyan pederlerin mutlaka evlatlarının terbiye ve tahsiline fazla bir ehemmiyet verdiğinden onların Rumca, Türkçe veya başka bir lisanda gazete okuyacak dereceye gelmeleridir. Bu ise “*Anatoli*” gazetesi için bâis-i şeref ve iftihar bir keyfiyettir. Zira maksadı husul bulmuş oluyor”⁷⁶.

Misailidis yazar, çevirmen ve yayımcı olarak 120’den fazla esere imza atmıştır. Bu olağanüstü faaliyeti nedeniyle Yunan aydınlanmasının öncülerinden edebiyatçı Adamandios Korais'in (1748-1833) manevi mirasına atfen *Türkçe Konuşan Rumların Korais’i*, Ekümenik Patriklik tarafından da kültürel alandaki etkinliği ve halkına sunduğu katkılardan dolayı *Milletin Öğretmeni* unvanına layık görülmüştür⁷⁷.

Misailidis'e göre, köken konusu tartışma götürmez. Esas olan faktörün mensup olunan din olduğunu düşündüğü belli olan Misailidis iki ayrı yerde aşağıdaki ifadeleri kaleme almıştır:

⁷⁶ Limnidis, *a.g.y.*, ss. 98-107.

⁷⁷Stratis Tarinas, *İstanbul'daki Rum Yayıncılık Tarihine Bir Katkı*, (İstanbul: İstos, 2013) ss. 12-14.

“Anadolu'nun tüm Rumları eski Yunanlıların torunlarıdır. Çünkü eski Yunanlılar nice bilim ve fende ve hünerli mucitleri olup, dünyayı malum adları ile tenvir etmek ile zadelî ünvanını kesb eylediler. Böyle zaten onların evlatları da elbette tabii en zâdegân olmak lazım gelir ve hatta tüm Anadolu Rumları eski Yunanlıların torunları olduklarını bilerek övünsünler fakat hayıflar olsun!”⁷⁸

“Tarihinde açıktır ki Türklerden hiçbir fert Hıristiyanlığı kabul etmemişlerdir ki Türk Hıristiyan vücuduna ihtimal verilmiş olsun.”⁷⁹

Türkçe konuşan Ortodoks cemaatine yönelik yayımcılık yapan Misailidis'in misyonerliğe karşı katı olan düşüncelerine birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Sadece Protestanlara yönelik olmayan bu katı tutumunu Katolik Kilisesi'ne yönelik de takınmaktadır. Katolik Papaların amacının başından beri Ortodoks Kilisesi'ni yenmek olduğunu fakat Allah'ın yardımı ile doğruluk üzere olan insanlarla baş edemediğini söylemektedir. Bu yüzden Avrupa'da kendi meslektaşları ve milletdaşları nazarında bile kabul görmeyen Cizvit ve Kapuşen rahiplerinin Ortodoks Anadolu'lulara saldırdığını ve hakları olmamasına rağmen okullar ve kiliseler açarak bir takım saf Ortodoks Hıristiyanları kendilerine çekmeye çalıştıklarını yazmaktadır. Evangelinos Misailidis'in bu konudaki görüşleri aşağıda görüleceği gibi, net olarak karşıdır;

“Papalık Kilisesi öteden beri Ortodoks Kilisesi'ni kovalamak olduğu takdirde daima hak doğruya yardımcıdır fehvasınca doğrulukla baş edemeyip Bu yüzden Avrupa ceketinde kendi meslektaşları ve millet taşları nezdinde dahi kabule şayan görünmeyen Cizvit ve Kapuşen keşişleri Ortodoks Anadolu'lularımızın üzerine saldırıp ötede beride hakları olmadığı beldelerde dahi okullar ve kiliseler açarak bir takım saf Ortodoks Hıristiyanları ifade etmekte oldukları ve hem bakanlarımızdan kendi doğru yollarında hareket ederek Cenab-ı Hak'tan helaslık etmekte intizar etmekte olan Hristiyanların kendi gittikleri eğri yola davet etmekten dur olmamaları azim ve aziz Evangelium ahkam-ı şerifesine muhalif olduğu şöyle dursun, insanlar ve aile arasında fesada sebep olarak Veled-i Ruhaninize dahi derun olmakta. Hem vatanımızı hem Ortodoks dindaşlarımızı, bunların hileli oyunlarından haberdar edip uyararak Ortodoksluğu himayet etmek amacıyla öteden beri Doğu ve Batı Kiliseleri arasında cereyan eden

⁷⁸*Anatoli* 1048, 24 Ocak 1867, aktaran: Benlisoy, Foti ve Stefo. "Reading the Identity of 'Karamanlı' Though the Pages of *Anatoli*" içinde Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Ed.) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010) s. 96.

⁷⁹*Anatoli*, 21 Nisan 1890, aktaran: Benlisoy, Foti ve Stefo, *a.g.m.*, s. 104.

anlaşmazlığı, Papaların dine aykırı davranışlarını ve adeta moda yaratıcısına uydurulan inanışları bu kitapta bir araya getirip *Ortodoksluğun Işığı* adını verdim ki cümle Ortodokslar düşmekten korunsun.”⁸⁰

1.3.4.2 Theagenis E. Misailidis

1890'da kurucu Misailidis'in vefatı üzerine, yönetimi kardeşi Theagenis E. Misailidis'in üstlendiği görülmektedir. Başlangıçta haftada iki kez yayımlanan *Anatoli*'yi önce haftada üç, nihayet 1893'den itibaren her gün yayımlamaya yönelik çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde gazetenin muharrirliğini iki yıl kadar Soullides yürütür.

1.3.4.3 Nikolaos Theologidis Soullides

Yunan Edebiyat Derneği'nin 1871 yılından itibaren üyesi olan Soullides, patrik seçimini yapan meclisin de üyeliğinde bulunuyordu. 1890 sonrasında bir süreliğine Osmanlı Gümrükleri İdaresi Tercüme Dairesi'nde çalışan Fertekli Nikolaos Theologidis Soullides'in adı 1890 yılından 1892 ortalarına kadar muharrir olarak görülmektedir. Görevinden ayrıldıktan iki yıl kadar sonra, 1895 yılının 5 Aralık gününde yayımlanan 5173 sayılı *Anatoli* nüshasında şunları yazmaktadır:

"Gayret sarf-ı ile ifâ-yı hizmete çalışmış ve bu uğurda iki sene müddet zarfında adeta kuru ekmeğe kanaat edercesine saç ve sakalımı ağartmış ve belimi iki büklüm etmiş isem de 90.000 kuruş ziyana uğrayarak çekilmeye mecbur oldum."⁸¹

“Muhterem müşterilerimize bazı izahat lazım gerek İstanbul'da ve gerek Asya-i Suğra'da(Küçük Asya, Batı Anadolu) nice sahib-i servet ve fukara vardır ki bunların lisanları sade Türkçe lisanıdır, bazıları istisna edilecek olursa cümlesinin söyledikleri ve yazdıkları lisan Türkçedir ve bu gibilerin fikirlerini tezhip edecek bu gibileri ahval-i alemden (dünyanın hali) haberdar edecek bir vasıta var ise o da *Anatoli* gazetesidir.

⁸⁰Evangelinos Misailidis, Nur-i Ortodoksiya (İstanbul, Evangelinos Misailidis Matbaası, 1885) ss. 5-7. aktaran: Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century", s. 131.

⁸¹Johann Strauss, "Who Read What in the Ottoman Empire (19th 20th centuries) *Arabic Middle Eastern Literatures* Vol. 6, No: 1, (2003) ss. 39-76. aktaran: Benlisoy, *Anatoli* 4292, 5 Şubat 1891.

Hal böyle iken *Anatoli* gazetesinin hizmeti fedakarlığının anlaşılması vatandaşlar için pek de şayan-ı meth(övülecek) bir hal değildir zannederiz.”⁸²

Theagenis Misailidis'den sonra Nikolaos Theologidis Soullidis yönetiminde devam eden gazete 1893 yılında tekrar Misailidis kardeşlere geçer⁸³.

1.3.4.4 İoannis Kalfoğlu

1895 yılı Ağustos ayında muharrir ve müdür sıfatı ile ismini gördüğümüz İoannis Kalfoğlu (1871-1931) *Anatoli*'nin muharrirlerinden ve Misailidis'in yetiştirdiği genç yeteneklerdendir. Kendisi esasen Kayserili olup, Bafra'da yaşayan bir ailede dünyaya gelmiştir. Kalfoğlu'nun ileride bahsedeceğimiz tarihi coğrafya kitabının Yunancaya tercüme edilen baskısının önsözünü kaleme alan Ioanna Petropoulou, Kalfoğlu'nun entelektüel hayatını; ilki Osmanlı İmparatorluğu tebaası Ortodoks olarak geçen otuz yıl ve sonrası Yunan milliyetçiliği ile geçen diğer otuz yıl olarak iki bölümde değerlendirmektedir⁸⁴.

İlk bölümde şunlara değinmiştir. Kayseri İlahiyat Okulu'nu 1890 senesinde bitirdikten sonra 1892'den 1898'e kadar *Anatoli*'nin yazarı olarak hizmet etti. Bir dönem (1895 Ağustos'undan 1896 Ağustos'una kadar) tek müdür olarak adının başlıkta imtiyaz sahibinin adının yazıldığı puntolardan daha büyük puntolarla yazıldığını gördüğümüz Kalfoğlu'nun, gazete için içerikleri isimsiz olarak kaleme almasından başka 1897 yılı kışında "At Meydanı, Dikili Taşlar" adlı derlemelerden oluşan yazı dizisini kaleme aldı. Görevinden ayrıldığı 1898 sonrasında ise düzenli yazılarla katkı sunmaya devam etti.

1893'te, 1898'de, 1899'da olmak üzere üç Karamanlıca kitap yayımladı. Kalfoğlu'nun ilk eseri, 1894 yılı için hazırladığı bir takvimdir. Fiyatı yalnızca 5 kuruş olan takvim *Anatoli* gazetesinin matbaasında satılmaktaydı. Son kitabı, *Küçük Asya Kitasının Tarihi Coğrafyası* adını taşımaktadır. Gazetede çalıştığı dönemde tarih ve coğrafyaya ilgi duymaya başladığı anlaşılan Kalfoğlu, 1901 yılında bir arkadaşının

⁸²Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century", s. 144. *Anatoli* 4580, 3 Eylül 1892.

⁸³Balta, a.g.e., s. 251.

⁸⁴Benlisoy, "Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century", s. 137.

tütün fabrikasında çalışmak üzere Batum'a taşınır ve bu süreçte büyüdüğü yer olan Bafra'nın da içinde bulunduğu Pontus coğrafyasını özgürleştirme hareketlerine katılır. 1908 yılında yazdığı tarihi denemeyi bu sefer sonradan öğrendiği Yunanca ile yazmayı başarmıştır⁸⁵.

1.3.5 YAYIM POLİTİKASI VE ETKİSİ

Anatoli her ne kadar bir cemaat gazetesi olsa da kaleme aldığı haberlerle, gösterdiği geniş kapsam farklılığıyla ve refiki gazetelerden derledikleri haberlerle varlıklarını sürdürdükleri emperyal şehrin bir parçası olduklarının farkında bir tutum sergiler.

1894-1897 arasında Türk-Yunan, İspanya-Küba, Japonya-Çin, İtalya-Habeşistan savaşları yanı sıra Venezuela meselesi gibi konular gündemi meşgul ediyordu. İmparator, kraliçe ve prenslerin seyahatleri, taç giymeleri gazetenin popüler konuları arasındadır.

Anatoli'nin İstanbul'u emperyal bir şehirdir, Padişah Gazi Abdülhamid idi. Cuma selamlıkları düvel-i muazzama ile diğer devlet sefarethane mensuplarının katıldığı, en az bir kere görülmesi gereken emperyal bir törendir.

Anatoli bir mezhep gazetesidir. *Mezhebimizde Müşkil Meseleler* başlığı altında gelen sorulara verilen yanıtlar gazetenin bir eğitim aracı olarak kullanılmasına güzel örneklerdir:

“Sual: Müteveffa zevcenin vefatından sonra, mukaddema tevellüt ettiği erkek çocuk dahi vefat etmiştir. Badehu bir zevce daha alarak bir kız çocuğum oldu. Bu kız müteveffiye zevcenin amcazadesine zevce olabilir mi? Cevap: Hayır! Çünkü ilk zevcenin vefatı ile evvelki hısımlık gayb (yok) olmaz ve merkume (adı geçen) kız vefat eden kadının kızı addolunduğundan, amcazadesine düşmez.”⁸⁶

“Sual: İki biraderlerden birisi, almış olduğu kadının yeğenini alabilir mi? Cevap: Hayır! Çünkü kadın beşinci sıfat olduğundan mezhebimiz buna müsaade etmiyor.”⁸⁷

“Sual: “Emmimin torununu alabilir miyim?” Cevap: “Hayır! Çünkü beş sıfatdır ve

⁸⁵İoannis İ. Kalsoğlu, *İstoriki Geografıa tis Mikrasiatikis Hersonisou*, çev: Stavros Anestidis (Atina: Küçük Asya Araştırmalar Merkezi, 2002) ss. 31-33.

⁸⁶*Anatoli* 5437, 14 Ocak 1897.

⁸⁷*Anatoli* 5456, 6 Şubat 1897.

böyle nikâh edenler alem indinde menruh ve lanetli olup, kan karıştırdıkları için anatemalı (lanetli) olmalıdırlar.”⁸⁸

“Sual: Kırdâ doğmuş bir çocuk ölüm tehlikesinde bulunduğu ve yanlarında papaz bulunmadığı halde bu çocuğu başka birisi vaftiz edebilir mi? Ve nasıl vaftiz etmek caizdir? *Cevap:* Kırdâ vuku bulan doğum esnasında orada hazır bulunabilen Ortodoks, yüzünü *Anatoli* (Doğu) cihetine çevirir ve masumu eline alıp stavroslar. Üç defa kaldırıp indirerek "Peder, Oğul ve Aziz Ruh ismine Allah'ın kulu (çocuğun ismi söylenerek) vaftiz olunur" diyerek pekala vaftiz edebilir. Çocuğun havaya üç defa indirilip kaldırılması vaftiz teknesi aynı suretdeki icra edilen vaftiz işlemine mutabıktır.”⁸⁹

“Sual: Gebe kadın bazen haml (doğum) esnasında zorluk çekip de çocuğu ameliyatla (sezaryen) çıkartmak icap ettiği ve hazırda da papaz bulunmadığı halde masumun hâlâsı (kurtuluğu) için vaftiz edebilmek için bir çare var mı? *Cevap:* bazı hamilde (doğum) güçlük çeken kadının kurtarılması hususunda ameliyat icrası icap eylediğinde masumun yalnız başı göründüğu gibi orada hazır bulunanlardan biri ve yahud ebekadın üç parmağını ikonasma (ikonluk) kandili yağına batırarak çocuğun alnına stavroslayın (haç çıkararak) sürerek yukarıdaki tafsilat mucibi evvelce dediğimiz sözlerden sonra masumun kız mı erkek mi olduğu bilinmediğinden bir erkek bir de kadın ismi söylenir.”⁹⁰

Yukarıda görülen içerikler, *Anatoli*'nin Türkçe konuşan Rum Ortodoks milleti mensubu cemaatin dini sorularına yanıt vermektedir. Toplumda bilgi talebi bulunmaktadır ve *Anatoli* sayfaları sadece dini değil, fenni haberleri de kullanarak bir eğitim aracı gibi kullanılmıştır. Kanaatimizce yukarıdaki metinler folklor bilimine kaynak olabilecek içeriklere sahiptir.

Öte yandan gazeteyi çıkarmaktaki amaç eğitimidir fakat 14 numarada yazıldığı üzere abonelerinden “gazetelerini abone olma imkanı olanlara okutmamaları, fakara takımının ise mümkünse hepsine okutturmamalarını rica ve niyaz ederler” denmekten geri durulmadığı dikkati çekmektedir⁹¹.

⁸⁸*Anatoli* 5469 *tarih okunamamaktadır.

⁸⁹*Anatoli* 5440, 17 Ocak 1897.

⁹⁰*Anatoli* 5440, 17 Ocak 1897.

⁹¹*Anatoli* 80, 12 Ağustos 1852, aktaran: Benlisoy, a.g.t., s. 140.

2. BÖLÜM

ANATOLİ GAZETESİNDEKİ SİYASİ OLAYLARLA İLGİLİ HABERLER

Tezimizin ikinci bölümünde araştırma süresince elde edilen gazete haberleri üç ana başlık altında verilmiştir. 1894 ile 1897 yılları arasında içinde yaşananlar dönemin Ermeni Gregoryen patriklerinin görev süreleri dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. 1894 Ocak ayında patriklik görevini yürüten Horen Aşıkyan dönemi haberlerini Matyos İzmirliyan dönemi izlemektedir. *Anatoli*'de vuruş sayısı itibariyle haberlerin en yoğun yayımlandığı dönem ise Ormanyan dönemi olarak görülmektedir.⁹²

2.1 Horen Aşıkyan Dönemi Haberleri

Çalışmamızı kapsayan yılların ilki olan 1894 yılının Ocak ayında, Tiflis Ermeni Komitesi tarafından, Batum'da petrol fabrikası sahiplerinden Mantasofun vapuruyla birkaç kişinin İstanbul Ermeni Patriği Horen Aşıkyan'ı öldürmek için İstanbul'a gönderildiği istihbaratı alınmıştır⁹³. Bundan iki ay sonra, Mart ayında *Anatoli* sayfalarına yansımayan hareketliliklerin yaşandığı süreçlerden biridir. Kumkapı'da dini ayın sırasında Ermeni Patriği Horen Aşıkyan'a suikast girişiminde bulunulur⁹⁴. Bu habere *Anatoli* sütunlarında rastlanmamıştır. Bu dönemde yaşanan Sason olayları da gazete sayfalarında yer bulamamış görünmektedir. Halbuki 31 Mart tarihli bir belgede *Timpul* gazetesinde, Ermeni Patriği Horen Aşıkyan'ın kabiliyetsiz, davalarına ilgisiz bir kimse olduğu gerekçesiyle Ermeni Agob tarafından öldürülme girişiminde bulunulduğu okunmaktadır.⁹⁵ Bu durum *Anatoli*'yi hazırlayanların çok önemli olsa

⁹²Dönemle ve dönemin patrikleri ile ilgili geniş bilgi için; Kemalettin Kuzucu, Ermeni Terörünün 19. Yüzyılda İstanbul'daki Son Hamlesi: 1897 Olayları ve Düşündürdükleri (Ankara: Yeni Türkiye Dergisi Sayı 60, 2014) , Ramazan Erhan Güllü, Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi 1878 - 1923 (Ankara: TTK, 2015) , Ali Karaca, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899 (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993)

⁹³Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C. 18, b. 6. aktaran: Karacakaya, *a.g.e.*, ss. 17-42.

⁹⁴OBE, C. 18, b. 74. aktaran: Karacakaya, *a.g.e.*, ss. 17-42. Ayrıntılı bilgi için Recep Karacakaya, Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü (İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul; 2017)

⁹⁵OBE, C. 18, b. 75. aktaran: Karacakaya, *a.g.e.*, ss. 17-42.

bile komitecilerin çıkardıkları olaylara sütunlarında yer vermekten kaçındıklarının işareti olarak görülmektedir.

1894'ün Mart ayında, 4790 sayılı nüshada yayımlanan iki haberden ilkinde, Harput'ta ihtiyaç sahiplerine gönderilen yardımların muhacirlere ulaştırıldığı yazılmıştır; "*Harput şehrine şuradan buradan gelmiş olan fukaranın soğuktan muhafazaları için mahalince hırka, don, gömlek tevzi edilmiştir.*"⁹⁶

İkinci haber ise Ermeni Kilisesi'nin Osmanlı sınırlarında bulunan kiliselerinde görevli rahipler hakkındadır. Ermeni Milleti Nizamnamesi ile yürürlüğe giren düzenlemeler, Ermeni toplumunun en üst organını, dünyevi işler için Meclis-i Cismani, dini işler için ise Meclis-i Ruhani olarak belirlemiştir. Ermeni Ruhani Meclisi'nde Mart 1894'te bir toplantıda konuşulanlarla ilgili gazeteye yansıyan bir haber dikkat çekicidir. Haber içerik itibarıyla tüm Osmanlı ülkesini kapsayacak derecede Ermeni Kilisesi rahiplerini konu almaktadır;

"Vilayat-ı Şahane'de bulunan Ermeni kiliselerinin rehabini hakkında icra-yı muzakkerat etmek üzere Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Ruhaniyesi Salı günü Kumkapu'da vaki Patrikhanede içtima etmiştir."⁹⁷

Sason olaylarının devam ettiği Mayıs ayında da *Anatoli* konuyu işlememektedir. Bunun yerine 4805 sayılı nüshasında Ortodokslar ile Ermeniler arasında Kudüs'teki ayin esnasında çıkan çatışma haberi okunmaktadır. Haberi kaleme alan muharrir, haberi veren Yunan gazetesinin haberindeki ölü sayılarının asılsız çıktığını işaret ederek eleştirmektedir. Burada *Anatoli*'nin temsil ettiği cemaatini çıkan asılsız bir habere karşı koruma içgüdüğü gözlemlenmektedir;

"Kudüs'te cuma ertesi günü Kuds-ü Şerif'te "Agion Fos" (kutsal ışık) teletisinden (töreninden) sonra Patrik Efendi'nin çıkışı esnasında Ortodokslar ile Ermeniler arasında niza vuku bulmakta iken, bu sene bu bayramda mum yakma geleneği kemal-i suhuletle icra olunmuştur. Halbuki Atina'nın *Efimeris* gazetesi nasıl haber aldı ise Kudüs-ü şerifte patırtılar ortaya çıkıp, çokça yaralı olduğu hatta diakonos Yosif'in dahi vefat etmiş olduğunu yazmış ise de bu haberin aslı ve esasının olmadığı anlaşılmıştır."⁹⁸

⁹⁶*Anatoli* 4790, 24 Mart 1894.

⁹⁷*Anatoli* 4790, 24 Mart 1894.

⁹⁸*Anatoli* 4805, 3 Mayıs 1894.

Anatoli gazetesinde Ermeni komiteciler tarafından Ermeni toplumunun ileri gelenlerine karşı düzenlenen suikastlarla ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. 22 Mayıs 1894 tarihli arşiv belgesinde "İstanbul Ermeni Patrikhânesi cismani reisi Maksutzade Simon'a suikast girişiminde bulunulduğu, suikastın Sivaslı Artinoğlu Tatyos ve Arooğlu İstapan tarafından gerçekleştirildiği" yazılırken⁹⁹ bu haberin *Anatoli*'ye ulaşmasının iki gün aldığı görülmektedir. Gazete, bu haberi 4809 sayılı nüshada, Gregoryen 12 Mayıs 1894 tarihinde "*Maksutzade Simon Bey Efendi hazretlerini yaralayanlar boştta gezen takımından Stepan veledi Aron ile refiki Tattios veledi Artin namında imişler.*"¹⁰⁰ diyerek vermektedir.

1894 Haziran'ındaki 4817 sayılı *Anatoli*'de, İstanbul ve Anadolu'da hırsızlık olduğuna dair haberlere rastlanmaktadır. Urfa sancağına bağlı Hısnımansur ile İstanbul'un Hasköy'de bulunan Ermeni kiliselerinin yağmalandığına dair haberler yer almaktadır;

"Urfa sancağına tabi Hısnımansur'da bulunan Ermeni kilisesinde ahiren vuku bulan sirket esnasında 800 lirayı aşkın eşya aşırılmış, sanıkların derdesti için asker çıkarılmıştır. Keza geçen gün Hasköy'de bir Ermeni hanesine iki insan girip her ne ki buldular ise aşırılmışlardır."¹⁰¹

Anatoli'de bu ay yayımlanan iki haber dikkat çekicidir. Sabık Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendi'nin kapı kethüdası ile birlikte Mabeyn-i Hümayun'a kabul edilerek hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkür edilerek ödüllendirildiği haberi ile Patrik Aşıkyan'ın istifası sonrasında yerine vekalet eden Gabriel Cevahirciyan'ın meydana gelen olaylar nedeniyle seçimlerin ve atamaların gerçekleşmediğini öne sürerek komisyon gözlemciliği görevine bir süre daha devam etme niyetinde olduğu haberleri gazetede yer almaktadır. Patrikhane idari işlerinden olan bu prosedürlerin tamamlanamamasını dönemin kargaşalı ortamına bağlamak mümkün görünmektedir. Özellikle ilk haberde Aşıkyan'a, daha sonraları da Ormanyan'a gösterilecek ilgi ve desteğin İzmirliyan'a gösterilmeyeceği dikkatlerden kaçmayacaktır;

"Ermeni Patriği sâbık Horen Efendi Aşıkyan refakatinde Patrikhane kapu kethüdası saadetlu Abraham Bey bulunduğu halde evvelki gün Mabeyn-i Hümayun'a azimetle canib-i velinimet hazret-i padişah tarafından Patrikliği müddetince ibzal buyurulmuş

⁹⁹OBE, C. 20, b. 32. aktaran: Karacakaya, *Ermeni Meselesi*, ss. 137-192.

¹⁰⁰ *Anatoli* 4809, 12 Mayıs 1894.

¹⁰¹ *Anatoli* 4817, 4 Haziran 1894.

olan inayet için beyan-ı teşekkür etmiş, sonrasında Bab-ı Ali'ye azimetle Sadrazam devletlü Cevat Paşa hazretleri ile Dahiliye ve Adliye nazırlarını ziyaret etmiştir."¹⁰²

Haziran ayında *Anatoli*'de yayımlanan ikinci haberde ise *Anatoli* gazetesinin iki ana tür içeriğinden birincisine dair bir örnek görülmektedir. *Anatoli*, sınırlı ölçekte yerel haberler ile çoğunlukla dini içerikli haberler alanında orijinalliğe sahiptir. Siyasi meseleler ile dünyaya dair haberlerde yerli ve yabancı meslektaşlarından yararlandığı haberler ikinci kategoriye teşkil eder. Siyasi konularda fazlasıyla ölçülü olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. İşte bu orijinal haberlere bir örnek verebiliriz. 25 Haziran 1894 tarihli 4826 sayılı nüshada yayımlanan haberin muharrirleri, Ermeni cemaatinde gerçekleşecek seçimlere yönelik kendi istihbarat kaynaklarına göre seçilmesi muhtemel iki ismi paylaşılmaktadırlar;

"Ermeni Patriği rütbelü Horen Efendi Aşıkyanın istifasından beru Patrikhanenin işlerini protosingelos(Kaymakam) Gabriel Cevahirciyan Efendi idare etmekte ise de, geçenlerde Muhtelit Millet Meclisi azasıyla bazı episkoposlar tarafından teşekkül olunan komisyonun topotiritisi(kaymakam) intihab ve tayin edilememiştir. Önümüzdeki hafta topotirisin tayini için fevkelade meclis içtimaya davet olunarak bu meseleye hitam verilecektir. Alınan istihbarata nazaren topotirisliğe piskopos Ormanyan yahut piskopos Ohannesyan Efendiler tayin olunacaklardır."¹⁰³

Temmuz'da Tokat'ta posta arabası soygunları yaşanırken, Ermeni Patrikhanesi'nde işlerin olması gerektiği gibi yolunda gitmediği anlaşılmaktadır. Örneğin, *Anatoli*'nin 4834 sayılı nüshasında Ermeni Patrikhanesi'nde iki meclisin birden yapılamayan toplantılarına dair haber verilmektedir;

"Geçen Çarşamba günü Ermeni Patrikhanesi'nde Ruhani ve Cismani meclisler akd-i ictima ederek kaymakam tayinine mübaşeret olunacak ise de azalar noksan olduğundan meclis dağıtılmıştır."¹⁰⁴

4852 sayılı nüshada Hamidiye alaylarının at ihtiyacının nasıl giderildiğine dair ipuçları verdiğini düşündüğümüz bir haber okunmaktadır;

¹⁰²*Anatoli* 4823, 18 Haziran 1894.

¹⁰³*Anatoli* 4826, 25 Haziran 1894.

¹⁰⁴*Anatoli* 4834, 16 Temmuz 1894.

"Samsun havalisinden başlayarak Bağdat vilayetine kadar olan mahallerden süvari alayları için at satın almak üzere Süvari Dairesine memur Miralay Vahid Bey, Tahsin ve Rıza Efendiler oraya gitmişlerdir."¹⁰⁵.

1894 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Bitlis Vilayeti'nin Muş Sancağı'na bağlı Sason kazasında çıkan isyanla ilgili haberler *Anatoli* gazetesinde yer almaz. Bunun yerine ayaklanmaya katılmayan ve yaşananlardan mustarip olan 205 kişi tarafından imzalanmış bir teşekkür haberi görülmektedir;

"Bitlis'ten Talori eşkıyası ve fesedi müsellehasının hareket-i vakasına iştirak etmeyerek daire-i itaat ve sadakatta kalan sair mahaller Ermeni ahali tarafından 205 imza ile gönderilmiş padişaha teşekkür evrakından bahis ediliyor."¹⁰⁶.

Karahisar-i Şarki sancağının Ezider Köyü ahalisinden Esad Ağa ile hizmetçisi Bayram'a yapılan saldırı sonrası yakalananlar ile kaçak durumda olanlar hakkında haber verilmektedir. *Anatoli* bu noktada kamuoyu düzeninin sağlanması için gereken bilgi akışında üstüne düşen aracı görevi yerine getirir görülmektedir. Yine aynı haberde kullanılan haber yazım dili itibariyle dikkati çeken -miş'li geçmiş zamanda çekilen fiillerdir. Bu *Anatoli*'de çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Kanaatimizce bu tutum, haber atlamış olmamak adına yer verme arzusu ve öte yandan haberin gerçekliği noktasında açık kapı bırakma isteği olarak değerlendirilmelidir;

"Karahisar-i Şarki Sancağı'nın Suşehri kazasına tabi Ezider karyesi ahalisinden Esad Ağa ile hizmetçisi Bayram nam kimesneyi katl ve Aram nam şahsı cerh edenlerden olduğu tahkikat-ı amika ile anlaşılan Karahisar-i Şarki kasabası ahalisinden ve Ermeni milletinden Çureli oğlu Misak derdest olunarak lede'l-isticvab aslı cürmle beraber rufekanın isimlerini de söylemesiyle kaza-i mezbureye Savend bey karyeli Arot nam şahıs dahi elde edilip, Merhum Misak'ın ifadesini teyit eylemiş ve eşkiya-i merhum Arad, Vartan, Agop, Karnik, Karabet ve başları olan Simon yakalanmış ama firarda olan Ermeniden 4 şaki dahi takip olunmakdaymış."¹⁰⁷

Anatoli'nin 1894 sonbahar başlarında yayımlanan 4862 sayılı nüshasında, yaşananların bir başka yönüne yer verildiği görülmektedir. Bitlis vilayetinde yaşanan kargaşa ortamından faydalanarak, ahalinin malını ve mülkünü değerinden düşük

¹⁰⁵*Anatoli* 4852, 1 Eylül 1894.

¹⁰⁶*Anatoli* 4859, 8 Eylül 1894.

¹⁰⁷*Anatoli* 4862, 11 Eylül 1894.

satmaya zorlayarak haksız kazanç elde edenler hakkında verilen cezalara dair bir haber okunmaktadır;

“Az bir pare vererek Bitlis vilayeti dahilinde bazı karyelerin ahalsinin emlak ve arazi-i sairesini zabt ve müsadere eden Çakmacılarda Yusufyan Hanı'nda sakin manifaturacı İskender, Marpuççulardaki Parnatan Hanı'ndan Komisyoncu Hacik ile Yusufyan Hanı'ndan Petros ve Murad ve Vartan haklarında icra olunan muhakeme neticesinde üçer ay müddetle hapislerine ve birer altun ceza-i nakdi ahzına karar verilmiştir.”¹⁰⁸

4868 sayılı *Anatoli*'de devletin iç barışı sağlama çabalarından birisine rastlanmaktadır. Bu haberde Orta Karadeniz'de cezaevinde tutuklu iken serbest bırakılan 134 Ermeninin tahliyelerinin yarattığı mutluluğun hissedildiği bir haber yer almaktadır;

“...Amasya mahpusinin bakiyesi olarak Ermeni mevkufininden Merzifonla civar kazalara mensup 134 nefer Ermeninin tahliye-i sebilleri muamelesi “padişahım çok yaşa” zemzemei mefruzesi bir cemiyeti azime tarafından isal-i sema edildiği halde icra olunmuş olduğu arz ediliyor.”¹⁰⁹

3 Ekim 1894 tarihli nüshada ise, eski patrik Aşıkyan'a verilecek maaşın haberi okunmaktadır. Verilen maaş miktarı Matyos Efendi'nin ileride alacağı maaştan¹¹⁰ 500 kuruş fazla olduğu farkedilmektedir;

"Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendiye tahsis ve inayet buyurulan şehri 3500 kuruş maaşdan dolayı dün Mabeyn-i Hümayun'a azimetle arz-u vecaib-i şükranla ubudiyet eylemiş."¹¹¹

1894 Kasım ayına ait *Anatoli*'de dört haber bulunmaktadır¹¹². 12 Kasım tarihli haberde; Osmanlı'ya gelerek iki çete kuran Kafkasya asıllı Armenos adındaki bir Ermeninin kurduğu çetenin askerinin müdahalesiyle ikiye ayrıldıkları haber verilmektedir. Yine aynı haberde gruplardan birine ait üyelerin tutuklandığı, diğer grup mensuplarının Sason yönüne kaçtığını anlatan satırlar dikkat çekicidir. Normal

¹⁰⁸ *Anatoli* 4868, 11 Ekim 1894.

¹⁰⁹ *Anatoli* 4868, 17 Eylül 1894.

¹¹⁰ *Anatoli* 5362, 3 Ağustos 1896.

¹¹¹ *Anatoli* 4869, 13 Ekim 1894.

¹¹² Ankara Milli Kütüphane Süreli Yayınlar koleksiyonunda bulunan *Anatoli* gazetesinin özenle yapıldığı belli olan ciltlerinden 1894 yılına ait olanı, Aralık ayına ait hiç nüsha bulunamamıştır. Neredeyse sıfır hata ile biriktirilen nüshalardan tamı bir aya ait olan tüm sayıların tamamının eksik olması merak uyandırmaktadır.

şartlar altında Ermenilerle ilgili gelişmeleri sadece resmi tebligatları yayımlamak suretiyle takip eden, gelişmeleri olduğu gibi aktarma şöyle dursun, hiç bahsetmemesiyle dikkat çeken *Anatoli*'nin ikinci haberi ise Ermenilere ait Gregoryen ve Katolik patrikhanelerindeki hareketliliği aktarmaktadır;

"Armenos isminde Kafkasyalı bir Ermeni Kafkas'dan Memalik-i Şahaneye gelip 2 çete teşkil etmiş olmağla, üzerine Asakir-i Şahane gönderilip, bir kolu Sason cihetine firar etmiş ve bir ikisi derdest olunmuştur, diğer kolu ise hududa firar edip gizlenmiştir."¹¹³

Kasım ayına ait son haber ise yeni yapılacak Ermeni patrikliği seçimi hususunda Padişah'ın emrini haber vermektedir. Kilise idaresinden sorumlu meclislerin toplanabilmesi için yeter sayıya ulaşılmış olması, işlerin kısmen toparlandığına işaret ederken, bu denli gecikmiş olması ise olağanüstü durumun devam ettiğine dair ipuçları barındırmaktadır;

"Münhal olan Ermeni Patrikliği makamına uygun birinin seçimi hususunda irade buyuran padişah kararıyla Patriklik makamına emir verilmiştir. Kaymakam Himayak Efendi gerek Patrik ve gerekse müddet-i memuriyetleri hitam bulmuş olan Ruhani ve Cismani meclisi azasının yerlerine seçilecekler hakkında icrayı müzakere etmek üzere Meclis Muhtelit azasını dün meşverete davet etmiştir. Himayak Efendi evvelki gün Adliye nazırı devletlü paşa hazretleri ile mülakat etmiştir."¹¹⁴

1894 yılının Kasım ayında *Anatoli*'de yayımlanan bir başka haberde ise aşağıdaki satırlar okunmaktadır;

"Divriği civarında zuhur eden Ermeni eşkıyanın icra olunan takibat üzerine Elazığ vilayet dahilinde Arapkir kazasına tecavüz ettikleri haberi üzerine tutuklanmaları emri verilmiştir."¹¹⁵

2.2 Matyos İzmirliyan Dönemi Haberleri

Anatoli gazetesinin haberlerinin en dikkat çekici kısmı Patrik Matyos İzmirliyan dönemine¹¹⁶ rastlayan haberlerdir. 25 Ocak 1895 tarihli haberde, yeni seçilen Ermeni Patriği Matyos'un devlet erkânını ziyaretleri dönemin usulleri hakkında fikir

¹¹³*Anatoli* 4881, 12 Kasım 1894.

¹¹⁴*Anatoli* 4887, 26 Kasım 1894.

¹¹⁵*Anatoli* 4880, 10 Kasım 1894.

¹¹⁶Konu ile ilgili detaylı bilgi için "İstanbul Ermeni Patriği İzmirliyan ve Siyasi Faaliyetleri" Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi, Ankara, Türkiye, 01 Temmuz 2003, ss. 379-394.

vermektedir. Ermenilerin kutsal merkezi olan Eçmiyazin'e yeni patriğin bildirildiği ve Maytos'u tebrik için Tiflis'ten gelen bir telgrafın haberi okunmaktadır;

"Ermeni Patriği rütbelü Matyos Efendi evvelki gün Maarif, Evkaf-ı Hümayun, Maliye, Zaptiye, Defter-i Hakani nazırları ile Şhremini paşa hazretlerini ziyaret etmiştir. Patrik Efendinin sûret-i intihabı Eçmiyazin riyasetine bildirilerek, Tiflis'den tebrik telgrafi gelmiş. İzmid murahhasası hürmetli Yovakimyan Efendi'nin refakatinde mahalli kilisesi baş rahibi olduğu halde Dersaadet'e gelerek Patrik Efendiyi tebrik etmişler."¹¹⁷

1895 yılının ilk nüshalarından olan 4916 sayılı *Anatoli*'de yer alan haberler çoğunlukla yabancı ülkelerde bulunan Ermeni ihtilalcilerin, Birleşik Devletler'in desteğini alarak Osmanlı'ya karşı düşmanca bir tavır takınmalarını eleştirmektedir. Bu amaçla bazı tertiplerin düzenleneceği, bunları düzenleyecek kişilerin de bugünlerde ellerini kollarını sallayarak gezebildikleri gazetenin sütunlarında yazılanlar arasındadır. Haber şu cümle ile başlamaktadır;

"*New York Herald* gazetesi Dersaadet'den aldığı bir tahriratı ber vech-i ati derc ediyor; (...) Buraya Amerika pasaportu ile her gün bir hayli ihtilalci gelmekte ve kendilerinin tasavvurat-ı şeytaniyetkâranelerinin icrasına müsaade olunmaktadır. Bunların maksad-ı fasideleri günden güne tezahür etmekte ve Amerika vekilleri ise pek de basiret üzere davranmadıklarından, bu yüzden memleketlerini meşagil-i beyhude ile uğraşmaya mecbur edecekleri şüpheden beri görünmektedir. Mamafih, Amerikan sefiri bunların maksadını anlayarak buraya gelmelerini men etmektedir. Bu yolda Devlet-i Aliye'ye hareket etmek üzere Anadolu yollarına çıkan birçok kişi tehlikelere duçar olacakları ihtar edilmiş ise de bu nasihatı duydukça gülüyorlar imiş. Ermeni ihtilalcileri Sofya, Bükreş ve Varna'da ve hatta hudud-i Osmaniye yakın mahallelerde cemiyetler teşkil etmekte olup Atina'da mevcut bulunduğu malum olan cemiyet-i fesadiyenin gerek Dersaadet'te ve gerek Anadolu'da gizli memurları bulunmaktadır."¹¹⁸

Anatoli gazetesinde ise beş gün arayla iki resmi tebligat yayımlanır. İlki, Edirne murahhaslığından yazılan ve 4917 sayılı nüshada görülen teşekkür beyanıdır. Diğeri ise Tokat'ta yaşanan terör olaylarının cereyan ediş şeklinden ve ahalinin bunlara açıkça karşı çıkamadığından bahseden tebligattır. Bu tebligatların ortak yanları resmi

¹¹⁷*Anatoli* 4913, 25 Ocak 1895.

¹¹⁸*Anatoli* 4916, 1 Ocak 1895.

olmalarıdır. Kısaca yayımlanması Hükümet-i Seniyece talep edilen yazılardır. Mesela teşekkür amacıyla gelen mesajlar bu kapsamda basılmıştır;

"Tebliğat-ı Resmiye; Anadolu'da bazı Ermeni ihtilalcilerinin vukua gelen fesat hareketleri hasebiyle beyan-ı teşekkür maksadıyla Edirne Ermeni Murahhaslığı tarafından takdim olunmuştur."¹¹⁹

Komitecilerin çevrelerine yaşattıklarına ahalinin ses çıkaramamasını yansıtan bir haber 1895'in Ocak ayında karşımıza çıkmaktadır;

"Tebliğat-ı Resmiye; Tokat'ta bulunan Divan-ı Harp Reisi Ferik Mustafa Paşa Başkıtabebe gelen telgrafın sûretidir ki, bu gece saat bir buçukta iki Ermeninin kasabada bir hane derununde parelendikleri ve o mahallenin dehşet içinde bulunduğu haber alınması üzerine (...) sair ashab-ı namusdan olan Ermenilerin dahi hayret ve dehşet içinde iseler de erbab-ı fesada karşı aleni meydana çıkamıyorlar. İş cihet-i adliyeden takip ediliyor, asayiş berkemâldir."¹²⁰

Şubat ayına gelindiğinde Tokat'tan, komitecilerin cinayetle sonuçlanan Ermeni evlerini soyma haberi verilmektedir: "Tokat'ta 5 kişinin Ermeni komitesi fedaileri tarafından 150 liralari alınmak üzere hanelerine saldırılmış, yaralananlardan Stepan vefat etmiş."¹²¹

Nisan 1895'te yayımlanan *Anatoli* sayfalarına ise, dönemin karakteristik haberlerinden biri olan, Gürcü kıyafeti giymiş Ohan veledi Agop ile refiki Amasyalı Üsküdarlıoğlu Ohannes'in yakalandıkları haberleri gelmektedir. Aynı dinden fakat farklı milletlerden olan cemaatler arasındaki çatışmaların haberleri de *Anatoli* sayfalarına yansımaya başlayanlar arasındadır;

"Ermeni eşkıyaları Merzifon'dan resmen bildirildiğine göre, bugün sabah saatlerinde İncioğlu Nişanlı arabasına rakiben Amasya'dan hareket eden Merzifon'un Eski Cami Mahallesinden Bali Arakel'in zevcesi Gerap isimli kadın ile oğlu Agop ve kerimesi Sorop Sima, Merzifon'a giderken Gürcü elbiseli ve başlıklı dörder sıralı fişekleriyle bir tür Karadağ revolveri bulunan iki kişi önlerine çıkıp ateş etmeleriyle arabayı çeken atın ayağı yaralanmış, diğer kurşun arabacıyı sıyırınca arabacının atları hareketlendirip olay yerinden uzaklaştıkları Şirvan muhacirlerince farkedilir ve takip bir süre çatışmalarla

¹¹⁹*Anatoli* 4917, 12 Ocak 1895.

¹²⁰*Anatoli* 4921, 17 Ocak 1895.

¹²¹*Anatoli* 4935, 3 Şubat 1895.

devam edilmiş, Amasyalı tulumbacı Ohan veledi Agop ile refiki Amasyalı Üsküdarlıoğlu Ohannes kıyafeti asliyeleri ile derdest edilmiştir."¹²²

1895 yılının Mayıs ayında, Ermenileri konu alan *Anatoli* haberleri Osmanlı ülkesindeki asayişin durumu ile ilgili haberler vermektedir. Ayrıca *Anatoli*'de ilk kez rastlanan ve misyonerleri konu alan *Türkiye'deki Misyonerler* başlıklı haber dikkate değerdir. 5007 sayılı nüshada Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki çatışma şu satırlarla haber verilmektedir;

"Van vilayetinin Sitak kazası Ermenilerinden Serkis ile arabacı Hacik'i tartışma sonrası yaralayan Derviş ile Vanlı Raif tutuklanmış, yaralananlar ise tedavi için hastaneye yatırılmıştır."¹²³

5010 sayılı nüshada Diyarbakır'ın Tekçuk Köyü'nde yaşanan gelişmeler aktarılmaktadır: "Diyarbakır'ın Tekçuk Köyü ahalisinden Mehmet'in Kiti isimindeki eşini kaçıran Ermeni milletinden Tohman derdest edildi."¹²⁴

10 Mayıs 1895 tarihli, 5011 sayılı *Anatoli* nüshasında ise "*Asayiş-i umumiyenin bil-cümle Vilayat-ı Şahane'de ber-kemal olduğu telgraf yoluyla bildirilmektedir*" ifadesi okunmaktadır. 5013 sayılı nüshada, Diyarbakır vilayeti vekaletinden gönderilen telgraf suretine yer verilen haberde, dönemin en ciddi toplumsal rahatsızlığı olan konu edilmektedir;

"Diyarbakır vali vekaletinden gönderilen telgraf sûretidir; Ermeni katoliği milletinden Diyarbakırlı Arslan oğlu saraç Hosip adında bir şahıs cuma günü akşamdan sonra hanesine giderken sokak arasında cerh edilmiş(yaralanan) olmağile merkurum(adı geçen kişi) mauyene edilmiş olması üzerine maznun(sanılan) görünen komşusu attar Serkis derhal derdest edilmiştir. Tahkikat icrasında merkurumun elbisesinde kan görülmekle mecruhte(yaralanan) müteessiran(ne yazık ki) vefat ettiğinden tahkikat teamia(?) edilmekte bulunmuştur."¹²⁵ 13 Mayıs tarihli *Anatoli*'de misyonerleri konu alan ilk başlık karşımıza çıkmaktadır¹²⁶. Birleşik Devletler'de yayımlanan *Boston* gazetesinde yayımlanan

¹²²*Anatoli* 4993, 19 Nisan 1895.

¹²³*Anatoli* 5007, 5 Mayıs 1895.

¹²⁴*Anatoli* 5010, 8 Mayıs 1895.

¹²⁵*Anatoli* 5015, 13 Mayıs 1895.

¹²⁶Gülbadı Alan, *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Protestan Okulları* adlı eserinin ilk sayfasında şu satırları kaleme almaktadır; "*Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kendi ülkelerinin çıkarlarını korumaya adanmış olmaları ve bu amaçlara ulaşmak için de dini eğitim, sağlık yardımı ve benzeri. alanlarda faaliyet gösteren bu kurumlar, genelde Amerikan vatandaşları tarafından kurulan misyonerlik örgütleri tarafından açılmış ve kullanılmıştır.*" Aynı eserin 144. sayfasında belirtildiği üzere misyonerliğin İstanbul'daki ilk yıllarında daha çok matbaa ve

haberinde devamında şöyle denildiği okunmaktadır;

"Dersaadet, Edirne ve Anadolu'da mevcut olan Amerikalı misyonerlere dair mufassal bir istatistik yayımlanmış. Misyonerler 6 büyük papaz ile zevceleri, 16 kadın, 8 papaz, 8 vaiz, 23 hoca, 4 muavin olmak üzere 93 kişiden ibaret olduğunu ve bunlar için 250,405 dolar harcanan 13 kız okulu olmak üzere toplam 24 okulda 600 kız ile 500 erkek öğrenci olduğu yazıyor."^{127 128}

Temmuz ve sonrasında gelecek olan fırtınanın öncesindeki sessizliği andıran sükûnet ortamı *Anatoli*'nin 5047 sayılı nüshasında okunan haberde izlenmektedir. Asayişin ber-kemal olduğu sayılan vilayetler aynı zamanda olayların yaşandığı yerler olsa gerektir. Haber bize bu vilayetlerin isimlerini saymaktadır;

"Emn-u asayişin Hicaz, Trabzon, Ankara, Halep, Elazığ, Bitlis, Diyarbakır, Adana, Sivas, Hüdavendigâr, Erzurum ve Van vilayetlerinde ber-kemal olduğu mahallerinden bildirilmiştir."¹²⁹

18 Temmuz 1895 tarihli nüshada, aynı zamanda ziyaret başlığı altında da yazılması gereken haberde;

"Ermeni Patriği Matyos Efendi hazretlerinin dün sabahleyin Adliye Nâzırı Ali Rıza Paşa hazretlerinin Rumelihisarında kain konağına giderek mülakatta bulunmuştur."¹³⁰

yazılmaktadır. Bu görüşmede muhtemeldir ki birkaç gün sonra ilan edilecek olan aflu

yayımcılık çalışmalarına odaklandıkları görülür. İncil çevirilerini Ermeniceye, Ermeni alfabeli Türkçeye, Osmanlıcaya, Rum alfabeli Türkçeye, Yahudi İspanyolcasına ve Yahudi Almancasına, Rumcaya ve Bulgarcaya yapmışlardır. Aynı eserinin 5. sayfasında Osmanlı sınırlarında faaliyet göstermiş Amerikan misyonerlik teşkilatları on bir tane olduğu, Osmanlı Devleti'nde ilk kez 28 Temmuz 1824'te Beyrut'ta faaliyete geçtiği, sonrasında özellikle Türkiye'nin doğusunda misyon faaliyetleri gösterdikleri yazarken bu sayılan yerlerin birkaç on yıl içerisinde isyanların çıkacağı yerlerle aynı olması ise rastlantı olmasa gerektir. Çalışmamızın kapsadığı 1895 yılı verileri itibariyle Amerikan misyoner okullarında öğrenim gören sadece beş vilayetteki öğrenci sayıları aynı eserin 219. sayfasında; Erzurum'da 858, Harput'ta 4.269, Bitlis'te 942, Mardin'de 1.386 ve Van'da 3.302 olarak verilmektedir. Beş yıl sonrasında, yani 1900 yılına ait istatistiklerde ise Erzurum'da 443, Harput'ta 3.900, Bitlis'te 766, Mardin'de 809 ve Van'da 890 öğrenci bulunduğu görülmektedir. Bu rakamlardan anlaşılan, tüm şehirlerin öğrenci sayılarının düşüş gösterdiği. Erzurum'da yüzde 50'ye yakın öğrenci kaybedilirken, Van'daki ciddi azalış dikkati çekmektedir.

¹²⁷*Anatoli* 5013, 13 Mayıs 1895.

¹²⁸Guenter Lewy'nin, Jeremy Salt'tan aktardığı rakamlar yukarıdaki içerik ile örtüşmemektedir. Örneğin; 1895 yılına gelindiğinde Anadolu'da 878 adet yerel yardımcısı bulunan 176 Amerikalı misyoner, kurdukları 125 kiliseye 12.878 kişi kayıtlı iken 423 okulda toplam 20.496 öğrencisi bulunduğu ifade edilmektedir. Jeremy Salt, *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians*, 1878-1896, s. 31. aktaran: Lewy, Guenter. *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide* (Salt Lake City; The University of Utah Press, 2005) s. 12.

¹²⁹*Anatoli* 5047, 23 Haziran 1895.

¹³⁰*Anatoli* 5065, 18 Temmuz 1895.

ilgili olma ihtimali vardır. Miladi 11 Temmuz'da ilan edilen af kararına ilişkin haber, *Anatoli* sayfalarına 13 Temmuz tarihinde şöyle yansımaktadır;

"Ermeni İhtilalcilerine Afv-ı Şahane: Mabeyn-i Hümayun Başkatipliğinden gönderilen padişah buyruğu ile Ermeni cemiyeti efradından olup vuku bulan olaylarda tutuklanlar arasında cinayete bilfiil katılmış olanlar haricinde kalanlar, bir daha olaylara katılmamaları yönünde tenbihler yapılarak tahliye edilmeye başlanmıştır."¹³¹

2 Eylül 1895 tarihli, 5099 sayılı nüshada ise aşağıdakiler okunmaktadır;

"Ermeni Patrikhanesi'nde, geçenlerde bazı vilayat-ı Şahane'ye tayin edilmiş olan yedi murahhasa vekilinin tasdik ile memuriyetleri vilayet-i mezkureye buyurulduğu patrikhaneye tebliğ olunmuştur."¹³²

Eylül ayına gelindiğinde ise, bu çalışmada

konu edilen yılların içinde gerçekleşen dönüm noktalarından biri, Bâb-ı Âli Yürüyüşü gerçekleşmiştir. Yaşanan kargaşa ortamından dolayı Sadrazam Mehmet Said Paşa istifa etmiş, birkaç gün sonra 3 Ekim 1895'de ise İngilizlere yakınlığı ile bilinen Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa kendi kabinesini kurmuştur.

Bu döneme ait olan *Anatoli* gazetesinde Ermenileri konu alan haberlerin resmi tebligatlarla sınırlı kaldığı, İstanbul'da ve Anadolu'da meydana gelen olaylardan hiç bahsedilmediği görülmektedir. Aşağıdaki iki haberden sonra arka planda Zeytun olayları yaşanırken, *Anatoli* gazetesi derin bir sessizlik içinde kalmakta ısrarlı görünmektedir. 5125 sayılı Ekim başına ait nüshada ise *Sabah* gazetesinden alınan bir pasajda kaleme alınan reform önlemleri, asılsız haberlerin yalanlanması ile alınan tedbirlere dair bilgiler aktarılmaktadır;

"İslahat-ı Umumiye, Tekzib-i Eracif, Tedabiri Müessere: Refikimiz "*Sabah*" gazetesi yazıyor ki; Bir müddetten beri Avrupa gazetelerinde yalan haberler uydurulmaktadır. (...) dışarıdan desteklenen Ermeni cemiyeti mensuplarının amacının beylik, muhtariyet, idari imtiyaz verilmesi tarzında bir takım garip düşünceler olduğu duyuluyor. (...) hayrı ve şerri ayırt edemeyen pek az Ermeniler ile Avrupa gazetelerinin bazıları katiyen aslı esası olmayan birtakım fikirlere sahip görünmektedirler (...) Gülhane Hatt-ı Humayunu'ndan beri icra olunan ıslahatların yerel özelliklere uygun olması ile

¹³¹ *Anatoli* 5061, 13 Temmuz 1895.

¹³² *Anatoli* 5099, 2 Eylül 1895.

jandarma ve poliste de idari ve adli yönlerden ıslahat olacağı işitilmiştir.”¹³³

Hemen ertesi gün, 6 Ekim tarihli nüshada da bu sefer *İkdam* gazetesinden alınan pasaj sütunlarda okunmaktadır;

“Tekzib-i Eracif – Tedabir-i Müessere: Dünkü nüshamızda "*Sabah*" gazetesinden naklettiğimiz gibi "*İkdam*" gazetesinde de benzer bir yazı bulunuyor. *İkdam* gazetesi bir takım ademlerin “Ermenistan teşekkül edecek imiş, yok beylik olacak imiş, muhtariyet-i idare ya da imtiyaz verilecek imiş gibi” yalan haberleri tekzip ettikten sonra saltanat-ı seniye-i Osmaniye'nin kuruluşundan beri adeti olduğu milletlere adaletle yaklaşımı ve hakkaniyeti gözetmesi tebanın mutluluğunu sağlamış olup bu sayede milletler arasında din ve mezhep farkı gözetilmemiştir. Ta Tanzimat-ı Hayriye'den beri devletin asıl atf-ı nazar ettiği nokta, halkın gerçek menfaatini temin edecek suretde icraat-ı adılaneye özen gösterilmesi gerekiyor. Yaşanan olaylar çıkarlarına bugün hareket eden birtakım insanların düşüncelerinin sonucu olduğu, olan bitenlere işinde gücünde olan Osmanlılar ile Ermeni cemaatinin çoğunluğu nefretle izlemektedir. Hakikat-i hale gelince, aldığımız haberlere istinaden Hükümet-i Seniye'ce icrası derdest olan hususat vilayat-ı Şahanece mülki idareye, zaptiyeye, polise, jandarmaya, Adliyeye velhasıl sair tedbirler iyilikten ibarettir.”¹³⁴

1895'in Aralık ayında, *Anatoli* gazetesi yaşananların aksine sessizlik içinde kalmaya devam etmektedir. Bu dönemde daha önce görmeye alışık olduğumuz sıradan Ermeni toplumunu ilgilendiren haberler dahi görülmez. İşte bu zamanlarda 5170 sayılı nüshada asıl meseleye doğru eğilmeye başlandığı tekrar hissedilmektedir. *Anatoli*'nin yayımladığı haberlerin dış kaynaklı olanlarına iki güzel örnek aşağıda görülmektedir;

“*Standart* gazetesinin yazdığına göre; Hükümet-i Seniye'nin tedbirleri ile Kayseri ve sair mahallerde misyonerlerin muhafazasının temin edilmesinden ve korunuyor olmalarından dolayı İngiltere ile Amerika sefaretleri vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye bilhassa özel teşekkür edilmiştir.”¹³⁵

“İngiliz Ermeni Cemiyeti hakkında *İkdam* gazetesi yazıyor ki; cemiyetin, başvekil ve Hariciye nazırı Lord Salisbury ile görüşme isteği reddediliyor. Bunun üzerine Ermenilerin İngiltere, Almanya ve Avusturya'nın ulusal çıkarlarına aykırı olarak *Daily News* gazetesine beyanname vermelerinin kötü etkilediği belirtilmiş.”¹³⁶

¹³³*Anatoli* 5125, 5 Ekim 1895.

¹³⁴*Anatoli* 5126, 6 Ekim 1895.

¹³⁵*Anatoli* 5170, 1 Aralık 1895.

¹³⁶*Anatoli* 5185, 20 Aralık 1895.

Anadolu'da meydana gelen isyan girişimlerinden bezmiş olan Ermeni halk, hükümetin girişimleri sonucu alınan neticelerden dolayı memnuniyetlerini ifade etmek amacıyla İstanbul'a telgraflar yoluyla mesajlar göndermektedirler. Osmanlı Devleti koruması altında rahat ve güvende bulduklarını fakat bir takım art niyetli şahısların davranışlarını esef ve lanetle andıklarını söyleyen Maden Ermenilerinin Ruhani reisi Matyos, Saraçyan, Maldikyan, Aleksanyan, Muradyan, Bazikyan gibi yirmi bir ismin imzaladığı belgede, ortaya çıkan olaylar esnasında canlarının ve mallarının korunduğunu söyleyen ahali Padişaha teşekkürlerini sunmaktadırlar.¹³⁷

Bu kapsamda Ermenilerden gelen teşekkür mesajlarına *Anatoli*'de de rastlanmaktadır. 5192 sayılı *Anatoli* nüshasındaki haberde şunlar okunmaktadır;

“Beyan-ı Teşekkür: Tirebolu Ermeni murahhası ile ruhban ve muteberanından 8 imza ile ve Sivas vilayeti dahilinde Darende muteberanından 12 imza ile Mersin Ermeni katogikos-u ruhaniyesi ve muteberandanı tarafından 6 imza, Sivrihisar’dan 16 imza ile Ankara vilayeti dahilinde Nallıhan Ermeni milleti ileri gelenleri tarafından imza ve mühürleri ile müteaddid teşekkürnameler gelmiştir.”¹³⁸

1896 Ocak ayına ait 5198 sayılı nüshada yayımlanan teşekkür mesajlarından biri Sis ile ilgili olan son haberdir. İkinci teşekkür ise Kayseri'den, gasp edilen mallarına geri kavuşan Ermenilerden geldiği görülmektedir;

“Beyan-ı Teşekkürat: Makamı celili Ermeni ruhban ve muteberanından 13 imzalı ve Adliye Nezareti'ne, Kilikya (Sis) manastırı katagikosu tarafından ve Dahiliye Nezareti'ne, Kayseri Ermeni ruhban ve muteberanından 34 imza ile ve Hüdâvendigâr vilayat-ı celilesinden teşekkürü havi telgraflar gelmiştir.”¹³⁹

“Kızıl manastırda gasp olunup asakiri şahane tarafından kâmilan istirdat olunarak sahiplerine iade ve teslim kılınmış olan ağnam ve mevaşinin sureti istirdatdan dolayı arzı şükranıyeti havi mezkur manastır murahhas vekili ile rahipleri tarafından arz-ı şükranıyeti havi telgrafname makamı Seraskeri'ye irsal olunmuştur.”¹⁴⁰

5205 sayılı nüshadaki haberde, komitecilerin para toplama yöntemlerine örnek veren bir içerik karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki haber, komitenin Ermeni eşraftan zorla

¹³⁷23 Kasım 1895 tarihli telgraf, BOA, HR.SFR.3., 441/36. aktaran; Rümeysa Ülkü, "Ermenilerin Dilinden Türk-Ermeni İlişkileri; Devlete Sadakat Gösteren Ermeniler (1878-1908)" Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019) s. 52.

¹³⁸*Anatoli* 5192, 3 Ocak 1896.

¹³⁹*Anatoli* 5198, 9 Ocak 1896.

¹⁴⁰*Anatoli* 5198, 9 Ocak 1896.

para toplama yöntemini adım adım vermesiyle farklılaşmaktadır;

“Ermenilerden birtakım eşhasın Ermeni muteberan ve sarafanına revolver, kama ve imzalı tehditnameler irsali ile para talep etmekte (...) Karagözyan'a ulaşan mektuba cevaben “büyüğünüz gelsin” verilince, tüccar yazıcısı Kirkor, Kayserili Vahram, Sivaslı Mıgırdiç Simonyan, İstanbullu marangoz Arsak, Bitlisli Murat, Bolulu Manuk, Sivaslı Hazaros, Kiğılı Haçik, Andiryas ve Artin muteberandan zorla para topladıkları gerekçesiyle tutuklanmışlardır. (...) zabıtaca kemal-i keremi ile tahkikata devam olup, Karagözyan Dikran Efendi'nin bizzat katline müteallik tahkikat-ı isticvabi neticesinde başkaca ilanı mükerrer bulunarak, muhafaza-i emniyet mal ve cana aid tedabiri mükemmelan bu eşhas-ı rezilenin kanunen ceza-i sezalarını görecekleri tabi bulunmakla ilan-ı keyfiyeti ibtidar olunur.”¹⁴¹

Aynı sayıda (5205) yayımlanan “Islahat” başlığı altındaki haber içerdiği bilgiler ve dönemin hükümetinin çözüm önerilerini pratik olarak aktarmasıyla değerlidir;

“Islahat: Anadolu Vilayat-ı Şahanesi'ni teftişle görevli Şakir Paşa Erzurum'a vardıklarından beri memleketin asayişini sağlama tedbirlerine kafa yormalarından halleri kalmamış. Teftiş memurlarından Tahran sefareti müsteşarı Hasip Bey Efendi'nin başkanlığında ziraat, ticaret konularına yönelik orman memurları diğer ihtisas sahibi erbâb ile sermayedar, arazi, çiftlik ve hayvan sahiplerinden oluşan 37 kişilik bir komisyon teşkil ettikten sonra ilk kez geçen Salı günü toplanmıştır. İlk toplantıda yapılan uzunca müzakereler esnasında komisyonun vazifesi nakliye güvenliği, hayvanattan istifade suretlerinin belirlenmesi, topraktan elde edilen mahsulün nakliyyeye hazır hale getirilmesi, maden ve taş ocakları ile sair doğal varlıkların değerlendirilmesi, iplik, şeker, sabun ve ayakkabı fabrikalarının açılması, abacılık, kilimcilik, çorapçılık gibi sanayilerin gelişmesine yönelik uygulamalar olarak belirlenmiştir.”¹⁴²

1896 Ocak tarihli *Anatoli*'nin yazdığı, malları gasp edilen ahalinin dünyalıklarına geri kavuşma haberi ile müfettiş gönderilen Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Muş ve Bitlis vilayetlerinde bu şikayetlerin tahkikat için bölgeye müfettiş gönderecek şekilde yoğunlaştığını dolaylı yoldan göstermesiyle dikkati çekmektedir;

“*Bitlis* gazetesinden okunduğuna göre, iğtişâş-ı zailenin icabat-ı tabiyesinden olarak bazı mahal ve köylerde mal ve eşya gasp etmek gibi haller vukû bulmuş idi. Bunların

¹⁴¹*Anatoli* 5205, 17 Ocak 1896.

¹⁴²*Anatoli* 5205, 17 Ocak 1896.

geri alınarak sahiplerine iadesi ve ıslahat hükümlerinin uygulanması için Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Muş, Bitlis'e muhafaza-i emn-u asayişi temin için gönderilen memurlar geçen Pazar günü Bitlis'e varmışlardır.”¹⁴³

Anatoli'nin 1896 yılı Mart ayına ait 5253 ve 5258 numaralı nüshalarda yayımlanan iki haber bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 5253 sayılı nüshadaki, kişisel çıkarlarını temin etmek için para toplayan komiteciler hakkında uyarı içeren Matyos İzmirliyan tarafından yayımlanan açıklamanın haberidir;

“Kişisel çıkarlarını temin etmek için bazı insanların güya erbab-ı ihtiyaca tevzi edileceğinden bahis ile şuna buna müracaat ile para talep ettiklerinden Ermeni Patrik Matyos İzmirliyan Efendi tarafından payitaht-ı saltanat-ı seniyye'de bulunan bilcümle Ermeni kiliseleri başrahiplerine bir tahrirat-ı umumiye gönderilerek 'bundan böyle bir resmi sıfatı olmayan kimselere asla ve kata itibar edilmemesi, erbab-ı fakr-u zarurette bulunana doğrudan ilgili mercilere başvurarak yardımlarını kayıt altına aldirmek sûretiyle gerçekleşmeli' denmiştir.”¹⁴⁴

5271 sayılı nüshada Ermenilerin önemli dini merkezlerinden biri olan Ahtamar'a sebebi açıklanmazsızın vekaleten yapılan bir tayin haberi verilmektedir;

“Van Ahtamar Katogikosu Hacatur Efendi'nin yerine rahip Arsen Efendi'nin vekâleten tayini hususu Adliye ve Mezahib Nezareti'nden makam-ı sam-i sadaretpenahiye işar buyurulmuş.”¹⁴⁵

Nisan ayına ait *Anatoli* haberlerinin başlıkları artık belirli gibidir. Önceden olduğu gibi “fedai” ya da “komiteci” yerine “tehdidciler, fesadcılar” gibi isimlerle anılanlara yönelik aşağıdaki haber, bir önceki haberin devamı gibi görünmektedir. 1896 yılının Nisan ayındaki *Anatoli* sayfalarında, zenginlerden zorla para toplanmasına yönelik aşağıda iki haber daha okunmaktadır. Bunlardan ikincisi, Patrik İzmirliyan'ın uyarısını içeren açıklamadır;

“Ermeni zenginlerinden para toplamak için tehdit içeren, içlerinde silah ve bıçak resmi çizili mühürlü mektuplar gönderenler adliyeye teslim olunmuştu. Bugün yine bu gibi erbab-ı fesattan Simkeş Leon, Acem Artin, terzi Abraham, Agop, Kevork, aşçı Kevork bir komite teşkil ederek muteberana mektuplar yolladıkları yapılan tahkikat sonucu tespit edilerek toplanma yerleri belirlenmiştir. Komitelerine mahsus mühürleri,

¹⁴³*Anatoli* 5205, 17 Ocak 1896.

¹⁴⁴*Anatoli* 5253, 18 Mart 1896.

¹⁴⁵*Anatoli* 5271, 11 Nisan 1896.

Kulekapısı'nda hokkalık yapan ecnebi tebadan birine yaptırmışlar.”¹⁴⁶

“Ermeni Patriği tarafından Pazar günü dün kiliselerde ikinci defa okutulan bir açıklamada, birtakım şahısların sırf kişisel çıkarları için öteye beriye başvurup, yardım adı altında para topladıkları istihbaratı alınmıştır. İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak isteyenlerin doğrudan doğruya resmi mercilere başvurarak gerçekleştirmeleri, bunun dışında kimseye bir nesne vermemeleri tenbih olunur.”¹⁴⁷

Yine Nisan ayında, Ermeni Hastanesi hekimleri tarafından erkek ve kadınlardan hasta bakıcı yetiştirmek amacıyla hastane derununda bir mektep tesis edildiği¹⁴⁸, Süveydiye'de yabancıların gezmekte olduğu ve Yalova'dan gelen asayiş haberleri okunmaktadır;

“Süveydiye civarındaki Ermeni köyleri ile Musa dağına bir kaç ay önce yurt dışından bir takım yabancı şahısların geldiği, mahalden hayır ile şerri tanımayan yerlilerin bunlara katılarak bazı hareketlerde buldukları duyulmuştur. Bunun üzerine kaymakam Ali Rıza Paşa ile Halep Bidayet Mahkemesi hukuken katogikosu kalabalık bir asker grubuyla bölgeye yolladı. Tahkikat neticesinde 13 yabancı gelip silah ve cephane verdikleri, bu kişilere sonradan 40-60 civarı yerlinin de dahil olduğu anlaşılmış, tümü derdest olunup silahlarına el konulmuştur.”¹⁴⁹

1 Haziran'da Van'da ayaklanma başlar. *Anatoli* sayfalarında ise birer hafta arayla 4 Haziran'da ve 13 Haziran'da yayımlanan iki idam haberi yer almaktadır. Hükümlerin gerçekleştiği yerlerin seçimi, yargılamanın şekli ve infaza katılan memurların rütbeleri dikkati çeken bahislerdir;

“Yapılan muhakeme sonucu Yozgatlı Sinekerim Efendi ile Jandarma onbaşı Süleyman'ı katlettiği tespit olunup hükmü temyizde onaylanan, Üsküdar'da bahçivanlık yapan Toron oğlu Karakin; Zaptiye mektupçusu Ahmet Ragıp Bey, Jandarma müfettişi, Polis meclisi resisi Hüseyin Bey, Adliye'den Cemal, İstinaf mahkemesi azalarından Reşad Efendiler hazır olduğu halde, dün sabah köprü'nün İstanbul yönünde asılarak idam edilmiştir.”¹⁵⁰

“Ermeni erbab-ı fesadı tarafından Galata'daki Yenihan'da Şahbaz Efendi'ye tehdit içeren mektuplar yollayarak para talebinde bulunurken görevi başındaki polis memuru

¹⁴⁶*Anatoli* 5266, 5 Nisan 1896.

¹⁴⁷*Anatoli* 5286, 30 Nisan 1896.

¹⁴⁸*Anatoli* 5285, 29 Nisan 1896.

¹⁴⁹*Anatoli* 5282, 25 Nisan 1896.

¹⁵⁰*Anatoli* 5321, 13 Haziran 1896.

Halil Efendi'yi yaralayarak katleden, Mercan'daki Ali Paşa Hanı'nda kahvecilik yapan Çemişgezekli Toros oğlu Hosip ile Tekirdağlı kunduracı Agop oğlu Kevork'un açıkta yapılan yargılamaları sonucu ceza kanunu mucibince verilen idam cezası evvelki gece 7'de Galata'ya getirilerek, Beyoğlu Mutasarrıfı Enver ve Zaptiye mektupçusu Ahmet Ragıp, İstinaf mahkemesi müddei Cemaleddin Efendiler, Beyoğlu Jandarma Taburu Komutanı Hüseyin Paşa ve Jandarma Karakolhanesi Müfettişi Hüseyin Daim, Beyoğlu Jandarma Alaybeyi Hafız Sabri, İstinaf Mahkemesi Üyesi Hacı Reşad Efendi ve Zabıt Katibi Burhaneddin Bey ve diğer memurların gözetiminde çağırılan papaz eliyle dini merasimi tamamlanarak köprünün Galata ayağında biri saat 20.00'de, diğeri saat 20.45'te Parmakkapı'da idam edilmişlerdir.”¹⁵¹

Haziran ayı içerisinde de asayiş ve huzurun sağlanmasından dolayı Anadolu Ermenilerinden gelen teşekkür mesajları devam etmektedir. Mesela, 1896'nın Haziran ortasında Maraş Protestan cemaatinden teşekkür mesajı geldiği görülmektedir. Öte yandan Şakir Paşa'nın ise, Erzurum'un kalkınmasının yolunu karayolu ulaşımında yapılacak yeniliklerde gördüğü haberi gazetede yer bulmuştur;

“Maraş sancağında asayişin temininden dolayı Maraş Protestan milleti cemaatinin lideri ve ileri gelenlerinden 12 kişinin imzasıyla Padişah'a arz-ı teşekkür telgrafi geldi.”¹⁵²

“Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde teftişlerine devam eden Şakir Paşa, memleketin doğal zenginliklerinden faydalanabilmesi amacıyla Trabzon ile Erzurum arasına arabalar işletmek için tanzim edilen bir layiha mütaala edilmektedir. Ormanlardan, madenlerden ve bitki kaynaklarından daha fazla yararlanması için hazırlanan raporlar bulunmaktadır.”¹⁵³

5328 ve 5330 sayılı nüshalarda, giderek daha sık görülmeye başlanacak olan firar haberleri görülmektedir. Aranılan şahısların tarif edilme şekli, tanınan yasal süre ve kanuni yükümlülükler ile yaptırımların hatırlatıldığı Temmuz başına tarihlenen haberler şu şekildedir:

“Cinayet mahkemesi reisliğinden ilan; 1311 senesi 30 Kasım Perşembe günü saat 6 buçukta büyük Yeni Han'da manifaturacı Armenak Ağa'nın mahdumu Mikail Efendi'yi yaraladığı iddiasıyla gıyaben cinayete itham edilen, orta boylu, kara kaşlı, iri kara

¹⁵¹Anatoli 5313, 4 Haziran 1896.

¹⁵²Anatoli 5324, 16 Haziran 1896.

¹⁵³Anatoli 5326, 19 Haziran 1896.

gözlü, yuvarlak yüzlü buğday benizli, siyah bıyıklı ve yuvarlak çeneli olan, Mahmut Paşa'nın alt başındaki Çorapçı Hanı köşesinde mağazada manifaturacıda çalışıp Beyoğlu'nda, Pangaltı'da Hamam Sokağında Tahtaburunyan Apartmanı'nın üst tarafında pazarcılar kethüdası Hamparsum Ağa'nın hanesinde otururken firar eden Onik Karşlıyan halen elde edilmemiş olduğundan usul-ü muhakemat kanununun 371. maddesi gereğince ilan tarihinden itibaren, firariye teslim olması için on gün mühlet verilmiştir. Verilen zaman zarfında mahkemeye gelmezse kanuna uymamış kabul edileceği. (20 Haziran 1312)”¹⁵⁴

“Ermeni cemiyet-i fesadiyesi erkânlarından buldukları itham olunan Haçik, Dikran, Artin, (ve) Kirkor'un refiklerinden olup halen firarda olan fiil-i mezkûrdan dolayı gıyaben -aranan- duvarcı Kel Ohannes ve aşçı Atranik ile Alexan ve aşçı Ohannes el'an derdest olunamamıştır. Usul-ü muhakemat ceza kanununun 371. maddesi gereği bu ilanın yayımlanmasıyla başlayacak on gün mühlet verilmesine, süre zarfında mahkemeye gelmezler ise kanuna uymamış sayılacakları, mahkemenin gıyapta yargılamasına devam edeceği, mallarının haczedileceği ve dava ikame haklarının olmayacağı bildirilmektedir. Ayrıca bu kişilerin buldukları mahalleri bilenler haber vermeye ve bilcümle zabıta-i adliye memurlarına yardım etmeye mecbur oldukları beyanı ile ilân olunur.”¹⁵⁵

Yine *Anatoli* sayfalarında, bir istifanın kabulü sonrasında yapılan atamalar ve ziyaretlerin konu edildiği 5358 ve 5359 sayılı nüshalardaki haberler ile firari bir şahsın eşkal ve nitelikleri okunmaktadır.

2.3 Kaymakam Partogimeos ve Patrik Ormanyan Dönemi

Temmuz ayında istifa eden Matyos İzmirliyan'dan boşalan yere atanan Kaymakam Partogimeos'un Kasım 1896'ya kadar görevine devam ettiği *Anatoli* sayfalarındaki haberlerden takip edilmektedir. Miladi 12 Temmuz 1896 tarihli *Anatoli* haberinde istifa haberi verilmektedir. Ardından gelen haber ise aynı ayın sonlarına doğru sayfalarda yer bulan, bir firariyi tarif eden haberdir;

“Ermeni Patriği Matyos İzmirliyan Efendi'nin istifasını Bâb-ı Âli'ye takdim ettiği ve istifanın kabulü ile bir kaymakam tayinine irade-i seniyye buyurulmuştur.”¹⁵⁶

¹⁵⁴*Anatoli* 5328, 24 Haziran 1896.

¹⁵⁵*Anatoli* 5330, 24 Haziran 1896.

¹⁵⁶*Anatoli* 5354, 24 Temmuz 1896.

“Ermeni erbab-ı fesadından oldukları iddiası ile dülger Bogos ve eczacı Leon'un halen firarda olmaları sebebiyle yargılamalarının gıyaben devam edilecek olan orta boylu, esmer çehreli, kumral bıyıklı, alagözlü, kara kaş ve saçlı, açık alınlı, yuvarlak çeneli ve uzun burunlu tahminen 22 yaşlarında mücellit Agop halen elde edilememiştir. İlanı takiben on gün içerisinde teslim olmaz ise geri dönüşsüz olarak yargılamanın gıyaben devam edeceği ilan ediliyor.”¹⁵⁷

Bir hafta sonraki nüshada, yeni seçilen ve aynı zamanda bu başlığın ilk yarısında adı geçen kaymakamın haberi verilmektedir; “Patrik Matyos Efendi İzmirliyan'ın istifası üzerine kaymakamlığa Partogimeos Efendi seçilmiş olup, intihabı tasdik olunmuştur.”¹⁵⁸

Aşıkyan döneminden alışık olduğumuz fakat İzmirliyan döneminde okuyamadığımız Mabeyn-i Hümayun'a çıkma haberleri atanan kaymakam ile beraber tekrar görülmeye başlamaktadır;

“Ermeni Patrikhanesi Kaymakamı Partogimeos Efendi'nin intihabı tasdik olduğundan evvelki gün maiyetinde Patrikhane Kapı Kethüdası Abraham Efendi olduğu halde Mabeyn-i Hümayun'a giderek arz-ı teşekkür etmiş. Dün de bir heyet-i mahsus vasıtası ile Nişantaşı'ndaki hanesinden resmen Kumkapı'daki patrikhaneye gitmiş ve vazifesine başlamıştır. Dün maiyetinde Nuryan Efendi hazretleri ile Karagözyan Kirkor Efendi ve Kapı Kethüdası Abraham Efendi olduğu halde Sadrazam ile vükelayı ziyaret etmiş, bugün heyet-i muhtelit toplanacak ve kendileri riyaset edip kaymakamlığa iltihabının tasdikini içeren tezkire kıraat olunacaktır.”¹⁵⁹

2, 3, 7, 10, ve 14 Ağustos tarihli *Anatoli* nüshalarında Patrik Kaymakamı Partogimeos'un haberlerinin baskından bir gün öncesine kadar, şu ana kadar görülmeyen bir genişlikte, ard arda verilmektedir;

“Eski Patrik Horen Aşıkyan Efendi evvelki gün Kaymakam Partogimeos Efendi ile Ermeni Patrikhanesi'nde mülâkat etmiş, eski patrik efendinin de devamlı ikamet etmek üzere Üsküdar'a taşındığı...”¹⁶⁰

“Yarından itibaren tüm Ermeni kiliselerinde Kaymakam Partogimeos Efendi'nin ismi zikri olunması için emir verilmiş, muhtelit meclis evvelki gün toplanarak çeşitli

¹⁵⁷*Anatoli* 5354, 24 Temmuz 1896.

¹⁵⁸*Anatoli* 5358, 30 Temmuz 1896

¹⁵⁹*Anatoli* 5359, 31 Temmuz 1896.

¹⁶⁰*Anatoli* 5361, 2 Ağustos 1896.

meseleleri görüşmüş, istifa eden eski patrik Matyos Efendi'ye 3000 kuruş emekli maaşı verilecektir. Kaymakam Partogimeos Efendi ve eski Edirne Murahhasası Mesrop Efendi, meclis azasından Kudüs Patrikvekili Kevork ile Rahip Arsak, meclis azasından Karagözyan Kirkor, Kapı Kethüdası Abraham Efendi, devletli Abraham Paşa ve Şura-ı Devlet azasından Nuryan Efendi dün selamlık resmi ailesinde hazır bulunduktan sonra kaymakam Partogimeos Efendi patrik kaymakamlığına nasib ve tayin olmasından dolayı hazreti Padişah'a arz-ı şükran olunmuştur.”¹⁶¹

“Ermeni Patrikhanesi kaymakamı Partogimeos Efendi evvelki gün maiyetinde Abraham Efendi olduğu halde Mabeyn-i Hümayun'a giderek uhtelerine tevcih buyurulan Mecidiye Nişanından dolayı teşekkür beyan etmiş, Patrikhane'nin Kapı Kethüdası Abraham Efendi'ye de rütbe-i ülya sınıf-ı evvel ihsan buyurulmuş.”¹⁶²

“Ermeni Patrikhanesi Kaymakamı Partogimeos Efendi evvelki gün Mabeyn-i Hümayun'a azimet ederek bazı evamir ahz etmişler. Sonrasında geçici muhtelit meclis katogikosu Abraham Paşa'yı Büyükdere'deki konağında ziyaretle geceyi orada geçirmişler.”¹⁶³

“Patrikvekili vesair bazı ruhban evvelki gün Patrikhane'ye gelerek sûret-i lazımda istikbal olunduktan sonra kilisede ikonaları takbil ve ziyaret etmişler. Ahiren patriğin huzuruna kabul olunarak kaymakam Partogimeos Efendi tebrik edilmiştir.”¹⁶⁴

5371 sayılı, Miladi 31 Ağustos tarihli *Anatoli* sayfalarında haberlerin yaşanan Osmanlı Bankası baskınından beş gün sonra yer bulması dikkati çekmektedir. Zira, Gregoryen 14 Ağustos tarihli gazete 5370 numarasına sahipken haftanın her günü yayım yapan *Anatoli*'nin 5371 sayılı nüshası için Gregoryen 16 Ağustos olması gerekirdi. Gazetenin 19 Ağustos'ta yayımlanmış olmasından *Anatoli*'nin olayları takip eden üç gün boyunca yayım yapmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Ermeni Patrik kaymakamlığı tarafından makam-ı sadarete takdim olunan müzekkerenin örneği yayımlanmıştır. 19 Ağustos'ta yayımlanan bu müzekkerenin Miladi tarihle banka baskınından bir gün sonra yayımlandığı görülmektedir;

“Tebliğat-ı Resmiye: Ermeni cemaati arasında bir süreden beri serseriyane hareketlere cüret eden, kendi hemcinslerine bile zarar veren bu gibi haller Ermeni cemaatinin ehl-i ırz takımını da bîzar etmektedir. Fesad eden serseriler daha önce defalarca

¹⁶¹*Anatoli* 5362, 3 Ağustos 1896.

¹⁶²*Anatoli* 5364, 7 Ağustos 1896.

¹⁶³*Anatoli* 5367, 10 Ağustos 1896.

¹⁶⁴*Anatoli* 5370, 14 Ağustos 1896.

cezalandırılmış olmalarına rağmen mütenebbih kalmamış, Galata'da Bank Osmanî dairesini Ermeni serserilerden bazı şahıslar iş bahanesiyle ikişer ikişer girerek arbede çıkardıkları fakat Hükümet-i Seniye'nin bundan haberdar olduğu Asker-i Şahane'nin, polis ve jandarmanın hemen müdahale ettiği yazıyor.”¹⁶⁵

“Ermeni Patrik kaymakamlığı tarafından makam-ı sadarete takdim olunan müzekkere sûreti özeti: Hayli müddetten beri şurada burada hususiyetle payitaht-ı saltanatı seniyye'de icra-yı faaliyet etmekte olan Ermeni cemaati fesad üyelerinin mensup oldukları melhuz bulunan birtakım canilerin Çarşamba günü ihtilal maksadıyla ötede beride vukuat-ı cinayiye cüret etmiş olduklarından başka bunlardan biri de Bank Osmanî üzerine hücum ile onu korumaya memur zabıt ve neferâtı itlaf ederek cinayetler işliyor ve buna Ermeni milleti namına hareket ediyoruz süsünü veriyorlar. (...) cemaat-i acizanemizce mezhep, milliyet, vicdan, namus velhasıl dünyada mukaddes olan hissiyatın kâffesi namına olarak merdut ve nazari alemde dahi melun bulunduğu, çünkü böyle şahs-ı cinai tarafından ika edilmiş olan karışıklık ve fesadın İslam ve sair sunuf ahali nazarında güya vukuat-ı mutellimeye meydan açılacağı (...) cürm-ü meşhud sahişlerinden bulunan işbu canilerin derdest edilmiş ve edilecek olanlarının dakika kaybetmeyerek hemen cümlesinin maruz-ı arz ceza-i sezalarının icrası muvacehesinde Ermeni cemaati sadıkasının leke ve ardan muhafaza ve İslam karındaşlarımızla olan 600 senelik muhabbet (...) bu babda valiler hazaratına ba telegraf tebligat (...) müesserenin ifâ buyurulmasını kemal-i ehemmiyet ile istirham ve niyaz eder ve abd-i sadıkları tarafından dahi İstanbul'da ve Memalik-i Şahane'nin her tarafında bulunan Ermeni kiliselerinde Hazreti İsa es-Selam namına olarak bu melun caniler haklarında kilisece lâzım gelen muamelenin icrası mukarrer bulunduğunu gerek abd-i acizeleri gerek Ermeni Patrikhanesi idare-i hazıra erkânı kulları tarafından umum cemaat namına olarak sadakatle arz eylerim. Ol bâb'da ve kâffe-i ahvalde emru ferman. (15 Ağustos 1312)”¹⁶⁶

Banka baskınından yaklaşık iki hafta sonra *Anatoli* sayfalarında Rusların *Novi* gazetesinden yapılan bir alıntıda, yaşananların altında yatan asıl neden üzerine düşünüldüğü görülmektedir. Zira, Ermeni ihtilalcilerinin son iki sene içerisinde neden oldukları olaylar sebebiyle aslında Girit meselesinin diplomatik yollarla çözülmesinin önüne geçmeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Buna rağmen, Hükümet-i Seniyye'nin düvel-i muazzamanın desteğini kazandığı okunmaktadır. Bir sonraki sayı olan 5376

¹⁶⁵*Anatoli* 5371, 19 Ağustos 1896.

¹⁶⁶*Anatoli* 5371, 19 Ağustos 1896.

numaralı nüshada ise son hadiselerin taşraya yayılmamasına yönelik, ayrıca olaylarda ihmali bulunan memurlara hitaben uyarılar yapıldığı dikkat çekmektedir.

“Ermeni İhtilalciler: Petersburg'da yayımlanan *Novi* gazetesi 17 Ağustos 1896 tarihli nüshasında aşağıdakileri yazmıştır; dün ve bugün İstanbul'dan alınan telgrafların tümü sokaklarda vuku bulmuş olan karışıklıkların Ermeni ihtilalcileri tarafından gerçekleştirildiğini beyan ediyor. İhtilalciler galiba Girit meselesinin diplomasi vasıtası ile sulhüne mümanaat etmek istemişlerdir. Fil-vaki Hükümet-i Seniyye'nin meselesinde devletlerin hüsn-ü teveccühünü ve bir dereceye kadar desteklerini temin etmeyi başarmış olması, iki seneden bu yana şarkın ahvalini Avrupa devletlerinin nazarında kötü göstermekte ellerinden geldiği mertebede çalışan fesadın hoşlarına gitmemiş. İşte buna mani olmak için ehl-i fesat nefs-i Dersaadet'te bizzat elçilerin gözleri önünde malumları olmuştur. Ermeniler bunun sonunda kendilerine zarar olacağını anlamış görünüyorlar. Bunlar en ağır cezalara müstehak iken bu hadiseye sebebiyet vererek umumen nefreti celp ettiler fakat fesat ehlinin def'i için elçilikler hükümete yardım ederek bankaya girmiş olan 25 fesadçının çıkarılmasında Rusya seferi baş tercümanı Maksimof Bey bizzat giderek destek vermiştir.¹⁶⁷

“Son hadiseyi takiben teşekkül eden mahkemede bu fevkalâde duruma karışmış olanların yargılamasına devam edilmektedir. Bunlardan başka işsiz ve güçsüz ve ailesiz takımından olup İstanbul'da bulunan gerek Devlet-i Âliyye tebaası gerekse yabancı tebalı olan serserilerin memalik-i paideye de ve teabbüd okudukları işitilmiştir. Van Ermeni murahhası vekaletinde bulunan Akdamar Manastırı riyaset vekili Arsel rahip tarafından Van vilayetine bir kıta takdir takdim etmiştir. Ermeni ahalsinin nail oldukları lütuflar ile asayıştan dolayı teşekkür beyanı olmuştur. Dün resmen ilan edildiğine göre tüm memleketi şahanede asayiş ve sükunet tamam olup her tarafta mülki ve askerî tedbirler alınmış olsa da son zamanlarda Dersaadet'te vuku bulan karışıklıkların tüm vilayete yayılma ihtimali bulunduğundan, görevli memurlar her tarafta emniyeti muhafazaya gayret edeceği, her nerede bir olay zuhur ederse derhal büyümesine meydan verilmeyeceği, yaşanacaklardan dolayı da küçük büyük tüm memurların sorumlu tutulacağı, yaşanacak karışıklıklara ahali den kimsenin müdahale etmesine meydan verilmemesi ahaliye rahat durmaları için nasihatler ve telkin edilmesi emredilmiştir.”¹⁶⁸

¹⁶⁷ *Anatoli* 5375, 27 Ağustos 1896.

¹⁶⁸ *Anatoli* 5376, 28 Ağustos 1896.

Eylül ayına gelindiğinde, İstanbul olayları sonrası özellikle 10-15 Eylül aralığında Anadolu'da yoğunlaşan olaylar esnasında iç ve dış kamuoyunun bilgilendirilmesine yönelik girişimlere öncelik verildiği görülmektedir. *Anatoli* sayfalarında, güvenlik güçlerinin baskın sonrası ele geçirdikleri patlayıcı ve silahların ele geçtiği gün itibariyle sınıflandırılarak yayımlandığı ve bu konuda oldukça geniş bilgiler verildiği irdelenmiştir. Gazetede yer aldığı sıra ile yazılanlar aşağıdaki gibidir;

“Ermeni fesatçıları elinden alınıp hane ve meskenlerde ortaya çıkan bomba, tabanca, tüfek, bıçak vesaire gibi alet ve silahlar ile bazı elbiseler Tophane-i Amire'ye teslim edilerek kamuoyunun ileri gelenleri ile gazetecilere onar kişilik gruplar halinde teşhir edilecektir. 15 Ağustos günü ve sonrasında Osmanlı Bankası'ndan 11 kilo 400 gram dinamit barutu, 48 kapsüllü el bombası, 25 dinamit fişeği, 5 deste kapsül, 100 tabanca mermisi, 1 kutu humbara kapsülü, 1 boş çanta, 4 metre dinamit fitili 10 kutu mermi kapsülü uzun kutu içinde bir kibrit ve 7 humbara ele geçmiştir.”

Samatya polis merkezi bazı Ermeni hanelerinden 15 Ağustos günü alınan, Samatya Ermeni mektebinden daha önce alınıp merkezde bulunan, sabun kalıbı şeklinde 16 kapsüllü bir humbaradan iki yuvarlak biri 20 diğeri 30 kapsüllü, kuyumcu delalı Misak hanesinden 5 humbara sabun kalıbı şeklinde kapsülsüz çıkarılmış, Yamacı Simon'un hanesinden sabun kalıbı şeklinde 16 kapsüllü dinamit 5 küre şeklinde 25'er kapsüllü humbara ve iki kurşun dolu Altıpatlar. Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir.

17 Ağustos'ta Bahriye Nezareti dairesine gönderilen, Dolapderesi'nde Ermeni milletinden derdest edilen Agop'un üzerinde çıkan küre şeklinde bir humbara. Samatya, Sulumanastır'da dökmeçi Dikran'ın bahçesi ile yazmacı Haçık'in hanesinde ortaya çıkan biri kapsüllü diğeri kapsülsüz 2 humbara ile ertesinde Dikran'ın tavuk kümesinde 1 adet kapsülsüz humbara ele geçmiştir.

23 Ağustos'ta bir humbara, Hasköy'de Ermeni kilisesinden; 30 Ağustos günü dinamit ve lağmandan 5 humbara, kilisenin müzakere odası döşemesi altından bir humbara, Samatya'da Mirahor caddesindeki Rum kilisesinin bitişiğindeki arsa içinde çalılar arasında; 30 Ağustos Cuma günü bulunan dinamit dolu humbara bir sabun kalıbı şeklinde 16 memeli ve kapsüllü ele geçmiştir. Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda Karnaval Sokağı'nda Ermeni milletinden Oskoki kadının hanesindeki mahzen içinde; 7 Eylül Cumartesi günü içi dinamit dolu 5 adet humbara küre şeklinde memeli kapsülsüz, 12 küre şeklinde memeli ve kapsüllü humbaralara mahsus 11 paket meme tahminen 1500 adet kadardır. Dinamit kapsülü 3 kutu, potasyum klorat 50 gram, 1 kutu adi kapsül, 20

metre pamuklu fitil, katranlı nitrogliserin yüklü ince şişe 18 adet, matbaa hurufatı 1 paket, Revolver fişegi beher pakette 50 adet vardır, 12 kutu, 9 santimetre çapında, cem'an yekûn humbara adedi 183.”¹⁶⁹

“16 Ağustos'ta Samatya'da meyhaneci Karniç hanesinden 1 tabanca ve 10 mermi; 17 Ağustos'ta Kadıköy'de Avedis hanesinden 1 tabanca ve 5 adet mermi; 18 Ağustos'ta Samatya'da kuyumcu Muhurtas'ın hanesinden 1 adet tabanca; 29 Ağustos'ta Hasköy'de Ermeni Kilisesi okulunda 11 tabanca ve 200 mermi ile bir kama, Kömürçü Agop'un hanesinden bir Kama bir Beylik kasatura, Samatya'da matbaacı Sahak'ın hanesinden 2 tabanca 50 mermi; 5 Eylül'de Üsküdar'da İcadiye'de terlikçi Stefan'ın hanesinden 9 tabanca 100 mermi; 6 Eylül'de Üsküdar'da Bülbülderesi'nde berber Frankuli'nin hanesinin bahçesinde 4 tabanca, 50 mermi ve Üsküdar'da Serkis ve Mikail'in dökmehanesinde 1 baskı makinesi, 3 humbara modeli, 10 humbara tabası, 2 tornavida, 10 humbara somunu, bombaların içine yerleştirilen demir parçaları, bomba nakliyyeye mahsus 2 adet çanta, Kuzguncuk'ta Stefan'ın hanesinden 2 tabanca, 1 kama, 4 takım elbise; 7 Eylül'de Beyoğlu'nda Karnaval Sokağı'nda Oskopi kadının hanesinden 600 mermi, 1 humbara tabası, 3 tornavida, 1 dinamit fişegi kalıbı, 11 paket humbara memesi 1600, 1 adet matbaa makinesi, matbaa hurufat ve edevatı sairesi, komite katogikosunun mührü, 79 pervaneli anahtar, maymuncuk, 10 adet 1'den 10'a kadar rakam basmak için numarator, 2 adet fişek doldurma makinesi, 46 av fişegi ve kovanı; 8 Eylül'de Beyoğlu Kilisesi papazlarından Tatyos'un hanesinden 2 tabanca, 10 mermi ve Beyoğlu'nda Balıkçı Artin'in hanesinden 1 tabanca; 10 Eylül'de Üsküdar'da Selamsız'da Ermeni Kilisesi başpiskoposu Kirkor Efendi tarafından kilise hademesinden Bozant'ın dolabında 2 kama, 1 bıçak, 116 iğnesiz, 21 iğneli tabanca mermisi, 1 boş fişek, 1 tabanca ile adı geçen kilisenin bahçesinde 1 sabun kalıbı şeklinde kapsülsüz dolu bomba.”¹⁷⁰

5382 sayılı nüshada yer alan ikinci haber ise kamuoyunu bilgilendirme yolunda izlenen yönteme, nezaret etmesi kararlaştırılan isimleri paylaşması yönüyle dikkati çekmektedir;

“Ermeni Fesadcılarından Zuhur Eden Esliha ile Humbara Vesaire: Ermeni fesatçılarından ele geçen bomba silah vesaire Tophane'de teşhir olunmaktadır. Bugüne kadar ileri gelenler ve gazeteciler içeri alınarak müşahede etmelerine izin verilmiştir. Yabancı ziyaretçilerin tercümanlık vazifesi Sevkiyat Komisyonu Kaymakamı Asım

¹⁶⁹Anatoli 5381, 10 Eylül 1896.

¹⁷⁰Anatoli 5382, 10 Eylül 1896.

Bey Efendi ile Tophane yaverlerinden Kolağası İsmail Bey ve Mümtaz Bey ile Topçu Yüzbaşı Mehmet Bey ve istihkam zabitanından Yüzbaşı Galip Bey Efendiler ifa etmektedirler.”¹⁷¹

5384 sayılı nüshada Ermeni ihtilalcilerin liderlerinden Tomayan'ın Berlin'de başına gelenlerin yanı sıra Rusya'nın baştan savması ve Fransa'nın ise mevcut statükonun korunmasına yönelik istekleri, bir sonraki nüshada (5385) ise başka bir gazeteden alıntılanarak yayımlanan metinde komitecilerin aralarındaki haberleşmeyi gösteren mektupdan bir parça okunmaktadır;

“Ermeniler ve Hareketleri: Merzifon mektebi eski öğretmenlerinden iken Memalik-i Şahane'den def edilmiş olan Tomayan adlı şahıs halihazırda Berlin'de bulunduğu fakat yakında sınırdışı edileceği Almanya hükümeti tarafından bildirilmiş. Rusya hükümeti Ermeni fesadının Dersaadet'de ika ettikleri karışıklıklardan sonra Rusya'ya iltica eden Ermeniler de kabul görmemiş, sonrasında Romanya'ya firar edip oradan Rusya'ya girmek amacıyla olanların teşebbüsleri reddedilmiştir. Fransa ve Rusya hükümetlerinin doğuda mevcut durumu muhafaza politikasını devam ettirecekleri bildiriliyor.”¹⁷²

“Ermeni Fesadçıları: Refikimiz *Konstantinopolis* gazetesi evvelki günkü nüshasında Uncuyan Apik Efendi serlevhası ile aşağıdakileri yazmıştır; Galata'da iki kilisede ve mektep odalarında bulunan bomba ve silahlar için adı geçen kilise Uncuyan Apik Efendi'nin nezaretinde olduğundan adı geçen kişi tutuklanmış ve üzerinde birçok evrakı muzırca ele geçmiştir. Adı geçen mektebin Taşnaksutyun komitesinin merkezi olduğu anlaşılmıştır. İşbu evraktan en önemlisi komite tarafından adı geçen şahsa gönderilen evraklardır ki tercümesi aşağıdadır;

Dersaadet'deki Taşnaksutyun Ermeni İhtilal Komitesi şube reisi efendi, merkez komitenin emri üzerine zatınız ile vuku bulacak mülakat 14 Nisan Pazar günü 6 civarındadır ki bendenizi hanenizde bekleyeceksiniz.”

Hükümet-i Seniyye tarafından bu kadar nimetler görmüş Apik Efendi'nin nankörlüğü artık su-i dereceye varmıştır.”¹⁷³

“Osmanlı Bankası idaresinde 15 Ağustos günü vuku bulan hadiseyi malum yere şecaat ve cesaret gösteren görevli ve memurlara bir hatıra olmak üzere bir tarafında Bank-i

¹⁷¹*Anatoli* 5382, 11 Eylül 1896.

¹⁷²*Anatoli* 5384, 12 Eylül 1896.

¹⁷³*Anatoli* 5385, 13 Eylül 1896.

Osmani diğer tarafında 11 Ağustos 1869 hatırası için diye yazılı birer altın saat hediye edilmiş.”¹⁷⁴

“Dahiliye Nezareti tarafından verilen emir üzerine başka isim ile aranan memalik-i ecnebiye firar eden Ermeni fesatçıları ile canilerinin firarları men olunmuştur. Rusya mezhepler bakanı memurlarından Mosilor Bey, Pazartesi günü talimat-ı mahsusa ile Eçmiyazin'e gitmiş ve Ermeni riyaseti ile mülakat edecektir.”¹⁷⁵

Haberin devamında ise 15 Ağustos'ta Samatya'da İğneci Artakin ile Dellal Misak'ın hanelerinden birer tabanca, Sulumanastır'da kız mektebi muallimesi Agoni'nin dolabında üç tabancanın ele geçtiği okunmaktadır.¹⁷⁶ 5386 sayılı nüshadaki haberde, Tomayan ve arkadaşlarının Avrupa ülkelerinin birinden ötekine nasıl sürüklendikleri ve toplanma çabalarına Yunanistan'ın karşı çıkışı ile Ermeni Patrikhanesi'ndeki gelişmelere dair aşağıdaki haberler yer almaktadır:

“Anadolu vilayetlerinde bazı uğursuzluklar zuhur ettiğine dair cereyan eden rivayet tekzip olunur. Sabık muallim Tomayan efkâr-ı fasidelerinin Almanya'da ileri gitmeyeceğini anlayarak İngiltere'ye gitmiş ise de oradan da sınır dışı olacakları aşıkardır. Diğer iki Ermeni dahi Fransa'dan sınırdışı olunarak İsviçre'ye gelmişler ise de, hakikatte refikimizin yazdığına göre orada da yer yurt bulamayarak köpekler gibi dolaşa dolaşa telef olacakları umulmaktadır.”¹⁷⁷

“Ermeni Patrikhanesi kaymakamı Partogimos Efendi ve Muhtelit Meclis azaları Avram Paşa ve Hariciye Nezareti Müsteşarı Artin Dadyan Paşa müzakere etmişlerdir, evvelki gün Patrikhane meclis-i muhteliti toplanmış bugün ise müzakerata devam olunacaktır.”¹⁷⁸

“Memalik-i Şahane-yi Osmaniye'den def edilen Ermeni fesatçılar Makedonya'da bu durumdaki eşkıya çeteleriyle birleşmiş ve birtakım karışıklıklara sebebiyet vermek niyetinde olduklarından Yunan hükümeti bu gibi şahısları kamilen memleketin haricine def etmeye karar vermiş.”¹⁷⁹

“Ermeni fesatçılarına iltimas eden İngilizlerin efkarına karşı, Londra'da Avam Kamarası'nın muhafazakar üyelerinden James Lowter, Şehremini'ne yazdığı bir

¹⁷⁴Anatoli 5385, 13 Eylül 1896.

¹⁷⁵Anatoli 5385, 13 Eylül 1896.

¹⁷⁶Anatoli 5385, 13 Eylül 1896.

¹⁷⁷Anatoli 5386, 21 Eylül 1896.

¹⁷⁸Anatoli 5386, 21 Eylül 1896.

¹⁷⁹Anatoli 5386, 21 Eylül 1896.

mektubunda, Ermeni fesatçılarının asker, polis ve bunca masumlara karşı irtikap ettikleri cinayeti tamamı ile izah etmiş.¹⁸⁰

“İki Ermeni serserisi Memalik-i Şahane'den sınır dışı edilecek olup Marsilya'ya gidecekler imiş, fakat nereye çıkacakları sual olduğunda Amerika kuzeyine demişler ve Amerika'ya giden bir vapura rakip olmuşlardır. Fakat kaptan bunlardan şüphelenip ödemeleri gereken 125 frankı istediğinde veremediklerinden ceplerinde bir paraları bile olmayan bu sefiller sürüne sürüne nihayet Paris'e gelirler ve Aziz Lazaros istasyonunda dilencilik ettikleri halde polis memurları tarafından derdest olmuşlardır.”¹⁸¹

Devlet-i Âliyye'ye sadık Ermenilerin çoğunluğu Osmanlı Bankası'na yapılan baskından ve takip eden olaylardan büyük üzüntü duymuşlar, Ermeni patrik kaymakamı da olaya dair rahatsızlığını dile getirmiştir. Olaylara karışan kişilerin “Hazreti İsa namına” Hıristiyanlıktan aforoz edilmeleri, mücadelenin boyutlarının geldiği noktayı göstermesi yönüyle değerlendirilebilir. Ayrıca baskın karşısında Ermeni Kilisesi'nin devletin yanında tavır alışı da aşağıda okunabilmektedir;

“Ermenîlerin kısm-ı azamı hükümet-i seniyyeye sâdik oldukları cihetle vatandaşlarının harekât-ı mücrimâne ve şenâ' atkârânelerinden ol derece müteessir ve müteessif olmuşlardır ki Ermenî patrik kaymakamı dünkü iğtişâşâtın fail ve muharriklerini Hazreti İsa namına aforoz eylemiştir. Kaymakam-ı müşârünileyh kilisece ittihâz olunan işbu tedbiri hükümet-i seniyyeye tebliğ eylediği sırada keyfiyetin gazeteler vâsıtasıyla resmen ilan edilmesini dahi rica eylemiştir.”¹⁸²

Yine 5386 sayılı nüshada, Ermenilere yakınlığı ile bilinen yabancı basından ihtilalcileri yeren satırlar, Filibe'de sınırdışı edilen ihtilalciler, Sivas'tan gelen haberlerin konsoloslarca tekziplerine dair haberler okunmaktadır.

“Ermeni Fesadçıları: İngiltere'de çıkan *Pall Mall* adlı gazete Ermeniler için şunları yazıyor; Ermeniler humbara atmak, bankalara hücum etmek gibi hareket-ı vahşiyane bulundukça bizden hiçbir şey beklemesinler.

Bazı ecnebi gazetelerinde Sivas vilayeti dahilinde Bünyan karyesinde karışıklık çıktığı yazılmışsa da düvel-i muazzama konsolosları bunu red ve tekzip etmişlerdir.

Filibe'ye gitmiş olan Ermeni fesatçıları rahat durmayarak Bulgaristan'da eksik olmayan

¹⁸⁰ *Anatoli* 5386, 21 Eylül 1896.

¹⁸¹ *Anatoli* 5386, 21 Eylül 1896.

¹⁸² BOA, Y.PRK.HR., 22/22 , aktaran; Ülkü, a.g.t., s. 80.

komiteler ile birleşip hududu geçmek niyetinde bulduklarından Sofya'dan gelen emir üzerine tamamı şehirden çıkarılmış bulunmaktadır.”¹⁸³

İstanbul'da bunlar olurken, Almanya'nın Hamburg kentinde yaşayan Osmanlı tebaasından Rum tüccarların Almanya'da örgütlenen ihtilalcilerden utandıkları, yaşanan tüm bu olayların hükümete olan bağlılıklarını arttırdığı yazılmaktadır;

“Ermeni Fesadçıları: Hamburg'da ikamet eden Osmanlı tebaası Rum tüccarların orada Almanya'nın sair mahallerinde ikamet eden Ermeni erbab-ı fesadı tarafından kurulan fesad cemiyetinden dolayı teessüf hissetmekte olup günden güne Hükümet-i Seniyye'ye olan bağlılıklarının bir kat daha arttığı bildirilmiştir.”¹⁸⁴

Ermeni Patrikhanesi'nde ise Kaymakam Efendi'nin huzura kabul edilışinin ardından Genelkurmay Başkanı Rıza Paşa'ya yaptığı ziyaretin haberi okunmaktadır;

“Kaymakam Partogimeos Efendi, Cuma günü Mabeyn-i Hümayun'a giderek bazı ifadelerde bulunmuştur. Dün 8 buçukta Bab-ı Seraskeriye'ye gelerek serasker devletlü Rıza Paşa hazretlerini ziyaret etmiş.”¹⁸⁵

Eylül ayına ait son haber, 5389 sayılı nüshada firarileri hedef alan resmi tebligat niteliğinde olan haberdir. Yaşanan olaylardan sonra yurt dışına çıkanlar, çıkmaya çalışanlar ve çıkıp da geri dönmek isteyenler için verilen süre ve izlenmesi gereken usul ile geri dönüşü mümkün olmayanlar açıklanmaktadır;

“Ermeni Firariler: Tebligat-ı Resmîye: Hadise-i malumeden sonra İstanbul'daki Ermeni cemaatinden aileli ve ailesiz, işli ve işsiz birtakım insanların öteye beriye hicret etmekte ve birtakım serserilerin de bertakip ile Anadolu vilayetine gittikleri görülmüştür. Erbab-ı gazez güya memlekette asayiş ve emniyetin ıslahına atf ile birtakım isnatlar duyulmuştur. Ülkeden ayrılarak Avrupa'ya gitmek isteyenlerin kimlik kartlarına bir daha Memalik-i Şahane'ye gelemeyeceklerine dair ibare konulacağı, memlekette kalmak isteyenlerin ilan tarihinden 1 buçuk, bir mani var ise en fazla 2 ay zarfında yerli yerine avdet ettikleri halde Saltanat-ı Seniyye'nin Avrupa'da bulunan sefarethanelerine müracaatla memalik-i mahruseye dönmenin mümkün olacağı, Avrupa'ya giderek pasaport almış Osmanlı Ermenilerinin ecnebi Ermenisiyiz gibi ifadelerine ehemmiyet verilmeyeceği, iş bu kararın 20 seneden bu yana hicret eden Ermenilerin tamamını kapsadığı, bu dönüşler esnasında erbab-ı fesadın tekrar

¹⁸³ *Anatoli* 5386, 21 Eylül 1896.

¹⁸⁴ *Anatoli* 5387, 24 Eylül 1896.

¹⁸⁵ *Anatoli* 5387, 24 Eylül 1896.

memlekete girmelerine müsaade edilmeyecektir.”¹⁸⁶

Ekim ayında yayımlanan, Ermenileri konu alan haber sayısı dokuzdur. İskenderiye'de ve Amerika'da firarda bulunan Ermenilerin durumları ve yol açtıkları meseleler okunmaktadır.

“Ermeni Firariler: İskenderiye'ye firar eden bir hayli Ermeni aç, susuz, parasız ve pulsuz ötede beride sürünüyor. Amerika'nın Washington şehrindeki iki Ermeni firarisi yangın çıkarmaya teşebbüs ettiklerinden hapisaneye atılmışlardır.”¹⁸⁷

Çalışmamız esnasında görülmüştür ki Müslüman nüfustan da eşkıyalık yapanlar bulunmaktadır;

“Bir zamandan beri itaat yolundan ayrılarak vergilerini vermemek ve hükümete itaat etmeyen ahalinin asayişini ihlal etmek gibi harekate girişen Peşter eşkiyasının daire-i itaate alınması için asker gönderilmiştir. Reisleri olan Selim Ağa yaralı, oğlu ve birkaç diğeri maktul olduğu halde dağa çekilmişler ise de yapılan takip sonucu itaate mecbur olmuşlardır.”¹⁸⁸

Anatoli'de yer almayan fakat banka baskınından sonra gelen mesajlar arasında eski Ermeni Patriklerinden Horen Aşıkyan'ın mektubu dikkate değerdir. Görev süresi sona ermiş olsa da Ermeni kamuoyu üzerindeki etkisi nedeniyle yayımlandığını düşündüğümüz mesajda Aşıkyan, Osmanlı Devleti'ne “sadık millet” sıfatı ile sığındıklarını ve asırlardan beri devletin adaletinin yanı sıra ayrıcalıklarına sahip olduklarını söylemektedir. Mektubun devamında Müslümanlar ile güven içinde yaşadıkları, bir süredir gerek içeriden gerekse dışarıdan bazı şahısların araya girdiği ve bu suretle devlete zarar verilmek istendiği okunmaktadır. Aynı mektupta, kimi grupların Islahat kisvesi altında şahsi menfaatlerine çalıştıkları ve devlete hizmet etmekle ilgilerinin bulunmadığına işaret edilirken, bu gibi şahıs ve grupların sadık Ermeni ahaliyi hiçbir zaman karalayamayacakları, aksine tıpkı geçmişte olduğu gibi ırz, can ve mallarının devlet tarafından korunacaklarına olan inanç ifade edilmektedir¹⁸⁹.

5 Ekim 1896 tarihli 5392 sayılı nüshada “Ermeni Firariler” başlığı ile yayımlanan

¹⁸⁶*Anatoli* 5389, 28 Eylül 1896.

¹⁸⁷*Anatoli* 5390, 1 Ekim 1896.

¹⁸⁸*Anatoli* 5390, 1 Ekim 1896.

¹⁸⁹ BOA, Y.A.RES, 84/8. 14 Eylül 1896 tarihli belge. aktaran; Ülkü, *a.g.t.*, s. 53.

haberde, Berlin'de yayımlanan *Lokal* isimli gazetenin Miladi 3 Eylül tarihli nüshasından şöyle bir alıntı yapıldığı görülmektedir;

“Hükümet-i Seniye tarafından asayişin devamı ve takviyesi için sarf buyurulan himmet ve gayret belli ettikten sonra sınırdışı edilen Ermeni fesadcıların Payitaht'ta fenalık edebilmek için bundan sonra Dersaadet'e hiçbir yol ile gelemeyeceklerdir” denen haberde, bu gazetenin özel muhabiri bazı ecnebi gazetelerinin yalan yanlış yayımlarına şöyle özet bir cevap vermektedir: “İnsaf ile davranmış olmak için şurası akıldan çıkarılmamalıdır ki Ermeni vukuatında Türklerin kabahati olmayıp mesuliyet Ermenilere aittir. Türkiye'de biz Avrupalılar kemal-i emn-u istirahatle yaşıyoruz. Ermeni hadisesi esnasında bile hiçbir Müslüman görülmemiştir ki Avrupalılara taarruz etmiş olsun. Biz burada memnunen yaşıyoruz ve en iyi yiyecekler ile beslenip para, vergi vermiyoruz. Biz Avrupalılar, Ermeni hadisesi esnasında yine emniyet içinde bulunuyorduk.”¹⁹⁰

Miladi 19 Ekim tarihli 5393 sayılı nüshada “Ermeni Fesadcıları” başlıklı haberde tehditçilerin Ermeni ileri gelenlerini nasıl tehdit edip para istediklerine dair bir örnek ile aralarında idam da bulunan cezalara dair yeni kararlar yer almaktadır;

“Küçük Pangaltı Caddesi'nde sakin dava vekillerinden Avedis Kololiyan Efendi'nin evvelki akşam hanesinde bulunduğu sırada bir Ermeni fesatçısı gelerek kapıyı çalmış ve kapıyı açan ev sahibinin mahdumuna "Avadis Efendi burada mıdır?" diye sorduktan sonra bir mektup bırakmak istemiş fakat durumdan şüphelenen evin mahdumu mektubu reddederek kişiyi de kovmuştur. Fakat ertesi akşam sokak kapısı aralığından bir zarf atılmış ve bu zarf açıldığında komite tarafından talep edilen miktarın verilmesi aksi halde Kololiyan Efendi'nin hayatının tehlikede bulunduğu tehdidinden ibaret olduğu görülmüştür. Beyoğlu Mutasarrıflığı'na müracaat eden Kololiyan Efendi tehditnameyi takdim etmiştir.”¹⁹¹

“Evvelki Pazar günü akşamı memurların Kololiyan Efendi'nin hanesinde mevcut oldukları bir esnada saat 1 ile 2 arasında kapı çalınır. Kapı açıldığında Ermeni bir genç şahısla iki arkadaşı içeri girerler. Neden geldikleri sual olduğunda genç Ermeni ile iki arkadaşı bıçak ve silahlarını çıkararak polis efendilerin üzerlerine saldırıp birçok yerlerinden yaralamışlardır. Sokak kapısı önünde yaralamayı gerçekleştirdikten sonra firar edip kaçmışlardır. Yaralanan polis memuru Mahmut ve Nuri Efendiler tedavi için hastaneye nakil olmuşlar ve doktorlar tarafından icra kılınan muayenede Nuri

¹⁹⁰Anatoli 5392, 5 Ekim 1896.

¹⁹¹Anatoli 5393, 7 Ekim 1896.

Efendi'nin hayatından kat-i ümit edildiği işidilmiştir.”¹⁹²

“İrade-i Seniyye ile teşekkül etmiş olan mahkeme-i fevkaladede cereyan etmiş olan muhakemeleri neticesinde Galata'da bulunan Wheatley(?) Hanı'ndan geçen Ağustos'un 17. günü asker üzerine bomba ve silah attıkları tespit edilen hammal Nikogos ve Dikran Matyos, Babil Ayia ve Markar Bağdasar ile Vartan adlı şahısların ilişkili oldukları fiil ve hareketleri ceza kanunname-i hümayunun 54. maddesi gereği idamlarına karar verilmiştir.”¹⁹³

“Yine Ağustos'un 14'ünde Çarşamba günü Uzunçarşı başında kahveci Vanlı Agop'un öldürülmesinden dolayı şüpheli bulunan Hüseyin ve bekçi Mehmet'in mahkemesi karara varıp, 174. madde gereği 15 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.”¹⁹⁴

5394 sayılı nüshada yer alan dört paragrafın ilkinde alınan İslahat kararlarının tüm yurt çapında uygulanmasına dair haberler yer almaktadır. Tiflis'te zengin Ermenilerden yardım adı altında zorla para toplanırken yapılan tacizler ve Avrupa kabinelerinin Osmanlı'nın bütünlüğünden yana oldukları yazılmıştır. Son paragrafta ise işlediği suçlardan dolayı hem idam hem de para cezasına çarptırılan Avadis oğlu Ohannik'in haberi okunmaktadır;

“İstanbul'dan *Union Standart* gazetesine şu yolda bir telgraf keşide olunmuştur; “Bazı Vilayat-ı Şahane'ye tatbik edilmesi karar verilen ıslahatın bütün Memalik-i Osmani'ye tatbiki Hükümet-i Seniyyece karar alınmıştır.”¹⁹⁵

“Bir Rus gazetesi diyor ki, Tiflis Ermenileri meyânında geçen sene sonunda zuhur ettiği gibi şimdi de yine fesad hareketlerinin emareleri görülmektedir. Tiflis Ermeni sermayedarlarından Apuvian ile Markaryanların telef olduğu, yine geçenlerde zenginlerden Ermeni milletinden Kevork adlı kişi sokakta taciz edilmiştir. Bundan sonra Tiflis'te yaşayan Aleksiyen Polli Bogos'a da kastedilmiştir. Tiflis Ermeni zenginleri namına meçhul adamlar tarafından sıkı sıkı gönderilen mektupların tamamında para talep edildiği görülmektedir.”¹⁹⁶

“Şark meselesi ile en çok alakadar olan Avrupa kabinelerinin tamamı bugün Saltanat-ı Seniyye mülkiyet ve istiklalini halelden uzak bulundurmak hususunda

¹⁹²Anatoli 5393, 7 Ekim 1896.

¹⁹³Anatoli 5393, 7 Ekim 1896.

¹⁹⁴Anatoli 5393, 7 Ekim 1896.

¹⁹⁵Anatoli 5394, 10 Ekim 1896.

¹⁹⁶Anatoli 5394, 10 Ekim 1896.

hemfikirdirler.”¹⁹⁷

Geçen hafta Salı günü Ermeni fesat komitesinden olan ve Hasköy'de bulunan kendi hanesinden Asakir-i Şahane üzerine silah atan Avadis ile oğlu Ohannik için ceza kanununun 58. maddesi gereği idamlarına ve mahkeme masrafları olan 160 kuruşun tahsiline karar verilmiştir.”¹⁹⁸

15 Ekim 1896 tarihli 5396 sayılı nüshada yayımlanan ‘‘Ermeni Fesadcıları’’ başlıklı bir başka yazıda ise *İkdam*'dan alıntı yapılarak, dış basında yer alan haberlere dair tekziplere ve muhacir Ermenilerin yaşadıkları sıkıntılara yer verildiği görülmektedir. Tekziplerin 5397 sayılı nüshada devam ettiği gözlemlenmektedir;

‘‘*İkdam* gazetesinin yazdığına göre; Cenova'da yayımlanan *Cenova Jurnal* isimli gazetenin sözde tesadüfen bir muhbir tarafından alıp yayımladığı fıkra, güya Anadolu Vilayat-ı Şahane dahilinde Ermenilerin sakin buldukları mevki ve nahiyelerde husususan Van vilayeti ile civarında 1400 hanenin yağma edilip, 354 kapı hanenin yanı sıra kilise ve mekteplerin yandığı ve bundan ziyade telefata vukua geldiği yönünde yapılan haberlerin hiçbir aslı esasını bulunmayıp, sözde muhbir kisvesine sokulan şahsın fesat ve şerlik saikası ile asli vatanlarında barınamayıp Memalik-i Şahane'den firar edenlerden olduğu izah edilmiştir.

Son zamanlarda vukua gelen olaylardan sonra terk-i diyar eden Ermeniler her girdikleri mahallelerde hükümet ve ahalinin hareketlerine dıñar olarak Memalik-i Osmaniye’de nail oldukları nimetlerin kadir kıymetini takdir etmeye başlıyorlar. Bunlardan Bulgaristan'a, Fransa'ya vesair yerlere gidenlerin içine düştükleri zorluklar ve sefaletten dünyaya geldiklerine bile pişman olacak derecede zahmetler çektikleri işidilmiştir. Bu kabilden Londra'da yayımlanan *Daily Messenger* gazetesinin rivayetine göre, bir Flemenk vapuru ile New York'a giden 150 Ermeni fukara, muhacirler hakkında yazılmış olan kanun hükmünü icra edecek akçeye malik bulunmadıkları ve mahalli hükümet tarafından zerre kadar himaye ve yardım bulamadıklarından, yine vapura konularak Avrupa'ya sevk ve iade olmuşlardır. Amerika'da fukarayı himaye için tesis olunan cemiyet-i mahsusa bunları sefaletten muhafaza ve himaye etmek istese de Amerika ahali bunların insaniyet düşmanı rezil bir güruh olduğunu dikkate alarak adı geçen cemiyeti himayeden men eylemiştir. Diğer taraftan eşleri ya da aile bireyleri Amerika'da bulunanlardan gitmek isteyen Ermenilere asla müşkülât gösterilmemesi

¹⁹⁷Anatoli 5394, 10 Ekim 1896.

¹⁹⁸Anatoli 5394, 10 Ekim 1896.

Bâb-ı Âli'den valilere emir buyurulmuştur.”¹⁹⁹

“Cenova'da çıkan *Jurnal* gazetesi güya Eğin'de vuku bulan son hadiselerde kadın ve çocukların kurtulmak için Fırat ırmağına atladıklarını, 15 Eylül günü zuhur eden hadiselerde 800 kişinin telef olduğunu, 600 kapı Ermeni hanesinin yandığını, sefaletin müthiş bir derecede bulunduğunu yazmış (...) Aynı gazete bir süreden bu yana Varna'da Ermenilerce çıkan bir hezeyannamenin (gazete) baş tarafında Ermeni ihtilalcilerinin ahval-i melunelerine dair yazılan yalan yanlış bilgilere yer veriyor. (...) Hükümet-i Seniye tarafından gayret ile yürüyen ıslahat programından dolayı çıkacak karışıklıklardan Ermenilerin sorumlu olacağını, Ermenilerin ötekine berikine suikast ederek cebren para almak ve kan dökmek sûreti ile Avrupa tarafından hiçbir zaman hak kazanamayacaklarını beyan ederiz.

New York Herald gazetesinin Dersaadet'te bulunan muhbirinden haber alarak yayımladığı mufassal mektupta diyor ki; bakın sûreti hal neden ibarettir size nakledeyim. Burada yani İstanbul'da üç büyük sınıf vardır. Birincisi Osmanlılar, ikincisi Rumlar, üçüncüsü Ermenilerdir. Rumlar yalnız Rumlar ile alışveriş ederler, Ermeniler keza Ermeniler ile alışveriş ederler. Lâkin Osmanlılar hem Rumlar hem Ermeniler ile alışveriş ederler. Görülür ki Türklerin bunlara karşı koruyucu yaklaşımı vardır ki hemşehri addedilir ve desteklenirdi. Fakat bugün Ermenilere eskisi gibi rağbet edilmiyor. Ermeniler Eğin'de tekrar bomba atarak fesata başladıkları zaman birtakım İslam hanelerini ateşe vermişler idi. Hak, kendi kötü düşüncelerini kendilerine yöneltmiş, değişen rüzgar ile bu sefer kendi evleri yanmıştı. Şimdiye kadar her nerede bir karışıklık çıkmış ise Ermeniler tarafından çıkarılmıştır.”²⁰⁰

Miladi Kasım ayına gelinmesine rağmen Kumkapı ve Şişli'de yapılan aramalarda silah ve bombalar ele geçirilmeye devam ediyordu. 5401 sayılı nüshada, ihtilalcilerin ne kadar sofistike hazırlıklar içinde olduklarının göstergesi niteliğinde bir haber ile izledikleri saklanma yöntemlerine dair bir paragraf okunmaktadır;

“Ermeni Fesadcıları: Ermeni fesat erbabından ele geçip Tophane-i Amire'ye teslim olunan bomba ve sairenin miktarı aşağıda yazdığı gibidir. 19 Eylül'de Kumkapı'da sakin dikici Mıgır'ın hanesinde 2 adet humbara; 13 Ekim'de Beyoğlu'nun Feridiye civarında Çaylak Sokağı'nda Ehtabit kadının icarında bulunan ve Ermeni anarşistlerden Toros, Mardiros ve Markar isimli fedailerin ikamet ettikleri hanenin mutfağının aralığa bakan kapısına yakın malta taşlarının altından çıkan dinamit ve sair

¹⁹⁹Anatoli 5396, 15 Ekim 1896.

²⁰⁰Anatoli 5397, 16 Ekim 1896.

patlayıcılar bulunmuştur. 14 Ekim'de Şişli'de Mansur Sokağı'nda şarkıcı Sofi adlı kadının evinin bahçesinde çamaşırlığın içinde ve toprakta gömülü olarak bulunan 2 adet memeli yuvarlak humbara bulunmuştur.”²⁰¹

“Ermeni Fesadçıları: Bursa'nın Mudanya demiryolu baş kondüktörü Ermeni cemaatinden Levon'un hanesinde bir telgraf makinası bulunduğu haberi alınmış ve makine zapt edilmiştir. Yapılan sorgulama sonucu dökmeci Kirkor adında birine yaptırıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu dükkanda yapılan aramada 3 adet ağaçtan mamül modeller bulunmuştur.”²⁰²

Ermeni erbab-ı fesadının tuttıkları fesat yolun nihayetinde buldukları halde bir takım garip efkar ve acayip haller ile uğraşıyorlar. Ezcümle Sivas vilayetinden gelen bir telgrafnağmeye nazaran vilayet ahalisinden Koçoğlu Dikran namlı birinin Ermeni fedailere yataklık ettiği hükümet tarafından haber alınarak bir müddet takip altında tutuluyor idi. Anılan şahsın 18 yaşındaki biraderi elinde bir fener ve yanında iki kadın olduğu halde evden çıkıp Eşekçi oğlu Kirkor'un hanesine gittiği ve daha sonra yalnız bir kadın ile evden çıktığı görülünce mahalline haber verilir. Cehalet sabıkası ile bin türlü boyaya giren Ermeni fesatların kadın kıyafetine girmek gibi kahpeliklerden geri durmadığı, kılıkları hükümetin nazar-ı dikkatinden uzak olmamakla beraber tahkikat lüzum görülerek Dikran ve Bogos ile kadın celp olmuşlar. Evvelce doğruluktan sapmışlar ise de nihayet kadın kıyafetinde bulunan şahsın İdare-i Vilayet Meclisi Azasından Nazaret Efendi'yi geçen sene katledip firar eden Ohannes olduğu anlaşılmıştır.”²⁰³

“Ermeni fesatçılarından Fransa'ya gideceklerin Fransız hükümeti tarafından kabul edilmediği malumdur. Geçen gün yani şehir-i hal'in 24 günü Marsilya'ya çıkan 3 Ermeni'nin ne maişet esbabına, ne de muntazam evraka hamil olmadıklarından dolayı Fransa dışına çıkarılmalarına karar verilmiştir. Ermeni erbab-ı fesadından oldukları ve kendilerinden muzır yayım elde edilen iddia heyeti tarafından cinayet ile suçlanan zanlılardan Feşçi Artin, Makaracı Ohannes ve Ovakim'in refiklerinden olup firarda bulunan 23-25 yaşlarında Karabet, tahminen 32 yaşlarında olan diğer Karabet, 25 yaşında Nişan, Serkis ve Rusya vatandaşı manifaturacı Mehran halihazırda ele geçemediğinden mahkeme riyaleti tarafından on gün ek süre verilmiştir.”²⁰⁴

1896 yılı Kasım ayına ait nüshalarda beş, Aralık ayına ait nüshalarda ise altı tane

²⁰¹Anatoli 5399, 22 Ekim 1896.

²⁰²Anatoli 5401, 24 Ekim 1896.

²⁰³Anatoli 5401, 24 Ekim 1896.

²⁰⁴Anatoli 5402, 25 Ekim 1896.

konumuzla ilgili haber yayımlanmıştır. İhtilalcilerin sığındığı yerlerden biri olan Kıbrıs adasında son yaşananlar *Kıbrıs* gazetesinde yayımlanan bir haberdan alıntı ile okunmaktadır;

“*Kıbrıs* gazetesinden okunmuştur; adamıza birçok Ermeni gelmekte olduğu, bu adanın içinde olan fakir hal-i nazarının mütalaaya alınarak buraya gönderilecek Ermenilerin iskanının huzuru bozacağı yazılmıştı. Bu kere alınan malûmat Osmanlı Bankası müdürlerinin delaleti ile Hıristiyan vatandaşlarımızın bazıları arasında bir cemiyet kurulması, buraya gelecek olan Ermenilerin nihayet 1000 aileyi aşmaması ve bunlara da enazından 33 lira ser ianeye malik bulunması hususunun taht-ı karara alındığı anlaşılmıştır. Adamıza daha önce gelen gürhunun bir takımının azar azar gitmekte olduğu haber alınmıştır.”²⁰⁵

İstifa eden eski patrik İzmirliyan'ın yerine II. Meşrutiyet'e kadar görevine devam edecek olan Ormanyan'ın seçildiği günün haberi ise 5405 sayılı nüshada verilmektedir. Seçimden iki hafta sonra ise seçimin tasdikine ve huzura kabule ilişkin gelişmelerin haberlerine yer verildiği görülmektedir;

“Ermeniler Patrikliği İntihabı: “Evvelki gün Kumkapı'da bulunan Ermeni Patrikhanesi'nde kaymakam Partogimeos Efendi'nin tahtı riyasetinde gerçekleşmiştir. Adı geçen meclisin evvela yeni teşkil olunan ruhani ve cismani meclislerin tasdik dair olarak Adliye Nezareti'nden gelen tezkire kıraat olunduktan sonra iktiza eden meclis teşkil etmiştir. Takiben, meclis patrik intihabı için beş isimli namzet cetveli tertip edilmiştir.”²⁰⁶

“Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin patriklik makamına nasib ve tayinine tasdik olduğundan dolayı Eçmiyazın ruhani riyaseti ile taşradaki murahasalara telgrafla bildirildiği ve evvelki günden itibaren bilcümle Ermeni kiliselerinde patriğin isminin zikrolunacağını Ermeni gazeteleri yazıyor.”²⁰⁷

“Ermeni patriği Ormanyan Efendi dün Bâb-ı Âli'ye giderek Sadrazam, Dahiliye Nazırı, Şura-ı Devlet Reisi ve Hariciye Nazırı Paşaları ziyaret etmiştir.”²⁰⁸

Anatoli'nin 25 Kasım 1896 tarihli nüshasında, olaylardan sonra ülkeden ayrılmak zorunda kalanların geri dönmesi için verilen sürenin uzatıldığı zikredilmektedir;

²⁰⁵*Anatoli* 5403, 2 Kasım 1896.

²⁰⁶*Anatoli* 5405, 7 Kasım 1896.

²⁰⁷*Anatoli* 5411, 23 Kasım 1896.

²⁰⁸*Anatoli* 5413, 25 Kasım 1896.

“Ermeni Fesadçıları: Son vuku bulan hadiselerden sonra Ermeni efradından Avrupa ve sair memleketlere hicret eden Ermenilerin kabule avdetlerine tayin olunan ikinci müddeti dünkü gün hitam bulmuş olduğundan, sonra icabına bakılmak üzere karar-ı sabıkın on gün temdidi için irade-i seniye şeref-südur etmiştir.”²⁰⁹

Araştırmamız süresince *Anatoli* gazetesinde 1896'nın Aralık ayına ait konumuzla ilgili altı haber yayımlandığı görülmektedir. Firariler ile ilgili haberde şöyle denilmektedir;

“Erbab-ı fesattan olup hala firarda bulunan Sivaslı Ohannes ve David'in cinayetle ithamlarına karar verilerek görüldüğü yerde tutuklanarak cezaevine konulmaları için tüm memurlar seferber olmuş.”²¹⁰

1896'nın Aralık ayında okunan bir haberde ise Erzurum civarındaki sınır ihlalleri ile Patrik Ormanyan'ın idaresinde toplanan muhtelit meclislerin geç saatlere kadar sürmesinden anlaşılan uzun toplantılarına dair bilgiler aktarılmaktadır;

“Ermeni Patrikhanesi Ruhani ve Cismani Meclisleri evvelki gün Beyoğlu kilisesinde Artin Paşa hazretlerinin başkanlığı altında içtima etmiş, Patrik Ormanyan Efendi hazretleri fahri olarak riyaset etmiştir. Müzakerat geç vakte kadar devam ederek neticesi dün Adliye Nezareti celilesine işar edilmiştir.”²¹¹

“Ermeni erbab-ı fesadından oldukları sanılan, evlerinde muzır evraklar bulunduğu iddiasıyla aranan ve halihazırda firarda bulunan 4 kişi ile benzer suçlamalarla aranan ve komite üyesi oldukları iddiası ile aranan diğer 5 kişinin halen firarda olması nedeniyle haklarındaki yargılamalar gıyaplarında yapılmıştır. Evvelce Sibiryâ demiryolları idaresinde bulunmuş olan Avadis Zaharof isimli Ermeni geçen Perşembe günü Rusya şimendiferler idarehanesi müdürünün üzerine tabancayla ateş ederek yaralamış, sonra tabancayı kendisine sıkarak telef-i nefis etmiştir. Erzurum'da sınır geçişleri şu son sıralarda Rusya hududunda Asakir-i Şahane üzerine hücum eden Ermeni fesatçılara hakkında Erzurum valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen mufassal mazbatanın mealidir. Geçen Ekim ayının 10. gecesini 22 kişi pür silah Rusya hududundan Memalik-i Şahane sınırını geçerek askerlerin üzerine hücum eylemişlerdir. İşbu vakıya yerel hükümete 6 gün sonra haber verilerek icabeden tedbirler neticesinde icra edilen tahkikat sonrası bu karışıklığa sebebiyet veren eşkiyanın toplam 16 kişi olduğu ve liderlerinin ise meşhur Gervan (Cellat) olduğu

²⁰⁹*Anatoli* 5413, 25 Kasım 1896.

²¹⁰*Anatoli* 5415, 3 Aralık 1896.

²¹¹*Anatoli* 5417, 7 Aralık 1896.

tespit edilmiştir. İşbu fesatçıların maksadı Samsun'a girip orada karışıklık çıkarmak imiş. Bir hücumlarında refiklerinden birisinin telef olduğu, 12'sinin de Rusya toprağına firar ettikleri, 3 tanesinin de çevre köylerde gizlendikleri, yapılan tahkikat sonrası birinin kendi evinde yakalandığı, birisinin Samsunlu, diğerinin Muşlu oldukları anlaşılan ikisi Komansu karyesinde derdest edilmiştir. Bunlardan başka Ermeni fesat komitesine mensup oldukları anlaşılan 3 kişi ve diğer fesatçı reisi olduğu iddia edilen 10 kişi daha derdest edilmiştir.”²¹²

12 Aralık tarihli ve 5419 sayılı nüshada “Ermeniler - Af”, 5426 sayılı nüshada ise “Ermeniler” başlığında çıkan yazılarda, Ermeni Patrikliği ile ruhani ve cismani meclislerinin üyeleri tarafından verilen bir dilekçenin kabul olduğu yazılarak af haberi verilmiş olup bundan başka geri dönmek isteyenlerin yarattığı hareketliliğe değinilmektedir;

“Bir daha olaylara karışmama, ubudiyet hilafında bir hal ve harekette bulunmayacaklarına dair kiliselerde papazların huzurunda yemin verilmesi ve kilisenin kefaleti işbu aff-ı alinin itiş ve karışıklıklardan dolayı Dersaadet ve Vilayat-ı Şahane'de mahkûm ve mevkuf bulunan İslamlar dahi şumullü irade-i seniyye gereğı tahliyelerine emir verilmiştir. Ermenilerden Avrupa'ya ve saire cihetlere hicret edenlere geri gelmeleri için tayin olunan iki ay müddet ve ahiren 10 gün müddet zam edilmiştir.”²¹³

“Avrupa'da ve sair mahallere gitmiş olan Ermenilerin geri gelmeleri için son defa verilen 15 gün müddette 75 gün daha eklenmesi için irade-i seniye.” - “Şimdiye kadar salıverilen Ermenilerin miktarının 450'ye yakın olup, Varna'ya giden Ermeni ailelerinden bazıları geçen Salı günü Dersaadet'e ulaşmışlardır. İrade buyurulan aff-ı umumi üzerine İzmir mahpushanelerinden 10 Ermeninin serbest bırakılması için 1 jandarma vasıtası ile Aziz Stefanos Kilisesi'ne götürülüp Ermeni murahhası huzurunda yemin ettirildikten sonra salıverilmiştir.”²¹⁴

1896 yılının konumuzla ilgili son haberi 5422 sayılı nüshada, 19 Aralık 1896 tarihinde “Ermeni Patrikhanesi” başlığıyla yayımlanmıştır;

“Ermeni Patriği Ormanyan hazretleri refakatinde meclisi cismani azasından birkaç zevat bulunduğu halde bugün Fener'e azimetle Patrik Antimios Efendi hazretlerini ziyaret eyleceklerdir.”²¹⁵

²¹²Anatoli 5418, 10 Aralık 1896.

²¹³Anatoli 5419, 12 Aralık 1896.

²¹⁴Anatoli 5426, 27 Aralık 1896.

²¹⁵Anatoli 5422, 19 Aralık 1896.

Bu haberden sonraki bir ayı aşkın sürede, Ermeni konusunu işleyen herhangi bir habere rastlanmamıştır.

Girit meselesinin kızışmaya başladığı Şubat ayı itibariyle, Ermenilerle ilgili haberlerde en azından olaylara yönelik içerikte azalma görülmektedir. Varna'dan dönenlere ilişkin haber bu ayın tek haberidir;

“Ermeniler: Varna'ya hicret eden Ermenilerden dün de bir hayli kesen nedametle avdet etmişlerdir.”²¹⁶

“Ermenilerden Avrupa ve sair mahallere gitmiş olanlardan avdetlerine tayin olunan müddetin iki ay daha uzatılmasına irade buyurulmuştur.”²¹⁷

Bunlardan sonra 1897'nin Ağustos ayına kadar konumuzla ilgili bir habere rastlanmamaktadır. Türk-Yunan Savaşı'nın çıkması ile meselenin Birinci Dünya Savaşı'na kadar kapanacağı beklenirken, Ağustos 1897'de yayımlanan 5604 sayılı nüshada elimizdeki mevcut literatürde karşımıza çıkmayan önemli bir habere rastlanmaktadır. Olayların 1896 yılında sona erdiğine dair sahip olunan genel kabulü yanlışlayan bu haber, Bâb-ı Âli'nin alt katındaki Teşrifat kaleminin önündeki aralıkta patlayan bombanın sonuçlarını aktarmaktadır. Dört kişinin yaralandığı saldırıda, bir kişinin hayatını daha sonra kaybettiği anlatılmaktadır. Aynı şekilde, Galata'daki Osmanlı Bankası'nda da dört tane fitilli dinamit kalıbı ele geçirildiği yazılanlar arasındadır;

“Ermeniler dünkü Çarşamba günü saat 8 raddelerinde Bâb-ı Âli'nin alt katında teşrifat kalemi önündeki aralık mahalde humbara patlatmış ve bombanın tesiri ile 4 odacı yaralanmıştır ki birisi daha sonra aldığı yaralar nedeniyle vefat etmiştir. Beyoğlu'nda mutasarrıf dairesi önünde bir humbara atılmış fakat patlamamıştır. Yine aynı vakitlerde Galata'da Osmanlı Bankası derununde elinde 4 fitilli bir dinamit paketi bulunan bir Ermeni derdest edilmiştir.”²¹⁸

Ağustos ayına ait son haberde ise, Ermenilerden birkaç kişinin yol açtıkları meselelerden dolayı Romanya ve Bulgaristan'a gidişleri ve başlarına gelecek olası hallere dair bilgi verilirken şöyle denilmektedir;

“Ermenilerden birkaç serserinin geçen gün şehrimizde ika eyledikleri meselelerden

²¹⁶Anatoli 5448, 27 Ocak 1897.

²¹⁷Anatoli 5482, 10 Mart 1897.

²¹⁸Anatoli 5604, 7 Ağustos 1897.

dolayı önce Romanya'ya kaçan Ermeni serserilerin hükümetin girişimleriyle Romanya memleketinden dışarıya tard edileceği dahası her hafta yüzlerce erbab-ı fesadın Romanya toprağından çıkarıldığı gazeteler tarafından yazılıyor. Bulgaristan'da şüpheli 2 Ermeni tutuklanıp taşraya sınır dışı edildiği gibi *Stranca* namındaki Ermeni gazetesi tatil edilmiştir.”²¹⁹

“Geçen gün Bâb-ı Âli, Osmanlı Bankası ve Galatasaray'da silah teşhiri ve dinamit meselesinden dolayı tutuklanan 10 Ermeninin mahkemeleri evvelki günden itibaren başlamıştır. Bunlardan Karabet, Karagöz, Misak adında üç Kayserili Ermeninin Bâb-ı Ali, Galata ve Beyoğlu patirtisinin da müsebbiblerinden oldukları iddia ediliyor.”²²⁰

1897'nin Eylül ayındaki *Anatoli*'nin 5360 sayılı nüshasında, *Novi* gazetesinde yayımlanıp Ermenileri tekzip eden bir haberde;

“*Novi* gazetesinin yazdığına göre Rusya sınırından Türkiye toprağına giren bazı anarşist Ermenilerin kendi kendilerine güya Rusya'ya Adana'yı veriyorlar dese de Rusya resmi gazetesinde bu yönde bir haber görülmemekle beraber haber tekzip edilmiştir.”²²¹

denilmektedir. Bundan bir hafta kadar sonra da Bulgaristan'daki ihtilalcilere karşı atılan diplomatik adımların neticesine yer verildiği görülmektedir;

“Memleketimizde karışıklık çıkarmak üzere birtakım Ermenilerin, Bulgaristan'da birleşerek hazırlık yaptıklarını haber alan prens, imaretin her yanına birer kıta beyanname göndererek, bu rezil şahısların tutuklanarak itibar ve haysiyetini ibraz edemeyen serserilerin Bulgaristan'dan tard edilmeleri emredilmiş. Bunun neticesi olarak Varna'da 35 kadar Ermeni anarşist tutuklanmıştır.”²²²

Anatoli'nin Ekim başında yayımlanan 5641 sayılı nüshasında, Sivas ve Samsun civarlarında eşkıyalık yapan otuz Ermeninin mahalli idare tarafından alınan tedbirler sayesinde reisleri Hosip ile refiki Minas'ın yakalandığı haberi görülmektedir²²³. Ekim ayının 5468 sayılı ilk nüshasında ise Rusya imparatorunun²²⁴ Ermenileri himayesine almasına dair bir haberin “Ermeniler” başlığı ile yayımlandığı görülmektedir;

“Rusya resmi gazetesi İmparator Nikolay hazretlerinin Ermenilere dair bir

²¹⁹*Anatoli* 5616, 22 Ağustos 1897.

²²⁰*Anatoli* 5616, 22 Ağustos 1897.

²²¹*Anatoli* 5630, 10 Eylül 1897.

²²²*Anatoli* 5634, 15 Eylül 1897.

²²³*Anatoli* 5641, 23 Eylül 1897.

²²⁴Gazetede imparatorun adı Rumca hali olan Nikolaos olarak yazılmıştır.

beyanamesini yayımladı. Bu emirnamede Ermenilerin kamilen gerek ruhani ve gerek sair mekteplerinin Rusya Mezhepler Nezaretinin taht-ı nezaretinde bulundurulması lüzumu beyan edilmiştir. Rusya devletinin bu tedbiri ittihaz etmesine sebep Kafkasya'dan malûmat alan gazetelerin yanına bakılırsa, Ermeni mekteplerinde Rusya'nın dostu Türkiye aleyhinde bazı hareketler bulunmasıdır. Havadis Rusya'daki hararetle Ermeni kafalarına biraz serinlik diye Almanya gazeteleri yazıyorlar. Bazı kötü niyetli Avrupa gazeteleri güya Ermenilerin Patrik Ormanyan Efendi'den hoşnut olmadıklarını yazmışlardı. Ayrıca bu babda Patrikhane kilisesinde ve diğer Ermeni kiliselerinde okunan nasihatların pek çok tesir ve fayda hasıl etmiş olduğu beyan ediliyor.”²²⁵

Anatoli gazetesinde Ekim 1897 başında yayımlanan ‘‘Ermeniler ve Romanya Hükümeti’’ başlıklı haberde, yalan haberlerle ve ihtilalcilerle nasıl mücadele edildiğine dair birer örnek daha okunurken, Ekim ayında çetecilerin konu edildiği son haber ‘‘Ermeniler’’ başlığı altında, 5672 sayılı nüshada göze çarpmaktadır;

‘‘Ajans Havas telgraf şirketi Londra'dan alınan havadis olduğunu beyan ile güya Van'da Kürtler ile Ermeni eşrafı arasında birçok münazaralar vuku bularak her iki tarafın külliyetli telefât verdiğini yazıyor. Alafranga 12 Ağustos tarihinde bir telgraf yayımlanmış ise de geçende Acemistan tarafından tecavüz eden bir takım askerlerin şekavetinden ibarettir. Birkaç rezil Ermeni şahıslar tarafından birkaç gün evvel şehrimizde ika edilen hadisede Osmanlı polislerinin gösterdikleri dirayet ve himmet ile beraber payitaht-ı saltanat-ı seniyye istirahatı hiçbir vechile bozulmamış olmasından maada kazanılan muvaffakiyetlerin Avrupa gazetelerinde yazıldığı bildiriliyor.”²²⁶

‘‘Romanya hükümeti artık Ermenilerin Romanya topraklarından köklerini kazımak derecesine kadar teşebbüsâtı şedide ittihazzına karar vermiş olmalıdır ki bu defa Köstence mutasarrıfı anılan şehir ile İstanbul arasında muhaberatta bulduklarını sezmiş olduğu iki Ermeniye gece vakti habersizleyin altı memur vasıtası ile ikamet etmekte oldukları haneden kaldırtıp limana sevk ve vapurla Sulina'ya oradan da Verçorov'a sunmuştur. Bu iki şahsın hanelerinde zuhur eden evrak ve sairî Köstence'deki Osmanlı şebenderine teslim edilmiştir. Kişilerin sürgün edilmesi için elli dokuz lira harcanmıştır.”²²⁷

‘‘İnsan telef etmek ve namus bozmak gibi cinayetlerden başka Ermeniler arasına fesat

²²⁵*Anatoli* 5648, 1 Ekim 1897.

²²⁶*Anatoli* 5652, 6 Ekim 1897.

²²⁷*Anatoli* 5654, 8 Ekim 1897.

tohumu saçmak üzere başlarına topladıkları bir takım şakilerle Tokat, Amasya ve Canik livaları dahilinde eşkıyalık eden Minas oğlu Ohannes ile diğer çete reisi hakikaten rahat üzeri yaşamakta olan ahalinin huzurunu bozmak derecelerine varmaları üzerine bunların vücutlarının ortadan kaldırılması için Trabzon ve Sivas vilayetlerince mutasarrıflıklara telgraf gönderilmiş. Ermeni Hınçak komitesi efradından olan ve bazı zevata komite tarafından tehdit mektupları götürdükleri iddia ve cinayetle itham olunan Ahram vesairenin refiklerinden olup firarda bulunan Sivaslı aşçı Mardiros ile Taksim'de Esayan Kilisesi'nde kandilci Serkis ve yirmi altı yaşlarında Harputlu veya Bitlisli Sorip ile Ohannes mahkemeye on gün içinde gelmedikleri için kanunen aleyhlerinde sonuçlanacağı mahkemece ilan olunmuştur.²²⁸

Anatoli gazetesinin 1897 yılına ait Ermenilerle ilgili son haberleri Kasım ve Aralık aylarından olup, birer tanedir. Son iki haberin ortak yönü, *New York Herald* gazetesinden alıntılanmış olmalarıdır. Kasım ayındaki haberde Erzurum bölgesini gezen bir doktorun görüşleri aktarılırken, Aralık ayındaki haberde başlıkla birlikte misyonerler konu edilirken oldukça çarpıcı ifadelerle rastlanmaktadır;

“Amerika'da çıkan *New York Herald* gazetesi tarafından Anadolu Vilayat-ı Şahane'nin ahvalini tetkik etmek üzere bir heyet irsal etmiş olduğunu ve bu vasıta ile bazı Avrupa gazeteleri tarafından neşr edilen bir takım yalanlar yerini ortaya çıkacak hakikate bırakacağını yazmış idik. *New York Herald* evvelki akşam çıkan nüshasında halihazırda Erzurum'a varan George Hepworth, şu yolda bir mektup yayımlamıştır; Trabzon'un coğrafyasından ve engebeli arazisinden bahsettikten sonra Trabzon'un nüfusunun 42 bin civarlarında olduğunu, bunun yarısının Müslüman, 12 bininin Rum, 8 bininin Ermenilerden oluştuğunu yazıyor. Rumlar fırsattan istifade etmek hususunda gayet mahir olup mallarını gayet fahiş fiyatla satmaya mahirdirler. 1 Ermeni ise 2 Rum'a bedeldir. Anadolu'nun her ciheti tarih nokta-i nazarında ehemmiyet haizdir. Hakikaten buralarda herşey eski vakitleri haber verir. Bundan yirmi asır önce bütün Avrupa'nın gözleri bu taraflara çevrilmiş idi.”²²⁹

New York Herald gazetesinde Doktor George Hepworth imzasıyla kaleme alınan makaleyi, Aralık 1897'de sütunlarına “Misyonerler” başlığı ile taşıyan *Anatoli*'de oldukça dikkate değer ifadeler göze çarpmaktadır;

²²⁸*Anatoli* 5671, 28 Ekim 1897.

²²⁹*Anatoli* 5691, 2 Kasım 1897.

“Amerika’da yayımlanan *New York Herald* gazetesi namına Anadolu’da seyahat etmekte bulunan Doktor George Hepworth’tan alınan son telgrafnamelerin muhteşiyatı az çok insanı ikna edebilir. İşbu gazete telgrafı yayımlarken diyor ki; Ermenilerin misyonerlerle görüşmekte olduğu hakkındaki rivayetlerin tesirinden bahsediyor. Misyonerleri her nerede gördü ise iyilik yapmak uğruna gayret göstermelerine ve her yerde Ermenilerin edip ahlâkını ıslah ve terbiyeye çalışmakta olduklarını söylüyor. Amerikalı misyonerlerin güzel olan amellerine zıd olarak yalnız Avrupa’nın Fransa, İngiltere ve İsviçre gibi muhtelif merkezlerinde yüz bularak meydana çıkan Ermeni karıştıcıları vardır diyor. Muhbirlerimizin ifadelerine göre bütün meselenin doğrusu budur. Muhbirimiz diyor ki, Ermeniler hakkında muhabbet gösteren bazı Avrupalıların Ermeni karışıkçılarını himaye etmeleri Ermeniler için daha iyidir. Çünkü bütün bu karışıklıklardan mesul olan onlardır. Doktor Hepworth bir de şu fikri meydana koyuyor; Ermeniler hiçbir zaman arzularına nail olacaklarını ummuyorlar hatta hatta kendileri için pek fena neticeler verecek olan şu hale bile bile cüret ettiklerini ve Avrupa’ya aldandıklarını söylüyorlar. Ermeniler de bunu pek ala biliyorlar. Ermeniler Türkiye’nin idaresi ile rahat yaşıyorlar. Eğer karışıklık çıkarmaya çalışan reziller ortaya çıkıp da asayiş bozmamış ve halkı taciz etmemiş olsaydılar Türklerin her türlü lütf-u muamelesine ilelebed mazhar olacaklar idi.”²³⁰

²³⁰Anatoli 5707, 13 Aralık 1897.

3. BÖLÜM

ANATOLİ GAZETESİNDEKİ DİNİ VE TOPLUMSAL HAYATLA İLGİLİ HABERLER

Bu bölümde verilen haberler işledikleri konuların ortak paydasında bir araya getirilmiş olup, Ermeni Katolik Kilisesi'ne dair haberler ile din adamlarının sefirler ya da devlet görevlileri ile karşılıklı gerçekleştirdikleri ziyaretlere, Sis Manastırı'na dair gelişmelere, din değiştirme başta olmak üzere toplumsal haberlerin yanı sıra tamirat ve küşad haberlerine, yangın, asayiş ve tarihi eser kaçakçılığı ile ilgili haberlere yer verilmiştir.

3.1 Ermeni Katolik Kilisesi Haberleri

Anatoli gazetesi diğer cemaatler hakkında olduğu kadar Katolik Ermeni toplumunu konu alan haberlere de sayfalarında yer vermiştir. İlk haber 1894 yılbaşı kutlamalarını haber veren metin olup Patrik Azaryan'ın ilişkili olduğu gelişmeler, ziyaretler ve temaslarına değindiği toplamda beş haber bulunmaktadır. *Anatoli*, öncelikle Rum Ortodoks Kilisesi'ne dair haberleri işledikten sonra aşağıdaki satırlara yer vermektedir;

"Ermeni Katolik Patriği rutbetlu Azaryan Efendi, Keldani Patrikvekili Ilia Efendi ve Suryani Kadim Patrikvekili Bols Efendi ve Rum Katolik Patriği'nin Dersaadet vekili hurmetlu Episkopos Mihail Efendiler hazreti liturgos(ayin) gerçekleştirerek dua-i devam-i ömr ve iclal-i hazret-i padişaha yad-u tezkâr kılınmıştır."²³¹

"Ermeni Katolik Patriği Azaryan Efendi hazretleri dahi Sakızağacı'ndaki kilisede ayinde padişah için dua etdiği gibi Beyoğlu'nda Kadim Süryani Episkoposu hürmetlu Bols Efendi tarafından isrâ edilen ayin-i ruhanide tezayud-u ömr-ü ikbal-i şehinşahi

²³¹*Anatoli* 4757, 4 Ocak 1894.

içün dua etmiştir."²³²

“İstanbul Patrikliğine, hürmetlu Antemios Efendi hazretlerinin intihabını tebrik etmek için Etmeni Katolik Patriği rutbetlu Azaryan Efendi, Protosingelosunu(başvekilini), Topotritis Natanil Efendiye gönderip ifa-i tebrik etmiştir. Patrik Azaryan Efendi, Antimos Efendinin şehrimizi vusulünde biz zat ifa-i ziyaret edeceğini vâd etmiştir.”²³³

Gregoryen ve Ortodoks liderliklerine nazaran Romanya, Sırbistan, Fransa ve İngiltere gibi yabancı temsilciliklerle temas halinde bulunduğu intibasını uyandıran iki haber, olayların sonra ermek üzere olduğu 1897 yılına tarihlenmektedir;

“Ermeni Katolik Patriği dün Bâb-ı Ali’de Sadrazam ile ve Romanya sefiri M. Cuvara, Hariciye Nazırı ve Şûra-yı Devlet reisi Paşalar hazretleri ile mulakât itmişler, Hariciye Nazırı ile bâdehu Sırbistan sefiri dahi konuşmuşdur.”²³⁴

“Ermeni Katolik Patriğinin vekili Arslanyan Karabet Efendi geçen Salı gecesi vefat etmeğle, cenaze alayı dün Patrik Azaryan Efendi’nin riyaseti ile gâyet mutantan bir surette icra olunup, bir hayli zevât ile beraber Fransa ve İngiltere sefaretları tarafından gönderilen memurin-i mahsusaya hazır idiler.”²³⁵

3.2 Ziyaret Haberleri

Ziyaret haberleri, bayram ziyaretleri, doğum günü kutlamaları ve göreve getirilmelerin ardından yapılan ziyaretler paydasında buluşmaktadır. Patrik Matyos döneminde ise Patriğin sefirlerle yaptığı görüşmeler dikkati çekmektedir. Gregoryen 24 Şubat, Miladi 8 Mart tarihinde yayımlanan 4778 sayılı nüshada iki haber bulunduğu görülmektedir. Ermeni Patriği Horen Aşıkyan’ın doğum günü nedeniyle gerçekleştirilen kutlamaya giden Patrik vekilinin haberi şöyle verilmiştir;

"Ermeni Patriği Horen Efendi'nin yevm-i mahsusaya hasebiyle bugün sabahleyin Ermeni Patrikhanesi'nde şükür ayini icra edilecek ve patrikhanemiz tarafından tebrik maksadıyla patrik vekili gidecektir."²³⁶

²³² *Anatoli* 4800, 20 Nisan 1894.

²³³ *Anatoli* 4928, 25 Ocak 1895.

²³⁴ *Anatoli* 5472, 20 Şubat 1897.

²³⁵ *Anatoli* 5537, 16 Mayıs 1897.

²³⁶ *Anatoli* 4778, 24 Şubat 1894.

4801 sayılı nüshada Ermeni Patrikhanesi tarafından *Anatoli* gazetesinin de mensubu olduğu Rum Kilisesi'ne Paskalya nedeniyle yapılan ziyaret sütunlara taşınmıştır;

"Paskalya münasebetiyle Ermeni Patrikhanesi tarafından Ekümenikon Patrikhaneye yapılan tebrik ziyaretine mukabeleten bugün patrik vekili Gervasios Orologas Efendi ve Sinod Meclisi başkatibi I. Tantalidis, Kapı Kethüdası Antonios İkiyadis Efendi Kumkapı'da bulunan Ermeni Patrikhanesi'ne giderek Patrik Efendi namına ifa-i tebrik etmiştir."²³⁷

"Ermeni Patriği Matyos Efendi evvelki gün Maarif, Evkaf-ı Hümayun, Maliye, Zaptiye, Defter-i Hakani nazırları ile Şehremini Paşa hazretlerini ziyaret etmiştir. Patrik Efendinin sûreti intihabı Eçmiyazin riyasetine bildirilerek, Tiflis'ten tebrik telgrafı gelmiş. İzmit murahhasası hürmetli Yovakimyan Efendi'nin refakatinde mahalli kilisesi baş rahibi olduğu halde Dersaadet'e gelerek Patrik Efendiyi tebrik etmişler."²³⁸

Haziran 1894'de yayımlanan bir haberde, eski Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendi'nin kapı kethüdası ile birlikte Mabeyn-i Hümayun'a kabul edilerek hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkür edilip ödüllendirildiklerine dair haberin okunduğundan bahsedilmektedir;

"Ermeni Patriği sâbık Horen Efendi Aşıkyan refakatinde Patrikhane Kapı Kethüdası Abraham Bey bulunduğu halde evvelki gün Mabeyn-i Hümayun'a azimetle canib-i velinimet hazret-i Padişah tarafından patrikliği müddetince buyurulmuş olan inayet için beyan-ı teşekkür etmiş, sonrasında Bâb-ı Âli'ye geçerek Sadrazam devletlü Cevat Paşa hazretleri ile Dahiliye ve Adliye nazırlarını ziyaret etmiştir."²³⁹

Anatoli gazetesinin 4851 tarihli nüshasındaki haber 27 Ağustos tarihlidir. Din ve siyaset adamlarının aralarındaki ilişkiye ışık tutan haberlerden biri olan haberde, Ermeni Patrik Kaymakamı olarak seçilen Himayak Efendi'yi tebrik eden Rus elçiliğinden haber verilmektedir; "Ermeni Patrikhanesi Kaymakamı hürmetli Himayak Efendi'yi evvelki gün Rus Sefarethanesi memuriyeti ve yeni görevine seçilmesinden dolayı tebrik etmiş."²⁴⁰

²³⁷*Anatoli* 4801, 22 Nisan 1894.

²³⁸*Anatoli* 4813, 25 Mayıs 1894.

²³⁹*Anatoli* 4823, 18 Haziran 1894.

²⁴⁰*Anatoli* 4850, 27 Ağustos 1894.

Yeni seçilen Patrik Matyos İzmirliyan'ı tebriğe giden elçilik tercümanları ile İzmirliyan'ın devlet erkanını ziyaretleri ve yabancı devlet temsilcileri ile alışlagelmişin dışına çıkan ilişkilerine dair ipuçları okunmaktadır;

"Ermeni Patriği Efendi'yi tebrik için Fransa sefareti ile İngiltere sefaretinin baş tercümanları geçen gün Ermeni Patrikhanesi'ne gitmişlerdir. Ekümenik patrikhanemizden Kapı Kethüdası Antonios İkiyadi Efendi de anılan ziyarete gitmişlerdir. Patrik Efendi dün refakatinde Kapı Kethüdası olduğu halde Şeyhülislam efendi hazretleri ile vükelayı ziyaret etmiştir."²⁴¹

Din adamları ile dünyevi hayatın siyasi temsilcileri olan elçiler arasındaki yakın ilişkiler de *Anatoli* 'nin sayfalarına yansımaktadır;

"İtalya Sefareti Baştercümanı evvelki gün tebrik için Ermeni Patrikhanesi'ne gitmiş ve Patrik Efendi'yi bulamadığından kartvizitini bırakmıştır. Yahudi Hahambaşılığı Kaymakamı Levi Efendi de dün Yunan sefarethanesine gelerek Sefir Mavrokordatos'a iade-i ziyarette bulunmuştur."²⁴²

4935 sayılı nüshada ise din adamlarının siyasiler ile olan ilişkilerinde bu sefer Sırbistan örneğine rastlanmaktadır;

"Ermeni Patriği rütbeli Matyos Efendi dün Sırbistan Sefirine iadeyi ziyarette bulundu. Patrik Efendi'nin ikameti için Kumkapı'daki Hisardibinde bir hane tahsis olunarak içi döşenmiştir."²⁴³

Ermeni Patrikvekili Gabriel Efendi'nin İran Sefarethanesi'ne giderek Patrik Efendi namına sefir cenaplarına resmi karşılamayı ifa ettiği²⁴⁴ve yine bizzat Ermeni patriğinin de İran Sefarethanesi'ne giderek sefir cenaplarını ziyaret ettiği haberleri okunmaktadır²⁴⁵. Yeni seçilen Patrik girişimlerine olanca hızıyla devam etmektedir. İran elçiliğinin adı sıkça duyulmaktadır:

"Ermeni Patriği Matyos Efendi evvelki gün Adliye Nazırını ziyaret ederek bazı meseleler hakkında görüşmede bulunmuşlardır. İran Sefiri Mirza Mahmud Han

²⁴¹*Anatoli* 4912, 2 Ocak 1895.

²⁴²*Anatoli* 4927, 24 Ocak 1895.

²⁴³*Anatoli* 4935, 2 Şubat 1895.

²⁴⁴*Anatoli* 5080, 10 Ağustos 1895.

²⁴⁵*Anatoli* 5093, 26 Ağustos 1895.

hazretleri, refakatinde Başkatibi Ohannesyan olduğu halde dün Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi'ne giderek Patrik Efendi'yi ziyaret etmiştir."²⁴⁶

"Ermeni Patrikhanesi vekili ile Meclis-i Muhtelit azasından ikisi, Pazartesi günü Ermeni Katolik Patrikhanesi'ne giderek Patrik Matyos Efendi namına Patrik Stefanos Azaryan Efendiyi ziyaret etmiştir."²⁴⁷

5258 sayılı nüshada ise Ermeni patriğinin Rum patriğini ziyaret etmesi haberinden hareketle ki çalışmamıza konu ettiğimiz dört yılın içinde görev yapan patriklerden en dışa dönük olanın İzmirliyan olduğu anlaşılmaktadır;

"Ermeni Patriği İzmirliyan Efendi hazretleri maiyetinde Ermeni Patrikhanesi Muhtelit Meclisi azasından Maksut Efendi vesair zevat olduğu halde Patrikhane'ye gelerek bizzat ziyaret etmiş ve dostane surette mülâkat olunup badehu gezmiş ve ihtiram-ı mahsus ile tesil olunmuştur."²⁴⁸

"Ermeni Patrik Kaymakamı Himayak Efendi evvelki gün Adliye Nazırı devletlü Ziya Paşa hazretlerini ziyaret etmiştir."²⁴⁹

"Ermeni Katolik Patriği Azaryan Efendi hazretleri Ocak ayında Roma'ya gidecektir."²⁵⁰

"Ermeni Patriği Ormanyan Efendi hazretleri, Salı günü Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa ve dün öğlenden sonra Fransa sefir cenâplarını ziyaret ve mülâkat etmiştir. Ermeni Patrikhanesi nizamnamesince bazı tadilat icra etmek üzere teşekkül eden komisyon bugün Patrikhane'de toplanmıştır."²⁵¹

Öte yandan şu şekilde gazeteye yansıyan ve misyonerler ile olan temaslara işaret eden dikkate değer 1897 yılına ait bir haber okunmaktadır;

"Ermeni Patriği Ormanyan'ın vekili Gabriel Efendi, Patrikhane Başkatibi olduğu halde Pazar günü Fincancılar yokuşundaki Amerikalıların Bible House dairesine giderek Protestan Cemiyeti Reisi Agop Efendi ile Mister Pete, Patrik Efendi namına iade-i ziyaret etmiştir."²⁵²

²⁴⁶ *Anatoli* 5097, 30 Ağustos 1895.

²⁴⁷ *Anatoli* 5207, 19 Ocak 1896.

²⁴⁸ *Anatoli* 5258, 26 Mart 1896.

²⁴⁹ *Anatoli* 4881, 12 Kasım 1894.

²⁵⁰ *Anatoli* 4881, 12 Kasım 1894.

²⁵¹ *Anatoli* 5492, 21 Mart 1897.

²⁵² *Anatoli* 5446, 28 Ocak 1897.

Banka baskınından hemen hemen tam bir yıl sonra yayımlanan 5608 sayılı nüshada ise şöyle yazıldığı görülmektedir:

“Geçen Cumartesi günü Ermeni Patriği Ormanyan Efendi hazretleri Dahiliye Nazırını konaklarında ziyaret ederek saatlerce mülâkatta bulunmuş. Pazar günü de Kumkapı'daki Patrikhane kilisesinde hazır bulunan halka hitap etmiş ve tebaası bulunmakla iftihar ettikleri Devlet-i Âliyye'ye karşı birtakım yaramazların teşviklerine kapılmamalarını nasihat etmiştir. Bu nutuk, İstanbul ve civarı Ermeni kiliselerinde dahi bir sûreti kıraat olunacaktır.”²⁵³

"Yunan Sefiri Prens Nikolaos Mavrokordatos, Fransa Maslahatgüzarı ve Baştercümanı ile Karadağ Maslahatgüzarı, yanında yerli ve yabancı gazetelerin muhbir ve muharrirlerini ziyaret ettiklerini ve bu ziyarete ilişkin bir fotoğrafın yabancı gazetelerin birinde yayımlandığını yazmaktadır. Devamında ise *Levant Herald* gazetesinin baskın sonrası ele geçen patlayıcıların çoğunluğunun üretim tarzları itibariyle İstanbul'da üretildiği yazmaktadır.”²⁵⁴

3.3 Sis Manastırı Haberleri

Ermeni ruhani dünyasının Eçmiyazın'den sonra en önemli kurumu olan Sis (Kozan) Manastırı ile ilgili iki yıla yayılan süreçte yayımlanan haberler dikkat çeken boyuttadır. Hastalanan Katogikos'un tedavi amacıyla Halep'e gidişi üzerine yerine atanan vekile dönemin Patrik Kaymakamı tarafından yapılan itirazlar ve Osmanlı bürokrasisi ile yürüttüğü lobi çalışmalarının izleri, kullanılan harcırah miktarı bu haberlerde izlenebilmektedir. Adaylığı söz konusu olanların isimlerinin zikredildiği bu haberlerden 19 Temmuz 1895 tarihli ve 5066 sayılı nüshada, İstanbul gazeteleri ile yaşanan alan çatışmasının sayfalara yansımaları gözlemlenmektedir. Seçimlerin tamamlanmasını takiben Sis Manastırı ve civarından yaşanan mala tecavüz girişimlerine karşı Hükümet-i Seniyye'ye gönderilen teşekkür haberleri okunmaktadır.

Eçmiyazın'den sonra en önemli ikinci kurum olan Sis (Kozan) Manastırı riyasetinden, daha sonra ise ölüm haberi olarak okuyacağımız bir hastalığın haberi *Anatoli*'nin 4867 sayılı nüshasında okunmaktadır; "Adana vilayeti dahilinde bulunan

²⁵³*Anatoli* 5608, 12 Ağustos 1897.

²⁵⁴*Anatoli* 5385, 13 Eylül 1896.

Sis Ermeni Manastırı Katogikosu Mıgırđıç Efendi ağır surette hastalanarak Adana'dan Halep'e gitmiştir."²⁵⁵

İlerleyen nüshalarda bu konuya ilişkin gelişmeler paylaşılmıştır. Ekim 1894'te yayımlanan 4867 sayılı nüshadan 1896 Ocak ayında yayımlanan 5198 sayılı nüshaya kadar yayımlanan on haberi aralarındaki ilişkiyi gözlemleyebilmek adına topluca vermeyi uygun gördük. Birkaç gün sonra yayımlanacak olan ikincisi, Mıgırđıç Efendi'nin durumunun iyi olmadığını işaret eden haberdır ve 4870 sayılı nüshada okunmaktadır: "Sis Ermeni manastırı reisinin hastalığı hasebi ile Ermeni Patrikhanesi'nin iki meclisi dün akd-i içtima ederek oraya gönderilecek murahhası intihab etmiştir."²⁵⁶

3 Kasım 1894 tarihli 4878 sayılı nüshada, Sis Manastırı'yla ilgili gelişmeler yansımaya devam etmektedir. Himayak Efendi'nin manastıra seçilen isme nasıl müdahale ettiği okunmaktadır;

"Sis Katogikosu Mıgırđıç Efendi'nin hastalığı biraz iyiliğe yüz tutmuş olmakla tahtına yeni takdis olunmuş bir papazı gözlemci tayin edip mektup ile de bunu Ermeni Patrikhanesi'ne bildirmiş olmakla kaymakam Himayak Efendi "yeni takdis olunmuş genç bir papazın o gibi mühim bir mevkiye münasip olmadığını" işaret ederek burada kaymakamlığa seçilmiş olunan Mamigonian Efendi'yi göndermiştir. Himayak Efendi, Salı günü Bâb-ı Âli'ye gelerek müsteşar-ı sadr-i âli devletlû Tevfik Paşa hazretlerini ziyaret ve badehu Adliye Nezareti'ne giderek devletlû Rıza Paşa hazretleri ile mülâkat etmiştir."²⁵⁷.

19 Kasım 1894'de yayımlanan nüshada ise bir müddetten beri hastalığı nedeniyle Halep'te bulunan Sis Manastırı reisi Mıgırđıç Efendi'nin vefatı üzerine kimin gönderileceğine dair satırlar okunmaktadır;

"Sis Ermeni Manastırı lideri olup bir müddetten beri Halep'te esir feraşe ızdırap içinde bulunan Mıgırđıç Efendi, 75 yaşında bulunduğu halde bu kere vefat etmiştir. Müteveffa 1860'da piskopos tayin olunmuş, 1868'de ise manastır reisiğine seçilmişti." - "Keyfiyet-i vefatı Ermeni Patrikhanesi'nden ba-takrir Adliye Nezareti'ne işaret buyurulup, umurunu muvakkaten idare ve müteveffanın metrukatına nezaret

²⁵⁵Anatoli 4867, 8 Ekim 1894.

²⁵⁶Anatoli 4870, 11 Ekim 1894.

²⁵⁷Anatoli 4878, 3 Kasım 1894.

etmek üzere piskopos Mamigonyan Abraham Efendi'nin gönderileceği bildirilmiştir."²⁵⁸

Sis Manastırı'nda sanki bir şeyler yolunda gitmiyordu. Manastır ile ilgili haberlerde muhtelit meclis tarafından vefat edenin yerine uygun biri seçilene kadar, Piskopos Ohannesyan Kirkoris Efendi'nin Adana'ya gönderilmesine karar verdiği okunmaktadır;

"Ermeni Patrikhanesi meclisi muhtelitinin evvelki gün gerçekleşen toplantısında, vefat etmiş olan Sis Ermeni Manastırı liderinin yerine münasib birinin seçilmesi amacıyla piskopos Ohannesyan Kirkoris Efendi'nin Adana'ya azimetine karar verilmiştir."²⁵⁹

Aynı Kirkoris Efendi'nin, 4988 sayılı 13 Nisan 1895 tarihli nüshadaki haberde, 100 lira harcırah ile yola çıktığı haber verilmektedir; "Sis'e gideceğini yazdığımız hürmetli Kirkoris Ohannesyan Efendi dün gece yüz lira harcırah ile yola çıkmıştır."²⁶⁰

5029 sayılı ve 2 Haziran 1895 tarihli nüshaya göre; Sis Ermeni Manastırı liderliğine aday gösterilenlerin cetvelinden İstanbul Ermeni Patriği Matyos Efendi ile Başpiskopos Melhisedek Efendi'nin isimleri çıkarılarak, yerlerine Başpiskopos Ohannesyan ve Pekmezyan aday olmuşlardır. Seçim, adı geçen kişi ile Kirkoris Alaecyan Efendi arasında geçecek gibi görünmektedir²⁶¹.

"Sis Ermeni Manastırı liderliğine aday gösterilenlerin cetvelinden İstanbul Ermeni Patriği Matyos Efendi ile başpiskopos Melhisedek Efendi'nin isimleri çıkarılarak yerlerine Başpiskopos Ohannesyan ve Pekmezyan namzet dermeyeran olmuşlardır ki seçim adı geçen ile Kirkoris Alaecyan Efendiler arasında olacaktır."

Bir türlü hallolmayan Sis Manastırı meselesine ait gelişmeler devam etmektedir. 5039 sayılı nüsha şu habere yer vermektedir; "Sis Ermeni reisliğine seçilen Üsküdar piskoposu Alaecyan Efendi'nin patrikliğe terfi memuriyet töreni, buradaki Ermeni patrikhanesinde icra olunacak imiş."²⁶²

Yukarıdaki haberin *Anatoli*'de yer almasından bir ay kadar sonra, 5066 sayılı nüshada Sis Manastırı ile ilgili şu gelişmeler okunacaktır:

²⁵⁸*Anatoli* 4884, 19 Kasım 1894.

²⁵⁹*Anatoli* 4936, 4 Şubat 1895.

²⁶⁰*Anatoli* 4988, 13 Nisan 1895.

²⁶¹*Anatoli* 5029, 2 Haziran 1895.

²⁶²*Anatoli* 5039, 12 Haziran 1895.

"Malum olunduğu üzere birkaç nüshalarımızda Sis Ermeni Manastırı liderliğine Üsküdar Piskoposu Kirkoris Alaecyan Efendi'nin tayin olduğunu yazmış idik. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise dünkü sayısında Adana'dan almış olduğu bir telgrafa dayanarak manastırda milli ve mezhebi kurallara uygun olarak gerçekleşen seçimde aynı manastırın başpiskoposu Ohannes Kazancıyan'ın liderliğe seçildiğini ve bu seçim sonuçlarının tüm ruhani liderlere bildirilerek tebriklerin kabul edildiğini yazması üzerine, buna göre ikinci bir seçim gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İstanbul gazetesi bile bu gibi bir fikir beyan ettikten sonra zikredilen fikri daha sonra düzeltse de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi haberini Adana'dan gelen telgrafa dayandırmaya devam ediyor."²⁶³

1896 Ocak ayına tarihlenen 5198 sayılı nüshada yayımlanan teşekkür mesajlarından biri Sis ile ilgili son haberdir. İkinci teşekkür ise Kayseri'den, gasp edilen mallarına geri kavuşan Ermenilerden gelmektedir;

"Beyan-ı Teşekkürat: Sis Ermeni Manastırı idaresinden meskun ruhban ve müteberandan 13 imzalı teşekkür telgrafı Adliye Nezareti'ne, Kayseri ruhban ve ileri gelenlerinden 34 isimce imzalanan bir başka telgraf da Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir." - "Kızıl Manastır'dan gasp edilen ve sonra Osmanlı askeri tarafından geri alınarak sahiplerine iade edilen küçük baş ve yük hayvanından dolayı teşekkür telgrafı başkomutanlığa gönderilmiştir."²⁶⁴

3.4 Din Değişirme ve Himaye Haberleri

Bu dönemde kayıtlarda karşımıza çıkan mezhep değişirme vakaları *Anatoli* sayfalarında da yer almaktadır. Kimi zaman Ortodoksluğa geçiş kimi zaman da Katolikliğe geçiş olarak karşımıza çıkan bu hareketler *Anatoli* sayfalarında seyrek olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, aşağıda görülecek üç haber arasında yaklaşık üç senelik zaman farkı bulunmaktadır. Bunlara ilk örnek, *Anatoli*'nin 4778 sayılı nüshasında okunan ve Trabzon'un Kızıl Kilise köyünden gelen Ortodoks olma yönünde toplu bir din değişirme talebinin haberidir;

"Trabzon vilayeti dahilinde Kızıl Kilise köyünde 100 hane Ermeni nüfusun Ortodoksluğa geçmek istemeleri ve bu amaçla Patrikhane'ye bir yazı yazmaları

²⁶³ *Anatoli* 5066, 19 Temmuz 1895.

²⁶⁴ *Anatoli* 5198, 9 Ocak 1896.

üzerine Synod Meclisi kararıyla gereken işlemleri yapması için Trabzon Metropolitini göndermiştir"²⁶⁵.

Ermeniler arasında Katolik propagandası, bu propagandaya karşı Osmanlı hükümetinin 17. yüzyıldaki direnişinin kırılmasından sonra 18. yüzyıldaki matbaanın etkisiyle büsbütün güçlenmişti. Katolik olan Ermeniler kilise değiştirerek Fransa'ya kapitülasyonlar ile tanınmış olan muafiyetlerden faydalanıyorlardı²⁶⁶. Din değiştirmeye giden sürecin izlerinin sürüldüğü iki haber, Mart 1897'de yayımlanan *Anatoli* 'nin 5485 ve 5498 sayılı nüshalarında okunmaktadır; “Malatya'da yaşayan 450 kadar Ermeni Katolik mezhebine geçti.”²⁶⁷, “Bitlis'teki Katolik cemaatinin hayır cemiyeti Ermeni eytamından 70 kadarının terbiyesini deruhte etmiş.”²⁶⁸

3.5 Toplum Haberleri

Anatoli gazetesinin 1894 yılı Ocak ayında yayımladığı haberde, Ermeni eğitim dünyasının mensubu olup, yarım asırdır öğretmenlik yapan Karabet Yazmacıyan'ın verdiği hizmetlerden ötürü ödüllendirildiği okunmaktadır;

"Elli seneden bu yana muallimlik icra etmekte olan Yazmacıyan Karabet Efendi muallimlik mesleğine duhulünün ellinci sene-i devriyesi olması hasebiyle kendisine münasip bir mükafat verilemsi Ermeni Patrikhanesince karargir olmuştur."²⁶⁹.

Anatoli'nin 4877 sayılı nüshasındaki haberde ise Ermeni toplumunun yetiştirdiği değerleri sayfalarına taşıdığı görülmekte ve o gün için güncel sayılacak önemli bilgiler aktarılmaktadır;

"İlk defa olarak tab olunan Ermeni risalesi “Aztarar” tesmiye olunarak Hindistan'ın Madras beldesinde Şiraz Ermeni Piskoposu Harutyun Şımavonyan tarafından 100 sene evvel neşr olunması nedeniyle yüzüncü sene-i devriyesi icra olunmuştur. Ermeni lisanında neşr olunan bilcümle Ermeni gazete ve risaleleri 31 olup, 12'si Memalik-i Şahane-yi Osmaniye'de, 10'u Rusya'da, 3'ü Yunanistan'da ve İtalya, Avusturya, Fransa, İsviçre, İran ve Amerika'da bir tane tab olunur."²⁷⁰

²⁶⁵*Anatoli* 4778, 24 Şubat 1894.

²⁶⁶Berkes, *a.g.e.*, s. 60.

²⁶⁷*Anatoli* 5485, 13 Mart 1897.

²⁶⁸*Anatoli* 5498, 29 Mart 1897.

²⁶⁹*Anatoli* 4765, 25 Ocak 1894.

²⁷⁰*Anatoli* 4877, 1 Kasım 1894.

18 Ocak 1895 tarihli *Anatoli* gazetesi iki toplumsal haberi aktarmaktadır. Bunlardan ilkinde, Ermeni hayırhanelerin ıslah ve tanzimi maksadıyla patrikhanelerinde bir komisyon teşkil olunduğu²⁷¹ haberi yer almaktadır; “Yedikule’de Ermeni yetimhanesinde bu sefer Patrikhane tarafından 100 kadar öksüz çocuk kayıt ettirilmiştir.”²⁷²

“Avusturya tebaasından ve Ermeni milletinden olup geçende Avusturya’da vefat eden Sevaliye Kontunun terk ettiği vasiyetnamede cenazesinin İstanbul’da defni yazılı olduğundan, İstanbul’a nakli için Avusturya Sefareti ile Ermeni Patriği arasında müzâkerât cereyan etmiştir.”²⁷³

Bunlardan başka gündelik hayattan yüzleri gülümseten içeriği ile Samatya’dan gelen bir habere rastlanmaktadır;

"Evvelki gün saat 11’de Yedikule’den hareket eden Samatya istasyonuna uğramayarak geçmekte olan 49 numaralı katar, istasyon önünden geçeceği sırada dört yaşlarındaki bir Ermeni çocuğu koşarak kaçar iken hattın içine düşmüş ve ezilmesine ramak kalmış iken kampanacı İlia hemen yetişip çocuğu kurtarmıştır." ²⁷⁴

3.6 Tamirat / Küşad Haberleri

Osmanlı Devleti, tebaası olan toplulukların gerek dini gerekse sivil binalarının yapımına ya da tamiratına yardımcı olmuştur. Bunun güzel bir örneği, 1892 tarihli olup Sadrazam Cevat Paşa’dan Mabeyn Başkıtabeti’ne gönderilen belgedir. Belgede Rum ve Ermeni patrikhanelerine yılbaşı yortuları nedeniyle verilen paralar için patrikhanelerin Adliye ve Mezahip Nezareti’ne gönderdiği teşekkür mektuplarının arz olunduğu bilgisi yer almaktadır²⁷⁵. 13 Aralık 1894 tarihli Adliye Nezareti tarafından sunulan arzda, Ermeni cemaatine ait kilise ve mekteplerin tamirat ve tadilatı için verilen 750 lira yardımdan dolayı Ermeni Patrikliği’nin teşekkürü okunmaktadır²⁷⁶. Ermeni Milleti Katolik Patriği Azaryan’ın 14 Kasım 1895 tarihinde

²⁷¹ *Anatoli* 4922, 18 Ocak 1895.

²⁷² *Anatoli* 5484, 12 Mart 1897.

²⁷³ *Anatoli* 5492, 21 Mart 1897.

²⁷⁴ *Anatoli* 4834, 16 Temmuz 1894.

²⁷⁵ 10 Şubat 1889 tarihli belge, BOA, Y.A.HUS, 222/30., C. 11., Belge No: 92. aktaran; Ülkü, *a.g.t.*, s. 43.

²⁷⁶ BOA, Y.MTV., 110/108. aktaran; Ülkü, *a.g.t.*, s. 44.

gönderdiği mektupta ise, Patrikhanenin borçları nedeniyle zor durumda kaldığını söylemesi üzerine, Devlet tarafından 100 bin kuruş maddi yardım yapıldığı görülmektedir²⁷⁷.

Çalışmamızın kapsadığı yıllarda karşımıza çıkan ilk tamirat haberi Kumkapı'da bulunan Ermeni Patrikhanesi ile ilgilidir ve geçici bir süre taşınmaya neden olacak kadar tamirata ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Patriklik hizmetlerinin Galata'da bir kilise binasında verilmeye devam edileceğini haber veren yazıya Şubat 1894 tarihli *Anatoli* nüshasında rastlanmaktadır;

"Birkaç güne kadar Kumkapı'da bulunan Ermeni Patrikhanesi'nin tamiratına başlanacağından patrikhane kalemleri geçici olarak Galata Ermeni Kilisesi'nin yakınındaki daire-i mahsusaya nakil olacaktır."²⁷⁸

Ermeni ruhani dünyasının zirvesi olan Eçmiyazin'e olan Rus ilgisinin bir göstergesi olan bu haber ise dikkati çekmektedir;

"Eçmiyazin'deki Ermeni ruhani riyasetinin idare yeri olan manastırın tamiri için Moskova'da yardım cetveli açılmış. 30 bin ruble toplanmış, bunun 10 binini Zomarian biraderler vermişler. Prens Lazaros da Eçmiyazin'deki Ermeni akademisinde yirmi beş gencin ilim tahsil masrafları için senelik 5000 ruble tahsis etmiş."²⁷⁹

Ağustos ayında *Anatoli* gazetesinde Ermenileri konu alan beş haber yer almaktadır. Bu haberlerde, Ermeni Patriği Efendi hazretlerinin Kınalıada'da yeniden tamir ve inşa olunan Ermeni kilisesinin resmi açılışını yaptığı belirtilmektedir; "Ermeni Patriği Efendi Hazretleri Kınalıada'da yeniden tamir ve inşa olunan Ermeni kilisesi resmi küşâdını yapmıştır."²⁸⁰

1897 yılı Ocak ayına ait ilk haber, 5445 sayılı nüshada yer alarak Varna'ya gidenlerin geri dönüşlerini ve döndükten sonra hasar gören binaların yeniden inşası için ihtiyaç duyulacak kerestenin sağlanmasına dair malumatı vermektedir;

"Son karışıklıklarda Varna'ya hicret eden Ermenilerin birçoğları evvelki gün şehrimize gelmişlerdir. Anadolu Vilayat-ı Şahanelerinde vuku bulan yangınlar esnasında hane ve

²⁷⁷Ermeni Komiteleri (1891-1895), (Ankara: BOA Yayınları, 2001), s. 66-67. aktaran; Ülkü, *a.g.t.*, s. 44.

²⁷⁸*Anatoli* 4776, 18 Şubat 1894.

²⁷⁹*Anatoli* 5053, 4 Temmuz 1895.

²⁸⁰*Anatoli* 5078, 8 Ağustos 1895.

meskenleri harap olanlara en yakın mera ormanlarından meccanen kereste verilmesi irade-i şahanedan olması ile, harap olan mahalleleri adeti ile sahiplerinin isimleri ve iktiza edecek kerestelerin cins ve çeşitleri mahalle meclisi iradesi tarafından keşif edilmesine dair Orman ve Maadin Nezareti'nden icap edenlere tebligat icra kılınmıştır.²⁸¹

3.7 Yangın Haberleri

Miladi 19 Nisan 1894 tarihli, 4796 sayılı nüshada ise Alion sokağında Amerikalı Ermeni bir kadının devletin kıdemli memuru Hasan Efendi'den kiraladığı sigortalı bir evde çıkan yangın konu edilmektedir;

"Yangın, Salı akşamı saat 11 raddelerinde Bakırköy'de Kızıtaşı'nda "Alion" sokağında Ermeni milletinden Amerikalı misafirin bulunduğu Matbaa-i Amire'den Hasan Efendi'nin kiraladığı sigortalı ahşap ev yanarak diğer on haneye de sıçramış sonrasında bastırılmıştır."²⁸²

Langa'da keresteci Kirkor'un evinde çıkan ve çabuk bastırılan yangına ilişkin haber Mayıs ayındaki *Anatoli*'de yayımlanmıştır; "Salı günü saat 5 buçukta, Langa'da Katip Kasım Mahallesi'nde keresteci Kirkor'un hanesinden ateş zuhur etmiş ise de derhal bastırılmıştır."²⁸³

30 Ağustos 1894 tarihli nüshada ise, Haçin'de çıkan yangın sonrası 700 hane halkının yardıma muhtaç olduğu, bu çerçevede zarar görenlere dağıtılmak üzere yardım dağıtılmasına dair Padişah kararının haberi okunmaktadır;

"Haçin yangınında yanan 700 hane halkın ziyadesi ile muhtac-ı muavenet olduğunu işiten Padişah, bunlara da yangın iane komisyonu tarafından bir miktar yardım yapılmasına karar verilmiştir."²⁸⁴

Sıcak geçen 1894 yazının yangın haberlerinden biri de İzmir'den gelir. İzmir'deki Ermeni mahallesinde çıkan yangında iki evin tamamen yandığı, iki evin de hasarla kurtulduğu ve bu yangından doğan zararın tamamı olmasa da büyük kısmının sigorta

²⁸¹ *Anatoli* 5445, 23 Ocak 1897.

²⁸² *Anatoli* 4796, 7 Nisan 1894.

²⁸³ *Anatoli* 4812, 19 Mayıs 1894.

²⁸⁴ *Anatoli* 4851, 30 Ağustos 1894.

şirketince ödeneceğini gazete yazmaktadır;

"Geçen Cuma gecesi İzmir'de Ermeni Mahallesi'nden yangın çıkarak iki hane yanmış, iki hane hasardide olmuştur. Hasar 1500 lira kadar olup 1100 lirası sigorta kumpanyasınca karşılanacaktır."²⁸⁵

Hasköy'de yaşanan bir başka yangın haberinde, yanan hanelerin yüzde 80'inin Ermenilere ait olduğu okunmaktadır;

"Hasköy yangınında yanan hanelerin ikisi İslam, dördü Rum, yetmiş beşi Ermeni ve on beşi Musevi hanesinden ibaret bulunmuştur. Kazazede olan ailelerin otuz bir nüfusu muvakkaten Cezayirlilerin hanesine yerleştirilmiş ve tümünün ekmek vesaire ihtiyaçları tevzi olunmaktadır."²⁸⁶

Yangınlar, Kasım ayında da devam etmektedir. *Anatoli* sütunlarında Belen'de çıkan yangında yanan tekke ve müftünün evi ve ele geçen evraklar ile Divriği ve Arapkir kazalarında tecavüzler yaşandığı haber verilmektedir;

"Belen kazasında 24 Ekim günü çarşıda çıkan yangında çarşının bir kısmı, müftünün evi ve bir tekke yanmış. Çarşıda üç gün sonra kısmen Türkçe ve kısmen Ermenice ele geçirilen bir evraktan hareketle, yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştır."²⁸⁷

3.8 Asayiş Haberleri

Bursa'nın Demirtaş semtinde Ermeni milletinden İraklis'in akşam evinde ailesi ile beraber yemek yerken, saldıran katillerin ev sahibi ile on altı yaşındaki oğlunu öldürdükten sonra zevcesini de yaraladıkları haberi okunmaktadır;

"Geçen Salı akşamı Bursa'nın Demirtaş karyesinde Ermeni milletinden İraklis hanesine iki meşhur şahıs girip yemek yedikleri saatte üzerlerine hücum etmişler ve on altı yaşındaki oğlu ile ev sahibini öldürüp zevcesini yaralayarak firar etmişlerdir."²⁸⁸

²⁸⁵ *Anatoli* 4851, 30 Ağustos 1894.

²⁸⁶ *Anatoli* 4853, 1 Eylül 1894.

²⁸⁷ *Anatoli* 4880, 10 Kasım 1894.

²⁸⁸ *Anatoli* 4916, 1 Ocak 1895.

4858 sayılı nüshada ise, Yemiş İskelesi'nden vapura yetişmek isteyen bir Ermeninin kazayla denize düşerek boğulması haberi ile Yenikapı civarında 50-55 yaşlarında, Ermeni olduğu anlaşılan bir kadının cesedinin bulunduğu okunmaktadır²⁸⁹.

Daha önceleri Rusçuk Ermeni Komitesi reisi iken, Osmanlı hükümetine dehalet ederek yabancı basın kaleminde görev alan ve hükümete birçok yardımı olan Mıgırdiç Tütüncüyan'ın Ermeni fedailerince öldürüldüğü haberine hem arşiv kayıtlarında²⁹⁰ hem de *Anatoli* sayfalarında rastlanmaktadır. Haberin “Vefat-İntihar” olan başlığı ise ayrıca dikkate değerdir; "Ecnebi matbuatı hulefasından olup geçen gün Gedikpaşa'da hanesi önünde yaralanan Tütüncüyan Mıgırdiç Efendi 40 yaşında olduğu halde vefat etmiş."²⁹¹

Hıristiyanlar arasında yaşanan olaylardan birinin haberini Nisan 1895'de okuyoruz;

"15 Nisan Pazar günü İskelebaşı nam mahalde Rum ve Ermeni cemaati çocukları arasındaki kavgaya karışan büyüklerden dördü yaralandığı, kavgaya yetişilmesi üzerine taraflar ayrılarak teskin edildi. Ertesi sabah söz konusu tartışma iki cemaatin erkek ve kadınlarından mürekkep bazı kimseler tarafından canlandırılarak sekiz kişi daha yaralandı. Yaralıların yedisi Ermeni beşi Rum."²⁹²

Özellikle banka baskını sonrası ele geçen silahlardan kısa menzilli olan tabancaların markalarıyla zikredildiği hatırlanacaktır. Miladi 11 Mayıs 1896 tarihli *Anatoli* nüshasında bu sefer uzun menzilli silahların Yalova'da yaşanan bir saldırı haberinin verilmesi esnasında kullanıldığını görüyoruz;

“Yalova'nın Kirazlı karyesi civarında Aprilios 7'inde (7 Nisan'da), Elmalık karyesinden Allahverdi oğlu Nikoli ve arkadaşı Magaro ve Lalelederi karyesinden Kumaş Arakel, Ağaççı Silak oğlu Karabet, Arakel, Nikogos oğlu Karabet ve Vanlı diğer Karabet martini tüfeklerle müsella buldukları halde Cenkelerli Koca Karabet ile refikini köyelerine avdet etmekte iken, derdest edip beygirlerini almışlar ve Karabet'i yaralamışlar, Keyfiyet mahalli hükümete aks edince derhal kuvve-i zabita gönderilerek Arakel'den maadası derdest olunmuş ve onun dahi ele geçirilmesi için takibatı mukteziye icra olunmuştur.”²⁹³

²⁸⁹*Anatoli* 4858, 17 Eylül 1894.

²⁹⁰OBE, C. 32, b. 4. Karacakaya, *a.g.e.*, ss. 137-192.

²⁹¹*Anatoli* 5050, 28 Haziran 1895. Ayrıntılı bilgi için Recep Karacakaya, *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü* (İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul: 2017)

²⁹²*Anatoli* 4997, 24 Nisan 1895.

²⁹³*Anatoli* 5285, 29 Nisan 1896.

Çalışma kapsamına giren yıllarda yayımlanan ve Ermeni milletinden bahseden haberlerden bir tanesi nasıl okunduğuna bağlı olarak oldukça farklı anlaşılabilir bir intihar haberidir. 1895 yazına ait bir haberin başlığı intihar demektir fakat zorla para toplama örneğinde olduğu gibi detay verilmeyişi, haberin çok kısa geçilmesi ve nihayet -miş'li zaman kipinde ifade edilmesi gibi hususları gözönüne alındığında, bunun bir onur intiharı yerine bir soygun cinayeti haberi olma ihtimalini akıllara getirmektedir; “Ayvalık gümrüğünde 33 seneden beri hizmet eden Tokatlı Nazaret çekmecesinden 50 lira ve 30 mecediyenin kayıp olduğu görünce intihar etmiş.”²⁹⁴

3.9 Tarihi Eser Kaçakçılığı Haberleri

19. yüzyılda Avrupa'da sermaye devrimi sonrası biriken sermayenin de etkisiyle başlayan tarihi eser koleksiyonculuğu moda haline gelir ve buna bağlı olarak müzecilik gelişmeye başlar. Nizamnamelerle belli başlı hususları içeren düzenlemeler için 1869'dan bu yana çaba gösterilmişse de ciddi miktarda eserin çıkışı engellenememiştir. 1880'de kurulan, 1891 yılında bugünkü yerine taşınan Müze-i Hümayûn, bu mücadelenin bir sonucudur. Hemen hemen tamamı Osmanlı Devleti'nin arazisinde bulunan Yunan ve Roma tarihi kalıntıları ve eserleri büyük miktarlarda olmak üzere kaçırılır. *Anatoli*'de bu kaçakçılık faaliyetlerine ilişkin haberler okunmaktadır. Kütahya'da ele geçirilen tunçtan yapılmış tarihi bir eser ile ilgili olan haberde, önemli olan şey hususun Osmanlı Devleti'nde uygulanıyor olduğunu göstermesidir. Bu muayene muhtemeldir ki Müze-i Hümayun'da yapılmaktadır;

"Ermeni milletinden Delal Tayrin kızı Armik nezdinde tunçtan mamül bir heykel bulunarak antika diye satmak üzere şuna buna göstermekte iken muayene olunmak üzere şehrimize gönderilmiştir."²⁹⁵.

2014 Haziran'ında Dedeoğaç'ta onuncusu düzenlenen BAFS²⁹⁶ yıllık toplantısında “Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Kaçakçılığının Ortaya Çıkışı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Eski Eser Kaçakçılığı ile İlgili Bazı Belgeler” başlığı altında bildiri²⁹⁷ olarak sunulan çalışmada, yukarıda bahsi geçen nizamnamenin bazı

²⁹⁴*Anatoli* 5079, 9 Ağustos 1895.

²⁹⁵*Anatoli* 4851, 30 Ağustos 1894.

²⁹⁶Balkan Academy of Forensic Sciences (Balkan Adli Bilimler Akademisi)

²⁹⁷Bu makale, 20 Haziran 2014 tarihinde Alexandroupolis (Dedeoğaç) şehrinde düzenlenen

maddelerinin zaman zaman istismar edildiği yazılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasını ve merkezi yönetimin bozulmasını değerlendiren konsoloslar, tarihi eserleri ülke dışına çıkarmak için gereken izinleri alıyorlardı. Muhafaza ile görevli memurların vazifelerini aksatmaları da ayrıca bu makalede işaret edilen hususlardandır. 1869 Nizamnamesi'nde meskûkâtı dışarı çıkarmak yasak değil iken Osman Hamdi'nin çabalarıyla 21 Şubat 1884'te Padişah tarafından onaylanan yeni nizamname ile yurt dışına eski eser çıkarılması tamamen ve istisnasız olarak yasaklanmıştır. Dolaylı olarak söylenebilir ki aşağıdaki türden haberler ancak 1884 sonrasında görüle gerektir;

“Geçenlerde Galata'da Değirmenhanı'nda Serkiz Efendi'nin odasından taharriyat üzerine elde edilip müzehaneye teslim edilen 858 aded beyaz altunlardan Büyük Aleksandros'un (Büyük İskender) sikkelerinin bir tarafında elinde bir kuş tutmuş olduğu halde Aleksandros'un tasviri ile ismi, diğer tarafında yalnız bir kız resmi var imiş.²⁹⁸

Bu türden haberlere verilebilecek son örnek 1894 yılına aittir. Bunlardan 4760 sayılı nüshada geçen haberde Uzunçarşı mevkiinde kuyumcu Minas'ın Galata Köprüsü'nde sahte ikilik mecidiyeyi vermek isterken yakalandığı okunmaktadır; “Uzunçarşı'da kuyumculuk etmekte olan Ermeni milletinden Ardaş veledi Minas isimli kimse bir adet kalb mecidiye ikiliği yeni köprüde vermiş olduğundan kalb olduğu anlaşıl原因 olarak zabıtaya teslim edilmiştir”²⁹⁹.

Balkan Adli Bilimler Akademisi'nin 10. Yıldönümü Buluşması – BAFS Kongresi'nde "In the Prime Ministerial State Archives There Are Several Documents Relating to the Illegal Traffic in Antique Artefacts" başlığı altında bildiri olarak Sanat Tarihçisi Zeynep Emel Ekim tarafından sunulmuştur. Aynı bildiri *TAC*, Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi'nin Sonbahar-Kış 2016-2017'de basılan 8. sayısında yayımlanmıştır.

²⁹⁸*Anatoli* 4862, 27 Eylül 1894.

²⁹⁹*Anatoli* 4760, 13 Ocak 1894.

SONUÇ

Anatoli gazetesi, Evangelinos Misailidis tarafından 'Şark' (Doğu) adıyla 19. yüzyılın ortalarından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Kendilerini 'Anadolulular' olarak tarif eden bu topluluk zamanla 'Karamanlı' tabiriyle anılır olmuştur. *Anatoli* ise Rum (Roma) Ortodoks milleti mensubu cemaate 'Rûmî-ül Hurûf ve Türkî-ül İbare' hitap etmiştir.

Gönderildiği yerlerden hareket edildiğinde, Anadolu'nun dört köşesine yayıldığı anlaşılan *Anatoli*'nin, Türkçe konuşan Rum Ortodoks milleti mensubu cemaate yönelik haber almadan çok, bir eğitim aracı olma amacı güttüğü görülür. Gazetede, ticarî reklamlardan iç ve dış haberlere, ölüm ilanlarından roman tefrikalarına kadar geniş bir içerik bulunmaktadır. *Anatoli*, kendi kiliselerine ait haberlerin yanı sıra komşu/akraba diğer kiliselere dair haberler de yayımlar. Tüm bunları hoşça vakit geçirerek gerçekleştirmeyi hedefleyen *Anatoli*, başta Düvel-i Muazzama olmak üzere dünyada ve Devlet-i Aliyye'de olup bitenleri (kendince bir önem sırasına koyarak) yayımlamasıyla da emperyal bir gazete görünümündedir.

Anatoli haberleri kaynak türlerine göre ikiye ayrılmaktadır; sınırlı ölçekte yerel haberler ile çoğunlukla dini içerikli haberler bizzat *Anatoli* muharrirlerince kaleme alınır ve alanında orijinalliğe sahiptir. Okuyucu mektupları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür içeriklerin alternatifi ise siyasi meseleler ile dünyaya dair haberlerde, gazete yerli ve yabancı meslektaşlarından yararlanmaktadır. Bu haberler ikinci kategori olup, alıntılardır. *Anatoli*'nin bu yıllardaki yayım politikası gereğince özellikle siyasi konularda ölçülü olduğu görülür.

1894 yılı nüshalarında adına rastladığımız Horen Aşıkyan (1888'den beri) patriklik görevini yürütmektedir. 1894 Aralık ayında Ermeni patriği seçilen İstanbullu Matyos İzmirliyan, seçimin onaylanmasından sonra görevine başlar, ancak 1896 Haziran'ında

istifa eder. Kasım sonunda gerçekleşebilen seçimle patriklik rütbesini devralan İstanbullu Mağakya I. Ormanyan, 1908 yılındaki İkinci Meşrutiyet'e kadar görevine devam eder.

1894 yılı başından 1897 yılı sonuna kadar geçen dört yıllık sürede yayımlanan *Anatoli* nüshalarında Ermeni toplumuna dair haberleri derlediğimiz bu çalışmada, 1895 Ocak ayında ilk tebligat-ı resmîyelerin yayımlanmaya başlamasına kadar geçen sürede gündelik, sıradan haberler okunmaktadır. Sason olayları ile ilgili olarak ancak Eylül ayında bir haber yayımlandığı görülmektedir ki o da olayların kendisini işlemeyen bir teşekkür haberidir. Bu dönemde ilgili haberler 20 ile 50 kelime arasında olup ileride görülecek örneklerle kıyaslandığında görece kısa kalmaktadır.

1895 yılı başları ilk tebligatı resmîyelerin görüldüğü aylardır. Bu dönemde haberlerin kullandığı kelime sayısı kabaca 50 ile 100 aralığında seyrederek. 1895 Temmuz'unda ilan edilen affı haber veren “Ermeni İhtilalcilerine Afv-ı Şahane” başlığı ile ilk kez "ihtilalci" kelimesi başlıklarda kullanılmaya başlanır. Aynı zamanda “Tekzib-i Eracif” ve “Tedabir-İ Müessere” başlıkları da görülmeye başlayanlar arasındadır. 1895 Ekim’inde ilk “İslahat” başlıklı haber görülür ve 1896'nın Ocak ayında tekrar eder. 1896 Haziran'ında bir hafta arayla iki “İdam” başlıklı haber okunmaktadır. Yine aynı dönemde “Ermeni Firariler” başlığı görülmeye başlar. 1896 Ağustos ayında yaşanan banka baskını sonrası hemen hergün tekrar eden “Ermeni İhtilalcileri”, “Ermeni Fesadçıları”, “Ermeni Tehdidçileri” başlıkları atılır. Bu dönemde ortalama kelime sayısı 100'ü aşmaktadır. Eylül ayında “Firari” haberleri 1897 sonuna değin ara başlıklarda devam etmektedir. 1896 yılı sonundan itibaren geri dönüş haberleri karşımıza çıkmaktadır. 1897 başından itibaren “Fesadçı”, “İhtilalci” gibi ifadelerin artık kullanılmadığı dikkati çekmektedir. Bu dönemde başlıkların sadece “Ermeniler” şeklinde atıldığı görülmektedir.

Bâb-ı Âlî'nin gazeteler üzerinde mutlak bir otoritesinin bulunduğu anlaşılan bu yıllarda bunun yayımlanan resmi tebligatlar yoluyla fiiliyata geçirildiği (1895 Şubat ayı itibariyle) başlıklardan anlaşılmaktadır. Bu noktada *Anatoli*, sosyal işlevinin yanı sıra bu tebligatları yayımlaması yönüyle hukuki bir araç işlevi de görmüştür.

1894-1897 yılları arasında *Anatoli* gazetesinde Ermenileri konu alan haberlerin içeriklerine ve başlıklarına baktığımızda, 1894 başından itibaren gazetede Sason'u

konu alan (4859 sayılı nüsha) çok kısa bir satır dışında herhangi bir karışıklık yaşandığı izlenimi edinilmemektedir. Ruhani ve Cismani Meclis toplantıları, seçimler, kilise haberleri ve din adamları ile elçiler arasında karşılıklı yapılan ziyaretlerin yanı sıra ticari haberler ile yaşanan asayiş vakaları ve yangınlar konu edilmektedir. 1894 Kasım sonlarında yayımlanan 4881 sayılı nüshada komitecilerden “fedai” olarak bahsedildiği dikkati çekerken, Ekim 1895'de gerçekleşen Bâb-ı Âli yürüyüşünün sonrasında geçen üç ay boyunca gazete sayfalarına tam bir sessizlik hakim olduğu gözlemlenmektedir. Okunan haberlerin içeriklerinden edinilen izlenim, Ermeni kelimesinin kullanılmaktan kaçınıldığı yönündedir. Zeytun isyanı esnasında Zeytun'a dair olmayan, fakat Zeytun'un nedenlerinden biri olan misyoner faaliyetlerine dikkati çeken haberler yayımlanmaktadır. Zeytun isyanı sonrası komitecilerin Marsilya'ya gitmesinden sonra *Tehdidçiler*, *Fesadçılar* gibi başlıklar ile haberlerin yer aldığı görülür. 1896 yılı başından itibaren teşekkür haberlerinin yayımlanmaya başladığı *Anatoli*'de, aynı yılın Haziran ayında patlak veren Van İsyanı kendine yer bulamaz belki fakat birer hafta arayla iki idam, teşekkür, ıslahat, fesad, firar, Matyos'un istifası haberleri ile kendini hissettirir. Ermenileri konu alan haberlerde artık büyük puntolu başlıklar kullanılmakta, Patrikhane'deki hareketliliğe dair haberler yer almaktadır.

Aralık'ta ilan edilen af, Varna'dan geri dönmeye çalışan muhacirlerin haberleri (5445 sayılı nüsha), toplu din değiştirme (5485 sayılı nüsha), öksüz çocuklar (5484 sayılı nüsha) ile ilgili haberler gördüğümüz *Anatoli* sayfalarında Türk-Yunan Savaşı boyunca Ermenileri konu alan haberlere neredeyse hiç rastlanmaz. Gazetenin 1897 Ağustos ayı itibariyle Ermeniler başlığı altında, kimi zaman *İkdam*, kimi zaman *Sabah*'tan, çoğu zaman yabancı gazetelere referans vererek yaptığı alıntılarla yayımına devam ettiği görülmektedir. 1896 Aralık ayından ilan edilen Islahat kararları ve af ile başlayıp, 1897 Mart ayına kadar geçen süreçte, geri dönüşlere ait düzenlemeler konu edilmektedir.

Anatoli sayfalarında biraz gezindikten sonra millet kavramının belirlenmesinde konuşulan dilden çok, inanılan din (mezheb) ortak paydasının belirleyici etken olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen ibadetler esnasında Yunanca'nın yanı sıra (en azından vaazlarda) Türkçe'nin de kullanımının talep edilmesi gelecek yıllarda yaşanacak kilise ayrılığının da hareket noktalarından birini teşkil etmiştir. Çar III. Alexander'ın ölümü üzerine Çar Nikola'nın tahta çıkışına dair haberler

ayrıntıları ile anlatılırken haberi yazan kişinin din-mezheb yönüyle paydaşları olan Rusya'ya karşı olan muhabbeti, haberlerin günlerce yayımlanmasından ve kullanılan dilden hissedilmektedir.

Çalışmamıza konu olan *Anatoli* gazetesi Padişaha karşı kusur etmeyerek Devlet-i Âliyye'ye sadakatle bağlı olduğunu ifade ederken, tam da o yıllarda gazetenin baş muharrirliğini yapan ve kendinden beklenen başarıyı gösteremeyerek bir yıllık görevinden ayrıldıktan sonra dönem dönem yazılarıyla katkı sunmaya devam eden Kalfoğlu'nun 1901 yılında gittiği Batum'da Pontuşçuluk hareketlerine katılması, sergilenen samimiyetin gerçek olmadığı sonucunu vermektedir. Unutulmuş dile geri dönüş rüyasını gerçekleştiren Kalfoğlu'nu, *Anatoli* gazetesinin yarattığı duyarlılık ile en az bir neslin izlediği görülmektedir. Öte yandan bir Rum gazetesi olmasına karşın, George Hepworth'ün *New York Herald*'da yayımlanan makalesinden alıntı yapan *Anatoli*'nin “Rumlar fırsattan istifade etmek hususunda gayet mahir olup mallarını gayet fahiş fiyatla satmaya mahirdirler. 1 Ermeni ise 2 Rum'a bedeldir.” şeklindeki ifadesini olduğu gibi sayfalarına aktarabilir görünmektedir.

Osmanlı'nın hakim unsuru olan halkla aynı dili konuşmalarına rağmen, aynı kökten gelmedikleri düşüncesini yıllar süren yayımlar sonucu Karamanlı toplumuna benimsettiği ve bunu özgürce sürdürülebildiği tespit edilmiştir. Burada, Osmanlı'daki millet sisteminin genel kabullerinin etkin olduğunu düşünmek doğru olacaktır.

Anatoli gazetesinin sayfaları bilhassa tarih, ilahiyat, kültür tarihi, sosyoloji, iktisat ve Türkoloji gibi bilim dallarında çalışan araştırmacılar için birinci derecede kaynaklık edebilecek tarihsel bir belgedir.

KAYNAKÇA

YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) II*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 28, 1995)

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Ermeni Komiteleri (1891-1895)* (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2001)

KİTAPLAR

Alan, G. *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Protestan Okulları* (Ankara:TTK, 2015)

Anzerlioğlu, Y. *Karamanlı Ortodoks Türkler*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016)

Augustinos, G. *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997)

Balta, E. *Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe Söyleriz* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014)

Baykurt, C. *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler*, (İstanbul: Sanayiinefise Matbaası, 1932)

Berkes, N. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016).

Demirkent, I. *Bizans Tarihi Yazıları*, (İstanbul : Dünya Kitapları, 2005)

Dernschwam, H. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Prof. Dr. Yaşar Ören, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992)

Eröz, M. *Hıristiyanlaşan Türkler*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983)

Fesch, P. *Abülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Pera Yayıncılık, 1999)

Galanti, A. *Vatandaş Türkçe Konuş*, çev. Ömer Türkoğlu, (İstanbul: Kebikeç Yayınları, 2000)

Girgin, A. *Türkiye'de Yerel Basın*. (İstanbul: Der Yayınları, 2009)

Gümüş, O. *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara: TTK, 2001)

Karacakaya, R. *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)* (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2001)

Ermeni Meselesi Kronoloji ve Kaynakça, (İstanbul:Gökkubbe, 2007)

Koloğlu, O. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006)

Köse, Y. *Dersaadet'te Tüketim 1855 - 1923* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016)

Lewy, G. *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide* (Salt lake city; The University of Utan Press, 2005)

Özil, A. *Anadolu Rumları*, çev. Ali Özdamar. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016)

Pamuk, Ş. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018)

Süreyya, M. *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi 1877-1914*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2001)

Tanpınar, A. H. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016)

Tarinas, S. *İstanbul'daki Rum Yayımcılık Tarihine Bir Katkı*, (İstanbul: İstos,2013)
Türkdoğan, O. *Günümüzde Karamanlar ve Hazar Türkleri, Sosyolojik Bir Alan Araştırması*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016)

Vryonis, S. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1971)

Ximenez, S. *Kurds and Armenians*, (London: The Dore Printing, 1895)

DOKTORA VE YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Benlisoy, S. *Education in the Turcophone Orthodox Community of Anatolia During the Nineteenth Century* (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010)

Biol, N. *Halil Rifat Paşa Dönemi ve İcraatları* (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999)

Ekincikli, M. *Türk Ortodoksları (başlangıçtan Milli Mücadele sonuna kadar)* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990)

Ülkü, R. *Ermenilerin Dilinden Türk-Ermeni İlişkileri; Devlete Sadakat Gösteren Ermeniler (1878-1908)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019)

MAKALELER

Alkan, M. "Osmanlı'da Millet Sistemi" *Emperyalizm ve Ermeni Meselesi* (Ankara: ESAM, 2015)

Başkan, Y. Karamanoğullarının Kökeni Meselesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 1, Temmuz 2012, ss.23-35.

"Fatih Sultan Mehmet Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *Tarih Dergisi*, Sayı 55 [2012/1], (İstanbul: 2013)

Benlisoy, F. - Benlisoy S. "Reading the Identity of 'Karamanlı' Though the Pages of Anatoli" içinde Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Editörler) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010)

Bolat, B., Ayaz, R. "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri" *Atatürk Yolu Dergisi*, (Ankara: 2017) Sayı: 61, Güz 2017

Dinçer, S. The Armenian massacre in Istanbul (1896), *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 10 nr. 4 (Utrecht; ISSG, 2013)

Eyice, S. Karamanlıca Bibliyografya, *Bellekten*, Cilt XXVI Sayı :102, Nisan 1962.

Anadolu'da "Karamanlıca Kitâbeler", *Bellekten*, Cilt XXXIX Sayı :153, 1975

Bir Nevşehir Salnâmesi, *Fındıkoğlu Armağanı*, (İstanbul: İ.Ü. Yayınları, 1977)

Göktürk, G. Kapadokyalı Rumların Aydınlanma Çabasına Anatoli Gazetesi Üzerinden Bakmak, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* Cilt XII, Sayı. 3 (Eskişehir, 2017)

Gürgül, D. K. "1914 Yılına Ait "Astir" Almanasında Yer Alan Karamanlı Yazar Evangelinos Misailidis'e Dair Yazı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt. XV, Sayı 29. (İstanbul: 2016/1)

Karacakaya, R. "Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi" , *Tarih Dergisi*, Sayı 46, (İstanbul, 2007)

Sümer, F. "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?" *Bellekten*, Cilt XXIV, Sayı: 96, 1960

Turan, O. "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, Cilt XII, Sayı:45, 1948 Ocak

Şişmanoğlu Őimsek, Ő. “The *Anatoli* Newspaper and the Heyday of Karamanli Press” içinde Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Editörler) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010)

Tekin, T. Grek Alfabesiyle Türkçe, *Tarih ve Toplum*, S.3, (İletişim Yayınları, 1984)

ANSİKLOPEDİ MADDESİ

Ziyad Ebuzziya, “*Ceride-i Havadis*” Türk Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi (2005)

GAZETELER

ANATOLİ (1894 Ocak - 1897 Aralık) Milli Kütüphane Süreli Yayınlar, Ankara. (Kullanılan gazetelerin nüsha numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hasan Barış Partal
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 20 Ağustos 1974, İstanbul
Elektronik Posta : hasanbarispartal@gmail.com

EĞİTİM

Ön Lisans; Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Turizm Rehberliği (2005-2007)
Lisans; Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi (2008-2012)

İŞ TECRÜBESİ

Dünya Turist Rehberleri Dernekleri Federasyonu, Batı Asya Temsilcisi, 2019-...
Tarih Kültür ve Turizm Rehberleri Derneği (TKTC), Kurucu Başkan, Ocak 2018-...
Yunanca Rehberler Derneği (YURED), Genel Sekreter, 2013 Şubat – Ocak 2016.
Kültür ve Turizm Bakanlığı, Lisanlı Profesyonel Turist Rehberi (İngilizce, Yunanca), 2007.

YABANCI DİLLER

Edinim yoluyla Türk İşaret Dili, ileri derecede İngilizce, İyi seviyede Yunanca, orta seviyede Fransızca ve başlangıç düzeyinde İtalyanca.

HOBİLER

Müzik, İletişim, Yabancı Diller

EK1 ANATOLİ DİZİNİ

- Aztarar Risalesi 4877
Adaletsizlik 5376 , 5393 , 5394
Adana 5630
Adi Vaka 4858
Adliye Nazırı Ali Rıza Paşa 5065
Af, Yemin 4868 , 5061 , 5124 , 5061 , 5214 ,
5413 , 5419 , 5426 ,
Ajans Havas 5652
Almanya 5648
Amasya 4868 , 4993 , 5671
Amerikalılar 4796 , 4916
Arapkir 4880
At satın alımı 4852
Avadis Kololian 5393
Avusturya 5492
Bağdat 4852
Bank Osmanî ve Silahlar 5371 , 5375 , 5376 ,
5381 , 5382 , 5385 , 5399 , 5604 , 5616
Banker 4768
Bayburt 5205
Belen 4880
Beyoğlu 5381 , 5382 , 5399 , 5604
Bitlis 4859 , 4868 , 5205 , 5498
Boston 5013
Bulgaristan 5616 , 5634
Burs 5053
Bursa 4916
Cenova Jurnal 5396
Çemişgezek 5321
Daily Messenger 5396
Daily News 5185
Dışarıdan militanlar 5282 , 4796 , 4881 , 4916 ,
5282 , 5418 , 5630
Dikran Karagözyan Efendi 5205
Din Değiştirme 4778 , 5485 , 5498
Divriği 4880
Diyarbakır 5010
Eçmiyazın 5053 , 5385 , 5411
Edirne 4917
Eğın 5397
Ermeni amaçları 5125 , 5126 , 5397
Hayırhaneleri 4922 , 5285 , 5484
Mahallesi Yangını 4851 , 4853
Meclis ictiması 4790
Nizamnamesi Tadil komisyonu 5492
Patrik vekili Gabriel 5080
Erzurum 5205 , 5691
Fesad 5282 , 5393 , 5396 , 5397 , 5413 ,
5415 , 5418
Fesad planlanması 4916 , 5385
Filibe 5387
Fırar 5328 , 5330 , 5354 , 5384 , 5415 , 5418 ,
5671
Fransa 5402 , 5492
Gazete rekabeti 5066
Gümüşhane 5205
Gürcü Kıyafeti 4993
Haberleşme Telgraf 5401
Haçın 4851 , 4868 , 4870
Hahambaşı Levi Efendi 4927
Hahambaşılık/Yahudi 4927
Hamburg 5387
Hariciye Nazırı Lord Salisbury
Harput 4790
Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Urfa 4817
Hasköy 4853 , 5381 , 5382 , 5394
Hınçak 5671
Himayak 4850 , 4878 , 4881 , 4882 , 4887
Islahat 5125 , 5205 , 5326 , 5326
Islahat 5205

EK1 ANATOLİ DİZİNİ

- İane 4851 , 4870
İdam 5313 , 5321 , 5394
İkdam 5126 , 5185
İngiliz Cemiyeti 5185
İngiltere 5387
İntihar 5079 , 5418
İran 5080 , 5093 , 5097
İran Sefiri Mirza Mahmut Han 5097
İskenderiye 5390
İstatistik 5013
İtalya 4927
Kadıköy 5382
Kahramanlık 4834
Karşı propaganda çalışmaları 5382 , 5387 ,
5396 , 5397 , 5399 , 5625 , 5654
Katigigos Ohannesyan Kazancıyan 5066
Katolik 5015
Kayseri 5198
Kıbrıs 5403
Kıbrıs 5403
Kınalıada 5078
Kilise seçimleri, işleri 4826 , 5029 , 5099 ,
5271 , 5405
Kilise Tamirâtı İnşası 4776 , 5078
Konstantinopolis 5385
Köstence 5654
Kumkapı 4935 , 5399
Kuzguncuk 5382
Kürt 5652
Lokal 5392
Malatya 5485
Marsilya 5386 , 5402
Meclis tatili 4834
Memura uyarı 5376
Mersin 5192
Merzifon 4993 , 5384
Misyonerler 4768 , 4916, 5013 , 5170 , 5185 ,
5707
Muhacirler 4790 , 5396 , 5403 , 5413 , 5419 ,
5426 , 5445 , 5448 , 5482,
Muş 5205 , 5418
Mühür 5266
Nallıhan 5192
Nasihât 5286
Nataniel Rothschild 4768
New York Herald 5397 , 5691 , 5707
Nişan Mükafat 4765 , 5385
Novia 5375 , 5630
Orman Maden 5326
Pal Mall 5387 ,
Para Toplama 4935 , 5205 , 5253 , 5266 ,
5286 , 5205 , 5253 , 5266 , 5266 5286 , 5383
Paris 5386
Partogimeos 5359 , 5361 , 5362 , 5364 ,
5367 , 5386 , 5387 , 5405
Patlama 5604
Patrik Horen Aşıkyan 4778 , 4823 , 4869 ,
5361, 5362 , 5364 , 5367 , 5370 , 5371
Patrik Matyos İzmirliyan 4813 , 4912 , 4935 ,
5065 , 5078 , 5080 , 5093 , 5097 , 5207, 5258,
5362
Patrik Ormanyan 4826 , 5411 , 5413 , 5417 ,
5422 , 5492, 5498 , 5608 , 5648
Peşter 5390
Petersburg 5375
Piskopos Ohannesyan Kirkoris 4826, 4936 ,
4988
Protestan 5348
Romanya 5616 , 5652
Rus/lar, Rusya 4850 , 5384, 5418 , 5630 ,
5648

EK1 ANATOLİ DİZİNİ

- Sabah 5125
Sadakat 4859
Sahtecilik ve Tarihi Eser 4760 , 4851
Samatya 5381 , 5382, 5385
Samsun 4852 , 5418 , 5641 , 5671
Samsun Giresun İskelebaşı 4997
Sason 4859 , 4881
Sınır Aşımları 5389, 5390 , 5630
Sırbistan 4935
Sis 4867 , 4870 , 4878 , 4884 , 4936 , 4988 ,
5029 , 5039 , 5066, 5198
Sivas 5192, 5387, 5401 , 5641 , 5671
Sivrihisar 5192
Stranca 5616
Suikast Cinayet 4809 , 4862
Suveyde , Samandağ 5282
Şakir Paşa 5205 , 5326
Şarkı Karahisar Suşehri Ezider 4862
Şişli 5399
Tabzon 5205 , 5671 , 5691
Talori , Sason 4881
Talori 4859
Tebliğatı Resmiye 4917, 4921 , 5389
Tekirdağ 5321
Tekzip 5630
Teşekkürnameler 5192 , 5198 , 5348 , 5671
Tiflis 5394
Tirebolu 5192
Tokat 4921 , 4935 , 5671
Tomayan 5384 , 5386
Toplumsal çatışma 4997 , 5386 , 5652
Tutuklama 5385 , 5386 , 5634
Türk Rum Ermeni 5691
Union Standart 5394
Üsküdar 5382
Üsküdar Piskoposu Kirkoris Alaecyan Efendi
5039
Van 5007 , 5015 , 5271,5376
Varna 5397 , 5426 , 5445 , 5448 , 5634
Washington 5390
Yağma Soygun 4817 , 4880 , 4916 , 4935 ,
4993 , 5285
Yalova 5285
Yangın 4880
Yaralama 5015
Yargılama 4868 , 5313 , 5328 , 5376 , 5393 ,
5415 , 5418 , 5616 ,
Yetimler 5484
Yol Harcırah 4988
Yozgatlı Sinekerim Efendi 5393
Yunan, -istan, 4916, 5385

EK2: 1894-1897 ARASINDA ANATOLİ'DE YAYINLANAN ERMENİLERİ KONU ALAN HABERLERİN KRONOLOJİK LİSTESİ

- 4765, 25 Ocak 1894 Muallim Karabet Efendi'nin ödüllendirilmesi.
- 4768, 1 Şubat 1894 Banker Rothschild Nataniell'in İzmir'e gelmesi.
- 4776, 18 Şubat 1894 Ermeni Patrikhanesi'nin tamirâtı.
- 4778, 24 Şubat 1894 Horen Efendi'nin yevm-i mahsusu.
- 4778, 24 Şubat 1894 Trabzon'da 100 hane Ermeni nüfusun Ortodoksluğa geçmek istemeleri .
- 4790, 24 Mart 1894 Harput şehrine gelen fukaralar.
- 4790, 24 Mart 1894 Ermeni kiliselerinin ruhbanları hakkında yapılan görüşmeler.
- 4796, 7 Nisan 1894 Yangın, Kıztaşı.
- 4809, 12 Mayıs 1894 Maksutzade Simon Bey Efendi'nin yaralanması.
- 4812, 19 Mayıs 1894 Yangın, Langa.
- 4813, 25 Mayıs 1894 Ermeni Patriği Matios Efendi'nin Patrik seçilmesinden sonra yapılan ziyaretler.
- 4817, 4 Haziran 1894 Urfa ve Adıyaman'da kilise ve evlerde yapılan hırsızlıklar.
- 4823, 18 Haziran 1894 Horen Aşıkyan Efendi'nin veda ziyaretleri.
- 4834, 16 Temmuz 1894 Ermeni Patrikhanesi Ruhani ve Cismani Meclislerin toplanamaması.
- 4851, 30 Ağustos 1894 Haçin yangını.
- 4851, 30 Ağustos 1894 İzmir'de Ermeni Mahallesi'nde çıkan yangın.
- 4853, 1 Eylül 1894 Hasköy yangını.
- 4868, 17 Eylül 1894 Amasya ve Merzifon'da 134 Ermeninin tahliye edildiği.
- 4867, 8 Ekim 1894 Sis Ermeni Manastırı Katigigosu Mıgırdiç Efendi'nin hastalanması üzerine Haleb'e gitmesi.
- 4868, 11 Ekim 1894 Bitlis'te ahaliye arazisini, malını mülkünü değerinden düşük satmaya zorlayanların üçer ay hapis ve birer altın para cezasına çarptırıldıkları.
- 4870, 11 Ekim 1894 Ermeni Patrikhanesi'nin Sis'e gönderilecek murahhası seçmesi.
- 4869, 13 Ekim 1894 Horen Aşıkyan Efendiye tahsis edilen maaş.
- 4870, 15 Ekim 1894 Haçin'de rüzgarın da etkisiyle 100 kadar hanenin yanması.
- 4877, 1 Kasım 1894 Şiraz Ermeni piskoposu tarafından neşr olunan ilk eser ve Ermenice yayınların sayılarına dair bilgiler.
- 4878, 3 Kasım 1894 Kaymakam Himayak Efendi'nin Sis Manastırına tayin edilen kişi için "yeni takdis olunmuş genç bir papazın o gibi mühim bir mevkiye münasip olmadığı" beyan etmesi.

- 4880, 10 Kasım 1894 d'de çıkan yangın ve ele geçirilen Türkçe ve kısmen Ermenice evrak, Divriği civarında görülen eden Ermeni eşkıyalar.
- 4881, 12 Kasım 1894 Armenos adında Kafkasyalı bir Ermeni'nin Sason yönüne kaçması.
- 4881, 12 Kasım 1894 Himayak Efendi'nin nazırları ziyareti.
- 4884, 19 Kasım 1894 Sis Ermeni Manastırı Katagikosunun vefatı ve biyografisi.
- 4887, 26 Kasım 1894 Himayak Efendi'nin görevi sona ermiş olan ruhani ve cismani meclisi azanın yerlerine seçilecekler hakkında görüşmelerde bulunmak üzere meclis muhtelit azasını toplantıya davet etmesi.
- 4912, 2 Ocak 1895 Fransa sefareti ile İngiltere sefaretilerinin baş tercümanlarının Ermeni Patrikhanesine tebrik ziyaretinde bulunmaları.
- 4916, 11 Ocak 1895 Amerika'da bulunan Ermeni ihtilalcilerine Amerikan pasaportu verilmesi.
- 4917, 12 Ocak 1895 Edirne Ermeni murahhaslığı tarafından gönderilen teşekkür beyanı.
- 4921, 17 Ocak 1895 Tokat 'ta Ferik Mustafa Paşa'dan olaylara dair Başkitabete gönderilen telgraf.
- 4922, 18 Ocak 1895 Ermeni hayırhanelerinin islah ve tanzimi maksadıyla komisyon teşkili.
- 4927, 24 Ocak 1895 İtalya Sefareti Baştercümanının Ermeni Patrikhanesini ziyareti.
- 4935, 2 Şubat 1895 Matios Efendi'nin Sırbistan sefirine iadei ziyareti.
- 4935, 3 Şubat 1895 Tokat 'ta Ermeni komitesi fedaileri tarafından yapılan saldırı.
- 4936, 4 Şubat 1895 Sis Ermeni Manastırı Katagikosu yerine münasib birinin seçilmesi amacıyla Piskopos Ohannesyan Kirkoris'in Adana'ya gönderilmesi.
- 4988, 13 Nisan 1895 Kirkoris Ohannesyan Efendi'nin 100 lira harcırah ile yola çıkması.
- 4993, 19 Nisan 1895 Ermeni eşkıyaların Merzifon'daki faaliyetleri.
- 4997, 24 Nisan 1895 Giresun'un İskelebaşı mahallinde Rum ve Ermeni cemaati çocukları arasında çıkan kavga.
- 5007, 5 Mayıs 1895 Van'ın Sitak kazası Ermenilerinden Serkis ile arabacı Hacik'in yaralanması
- 5010, 8 Mayıs 1895 Diyarbakır'ın Tekçuk köyünde Tohman'ın derdest edilmesi.
- 5011, 10 Mayıs 1895 Asayiş umumiyeinin bil cümle Vilayat-ı Şahane'de yolunda olduğu
- 5013, 13 Mayıs 1895 Türkiye'deki Misyonerler.
- 5015, 13 Mayıs 1895 Diyarbakır vali vekaletinden gönderilen telgraf sureti.
- 5029, 2 Haz. 1895 Sis Ermeni Manastırı Katagikosluğuna aday gösterilenler.
- 5039, 12 Haz. 1895 Sis Ermeni Katagikosluğuna Alaecyan Efendi'nin terfisi.
- 5047, 23 Haz. 1895 Trabzon, Ankara, Halep, Elazığ, Bitlis, Diyarbakır, Adana, Sivas, Hüdavendigar, Erzurum ve Van vilayetlerinde yolunda olduğu.
- 5050, 28 Haz. 1895 Tütüncüyan Mıgırdiç Efendi'nin vefatı.

- 5053, 4 Tem. 1895 Eçmiyadzin'deki manastırın tamiri için Moskova'da 30 bin ruble toplanması.
- 5065, 18 Tem. 1895 Ermeni Patriği Matios Efendi'nin Adliye Nâzırı Ali Rıza Paşa ile mülakatı.
- 5061, 13 Tem. 1895 Ermeni İhtilalcilerine afv-ı şahane.
- 5066, 19 Tem. 1895 Tercümanı Hakikat gazetesinin Sis Manastırı'nın Başpiskoposu Ohannes Kazancıyan'ın Katagikosluğa seçildiğini yazması.
- 5078, 8 Ağustos 1895 Kınalıada'da yeniden tamir ve inşa olunan Ermeni kilisesinin resmi açılışı.
- 5093, 26 Ağustos 1895 Ermeni Patriği'nin İran Sefarethanesine giderek sefiri ziyaret ettiği.
- 5097, 30 Ağustos 1895 Ermeni Patriği Matios'un Adliye Nazırını ziyareti.
İran sefirinin Başkatibi Ohannis ile birlikte Matios Efendi'yi ziyareti.
- 5099, 2 Eylül 1895 Vilayat-ı Şahane'ye tayin edilmiş olan 7 murahhasa vekilinin onaylandığı.
- 5170, 1 Aralık 1895 Misyonerlerin muhafazasının temin edilmesinden dolayı İngiltere ve Amerika sefaretləri üzerinden özel teşekkür edilmesi.
- 5185, 20 Aralık 1895 İngiliz Ermeni Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında bilgilendirme.
- 5192, 3 Ocak 1896 Tirebolu, Darende Mersin, Sivrihisar ve Ankara'dan teşekkürnameler gelmesi.
- 5198, 9 Ocak 1896 Sis Ermeni Manastır idaresinden, Kızıl Manastır'dan gasp edilen malların askerce iade ettirilmesi üzerine, teşekkür beyanı.
- 5205, 17 Ocak 1896 Ermenilerden bir takım kişilerin, Ermeni zenginlerinden silah ve bıçak resimli, imzalı tehdit mektupları ile para toplamaları.
- 5205, 17 Ocak 1896 Anadolu'yu teftişle görevli Şakir Paşa'nın Erzurum'a vardığından beri memleketin asayişini sağlamak için çalıştığı.
- 5207, 19 Ocak 1896 Ermeni Patrikhanesi vekili ile Meclis-i Muhtelit azasının, Ermeni Katolik Patrikhanesine giderek, Patrik Matios Efendi namına Patrik Stefanos Azaryan Efendi'yi ziyaret etmesi.
- 5258, 26 Mart 1896 Ermeni Patriği İzmirliyan Efendi'nin Ekümenik Patrikhane'yi ziyareti.
- 5271, 11 Nisan 1896 Van Ahtamar Katigigosu Haçatur Efendi'nin yerine rahip Arsen Efendi'nin vekâleten tayini hususu.
- 5282, 25 Nisan 1896 Süveydiye'de Ermeni fedasçılarının görülmesi.
- 5285, 29 Nisan 1896 Yalova'nın Kirazlı köyünde, Ermenileri soyup yaralayanların tutuklanması.
- 5285, 29 Nisan 1895 Ermeni Hastanesi tarafından, hasta bakıcı yetiştirmek için mektep tesisi.
- 5348, 16 Haz. 1896 Maraş sancağından teşekkür.
- 5354, 24 Tem. 1896 Ermeni Patriğinin istifasının kabulü.
- 5358, 30 Tem. 1896 Ermeni Patrikhanesi Kaymakamlığı'na Partogimeos Efendi'nin seçilmesi.
- 5359, 31 Tem. 1896 Ermeni Patrikhanesi Kaymakamının maiyetinde Patrikhane Kapı Kethüdası

- Abraham Efendi olduğu halde Mabeyn-i Hümayun'a giderek arz-ı teşekkür etmesi.
- 5361, 2 Ağustos 1896 Eski Patrik efendinin devamlı ikamet etmek üzere Üsküdar'a taşınması.
- 5362, 3 Ağustos 1896 Patrik Matios Efendi'ye 3000 kuruş emekli maaşı verileceği.
- 5364, 7 Ağustos 1896 Ermeni Patrikhanesi Kaymakamı Mabeyn-i Hümayun'a giderek verilen Mecidiye nişanından dolayı teşekkür beyan etmesi.
- 5367, 10 Ağustos 1896 Ermeni Patrikhanesi Kaymakamının Muhtelit Meclis Reisi Abraham Paşa'yı Büyükdere'deki konağında ziyaret ettiği.
- 5371, 19 Ağustos 1896 Galata'da Bank Osmani'nin Ermeni serserilerce basılması.
- 5381, 10 Eylül 1896 Ermeni Fesadçıları, zuhur eden silahlı saldırılara dair.
- 5382, 11 Eylül 1896 Ermeni Fesadçıları, zuhur eden esliha, humbara ve saire.
- 5385, 13 Eylül 1896 Galata'da 2 kilisede ve mektep odalarında bomba ve silahlar bulunması.
- 5387, 24 Eylül 1896 Hamburg'da ikamet eden Osmanlı tebaası Rum tüccarların, Ermeni erbab-ı fesadından dolayı teessüf hissetmekte oldukları.
- 5387, 24 Eylül 1896 Ermeni Patrikhanesi Kaymakamı Partogimeos'un Mabeyn-i Hümayun'a çıkması.
- 5390, 1 Ekim 1896 Iskenderiye'ye firar eden bir hayli Ermeninin aç susuz parasız ve pulsuz ötede beride süründükleri iddiası.
- 5392, 5 Ekim 1896 Berlin'de yayınlanan *Lokal* isimli gazetenin sınırdışı edilen Ermeni fesadçıların Dersaadet'e hiçbir yol ile gelemeyeceklerinin yazdığı.
- 5393, 7 Ekim 1896 Avadis Kololian Efendi'nin tehdit edilmesi.
- 5399, 22 Ekim 1896 Tophane-i Amire'ye teslim olunan bomba ve sairenin miktarı.
- 5401, 24 Ekim 1896 Bursa Mudanya demiryolu baş kondüktörü Ermeni cemaatinden Levon'un hanesinde bir telgraf makinası bulunduğu.
- 5402, 25 Ekim 1896 Ermeni fesatçılarından Fransa'ya gideceklerin Fransa hükümetince kabul edilmediği.
- 5403, 2 Kasım 1896 Kıbrıs'a birçok Ermeni gelmekte olduğu, buraya gönderilecek Ermenilerin huzuru bozacağı.
- 5411, 23 Kasım 1896 Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin patriklik makamına nasb ve tayinin tasdik edildiği.
- 5413, 25 Kasım 1896 Ormanyan Efendi'nin Bâb-ı Âli yi ziyaret etmesi.
- 5413, 25 Kasım 1896 Avrupa ve sair memleketlere hicret eden Ermenilerin kabulü.
- 5417, 7 Aralık 1896 Ermeni Patrikhanesi ruhani ve cismani meclislerinin toplantıları.
- 5419, 12 Aralık 1896 Ermeni Kilisesi'nin kefaleti üzerine ilân edilen af.

- 5426, 27 Aralık 1896 Avrupa'ya ve sair mahallere gitmiş olan Ermeniler'in geri gelmeleri için son defa verilen 15 gün süreye 75 gün daha eklenmesi.
- 5445, 23 Ocak 1897 Varna'ya hicret eden Ermeniler'in birçoklarının döndüğü.
- 5448, 27 Ocak 1897 Varna'ya hicret eden Ermenilerden bir çoğunun pişman olarak geri döndükleri.
- 5482, 10 Mart 1897 Ermenilerden Avrupa ve sair mahallere gitmiş olanların geri dönebilmeleri için verilen sürenin iki ay uzatılması.
- 5484, 12 Mart 1897 Yedikule'de Ermeni yetimhanesine 100 kadar öksüz çocuğun kayıt ettirilmesi.
- 5485, 13 Mart 1897 Malatya'da yaşayan 450 kadar Ermeninin Katolik mezhebine geçmesi.
- 5492, 21 Mart 1897 Ormanyan Efendi'nin, Adliye Nazırı ve Fransa Sefirini ziyaret ettiği.
- 5498, 29 Mart 1897 Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin evvelki gün Bâb-ı Âli'ye gitmesi.
- 5498, 29 Mart 1897 Bitlis'teki Katolik cemaatin hayır cemiyetinin Ermeni yetimlerden 70 kadarının terbiyesini üzerine alması.
- 5604, 7 Ağustos 1897 Bâb-ı Âli'nin alt katında teşrifat kalemi önünde bomba patladığı, Galata'da Osmanlı Bankası'nda elinde 4 fitilli bir dinamit paketi bulunan bir Ermeninin yakalandığı.
- 5608, 12 Ağustos 1897 Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin Dahiliye Nazarını ziyaret ederek görüştüğü. Ermeni Patrikhanesi Kumkapı'daki kilisesinde hazır bulunan halka hitap ederek, birtakım yaramazların teşviklerine kapılmalarını söylediği.
- 5616, 22 Ağustos 1897 Romanya'ya kaçan Ermeni serserilerin hükümetin girişimleriyle Romanya'dan çıkarılacakları.
- 5625, 3 Eylül 1897 Bir takım Ermeni fesatçılarının, Ermeni ahalisini teşvik ederek her sene bir karışıklık çıkardıklarına dair gazetelerde haberler çıktığı.
- 5630, 10 Eylül 1897 Türkiye'ye toprağına giren bazı anarşist Ermenilerin kendi kendilerini güya Rusya Adana'yı veriyorlar dese de Rusya resmi gazetesinde bu yönde bir haber görülmemekle beraber haber tekzip edilmesi.
- 5634, 15 Eylül 1897 Osmanlı ülkesinde karışıklık çıkarmak üzere bir takım Ermenilerin Bulgaristan'da birleşerek hazırlık yaptıkları.
- 5641, 23 Eylül 1897 Sivas ve Samsun civarlarında eşkıyalık yapan 30 Ermeni'nin mahalli idare tarafından alınan tedbirler sayesinde yakalanması.
- 5652, 6 Ekim 1897 Ermeniler ve Romanya Hükümeti başlıklı yazı.
- 5654, 8 Ekim 1897 Romanya Hükümeti'nin Ermenilerin Romanya topraklarından köklerini kazımak için şiddetli teşebbüslerde bulunduğu.

EK 3: 1894-1897 YILLARI ARASI MEVCUT ANATOLİ NÜSHALARI

1894 yılında 163'ten 139 nüsha;

4757 4767	Ocak
4768 4779	Şubat (4770 namevcut)
4780 4793	Mart
4794 4804	Nisan
4805 4815	Mayıs
4816 4827	Haziran
4828 4840	Temmuz
4841 4851	Ağustos
4852 4863	Eylül
4864 4876	Ekim
4877 4887	Kasım (4885 namevcut)
4888 4911	Aralık (4888'den 4911'e 22 nüsha namevcut)

1895 yılında 280'den 278 nüsha;

4912 4933	Ocak (İki adet farklı tarihlerde 4912 mevcut)
4934 4955	Şubat (4953 namevcut)
4956 4980	Mart (4976 namevcut)
4981 5002	Nisan
5003 5027	Mayıs
5028 5050	Haziran
5051 5073	Temmuz
5074 5097	Ağustos
5098 5121	Eylül
5122 5146	Ekim
5147 5169	Kasım
5175 1191	Aralık

1896 yılında 239'dan 236 nüsha;

5192 5215	Ocak
5216 5238	Şubat
5239 5261	Mart
5262 5286	Nisan
5287 5310	Mayıs
5311 5334	Haziran
5335 5359	Temmuz
5360 5377	Ağustos
5378 5389	Eylül
5390 5402	Ekim
5403 5414	Kasım
5415 5429	Aralık

1897 yılında 294'ten 288 nüsha;

5430 5451	Ocak
5452 5474	Şubat
5475 5499	Mart
5500 5522	Nisan
5523 5549	Mayıs (5536 namevcut)
5555 5572	Haziran
5573 5599	Temmuz
5600 5622	Ağustos
5623 5647	Eylül
5648 5674	Ekim
5675 5697	Kasım (5697 namevcut)
5698 5723	Aralık (5717, 5718, 5719, 5720 namevcut)

ΕΚ 4 ΑΝΑΤΟΛΙ ΒΑΣΛΙΚΛΑΡΙ

N.4757

ΣΕΝΑ 54 (Εξαιρετικ 16 Ιανουαριος) ΣΑΛΙ 4 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1894 (1309) (Χιθρητι Ρολογιο 6 1311) Νομ. 4757

ΜΟΥΣΣΙΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Μονδριλλερ
ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΙΣΑΗΛΙΔΑΙ

ΣΑΛΙ

Σαχηπι ιμεινιγλι
ΘΕΑΓΕΝΗΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

ΓΑΖΕΤΑ ΠΕΔΕΛΙ
Διρη σααδερελι

Σααδλι Γρ. 120
Αλιη αλληγη 65
Ταφραλαραδ
Σααδλι 160
Αλιη αλληγη 85
Μερα.Μαι αλληγη
Σααδλι 40
Αλιη αλληγη 20

Νουαρηλι 10 Πιροζ

ΑΝΑΤΟΛΗ

ΟΥΜΟΥΡΙ ΣΙΓΙΑΣΙΓΕ ΜΕΖΚΕΠΙΓΕ ΒΕ ΦΕΝΝΙΓΕ ΓΑΖΕΤΑΣΗ ΟΛΟΥΠ

ΣΑΛΙ ΠΕΝΤΕΞΕΜΠΕ ΒΕ ΑΖΟΥΜΑΑ ΙΡΤΕΣΙ ΝΕΣΡ ΟΛΗΝΟΥΡ.

Νουαρηλι 10 Πιροζ

N.5146

ΣΕΝΕ 55 'Εξαιρετικ 12 Νομβριος ΣΑΛΙ 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1895 Χιθρητι 24 Δεμαρηλι 1611 4743 Νομ. 5146

ΜΟΥΣΣΙΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Μονδριλ Μαικαδ
ΙΡΗΣΤΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

ΣΑΛΙ

Σαχηπι ιμεινιγλι
ΘΕΑΓΕΝΗΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Γαζετα πεδελι
Διρη σααδερελι

Σααδλι Γρ. 120
Αλιη αλληγη 60
Ταφραλαραδ
Σααδλι 160
Αλιη αλληγη 80
Χιρ κιορν κιοραδερηνι 200

Γαζεταγια αλι αλιρ ισλιρ ισλιρ
Γαζεταγια Η. Καλφογλου ιφενδερια
μοραδλαρε αλαρηαλι.

Νουαρηλι 30 Πιροζ

ΑΝΑΤΟΛΗ

ΧΕΡ ΚΙΟΥΝ ΝΕΣΡ ΟΛΗΝΟΥΡ.

Γαζετα πεδελι πεσινδερ

Μονδριλ βε μουχαρηρι ΙΩΑΝΝΗΣ Η. ΚΑΛΦΟΓΛΟΥΣ

Νουαρηλι 30 Πιροζ.
Τακκα ποσια.Μελλε ισλιρ κια.Με
λιρ απαρηρατη βι αλιρ ισλιρ
Μισαηλιδαι κιαδερλερι μορα.Με
λαρε αλαρηαλι.

ΠΑΠΑΖΑΗΚ ΜΕΣΛΕΚΙΝΕ ΔΑΙΡ ΜΟΥΤΑΛΙΑΑΤ | Γιανηρη τουργαλις, Αλληγην Αζυμιαστηνη Αλαρηαλι

N.5416

ΣΕΝΕ 56 'Εξαιρετικ 17 Δεκεμβριος ΠΕΝΤΕΞΕΜΠΕ 5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1895 12 Ρολογιο 1314 ΝΟΜ. 5416

ΜΟΥΣΣΙΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Μονδριλ Μαικαδ
ΙΡΗΣΤΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

ΣΑΛΙ

Σαχηπι ιμεινιγλι
ΘΕΑΓΕΝΗΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ
Μουχαρηρι
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΦΟΓΛΟΥΣ

Γαζετα πεδελι
Διρη σααδερελι

Σααδλι Γρ. 120
Αλιη αλληγη 80
Ταφραλαραδ
Σααδλι 160
Αλιη αλληγη 80

Γαζεταγια αλι αλιρ ισλιρ ισλιρ
Γαζεταγια Η. Καλφογλου ιφενδερια
μοραδλαρε αλαρηαλι.

Νουαρηλι 30 Πιροζ

ΑΝΑΤΟΛΗ

Μονδριλλερ ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΙΣΑΗΛΙΔΑΙ

Γαζεταγια αλι αλιρ ισλιρ βι κια.Με
λιρ απαρηρατη βι αλιρ ισλιρ
Μισαηλιδαι κιαδερλερι μορα.Με
λαρε αλαρηαλι.

Νουαρηλι 30 Πιροζ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ | Γουαρι Δι τουργαλις, Αλληγην Αζυμιαστηνη Αλαρηαλι

ΕΚ 4 ΑΝΑΤΟΛΙ ΒΑΣΛΙΚΛΑΡΙ

N. 5547

ΣΕΝΕ 57. Έρρενδλ 10 Ίούλιος ΠΕΝΤΣΕΜΠΕ 29 Μάρτιος 1897 9 Μουχαρρα 1315 Νομ. 5547

ΜΟΤΕΣΣΙΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΗ

ΧΕΡ ΚΙΟΥΝ ΝΕΣΡ ΟΛΗΝΟΥΡ.

Μουχαρραβλις ΙΩΑΝΝΗΣ Η ΕΛΙΦΘΡΙΟΥΣ ΣΑΒΒΑΣ Σ. ΑΛΙΕΛΙΣΤΟΓΙΟΥΣ

Γαλταγια αιδ δλαν ιδλιρ βι ταπα βι κιακλδρ σκαρραβια βι σάρα ιεζδρ Μισαλλδαι παραδερλερι μουνοδλατ δλανραλλι.

Γαλταγια πεθελι	
Διρα σααδερλι	
Σινδλ	γρ. 120
Αλη δαληγ	• 60
Ταδραδερδα.	
Σινδλ	γρ. 160
Αλη δαληγ	• 80
Χιρ εζδρ ιεζδρ	200
Γαλταγια πεθελι	
πεσινβιρ.	

ΓΑΛΑΝΑΤ	
Σατηρ ιηζδρ γρ. 3	
• 3ηδλ	• 5
• 2ηδλ	• 10
ΜΕΡΗΤΙΣ ΙΑΡΗ	
Σαμπαδδλ	
Ολζδρ εζαδερδα	
Ταχτα καλεδλ	158
Νουμυαση	20
Πιυζ	

Σαχάκι Ιριγιάλ ΘΡΑΚΕΝΗΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ
Μουδλιρ ματπαδ ΙΡΗΤΩΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

N.5679

ΣΕΝΕ 57 Έρρενδλ 18 Νομβριος ΠΕΝΤΣΕΜΠΕ 6 Νομβριος 1897 22 Δεμαζουλλ εχρ 1315 Νομ. 5679

ΜΟΤΕΣΣΙΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΗ

ΧΕΡ ΚΙΟΥΝ ΝΕΣΡ ΟΛΗΝΟΥΡ.

Γαλταγια αιδ δλαν ιδλιρ βι ταπα βι κιακλδρ σκαρραβια βι σάρα ιεζδρ Μισαλλδαι παραδερλερι μουνοδλατ δλανραλλι.